

Иван Давидков

НОЩНО ВИОЛОНЧЕЛО

Бележки
Наблюдения
Есета

София 1989
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

Пауните

Спомням си, че когато бях малък, сутрин ме будеше свирката на бойчиновската маслобойна. Тоя глас идваша отдалече, обхождаше хълмовете, прекосяваше бродовете на Огоста и когато стигнеше до нашия дом, ставаше тих и глух, но аз долавях в просъница неговото продължително жужене по прозореца – сякаш там се мъчеше да намери пролука затворена пчела – и ставах, лениво запътен към мивката, защото знаех, че след малко ще удари училищното звънче.

В свирката на бойчиновската маслобойна за мен имаше нещо тайнствено и примамващо. Навярно свързвах това с разсъмването, чиито вестител бе идващият на бавни тласъци глас. През мътилката на мрака аз виждах озарени от първите лъчи на слънцето баири, зад които никога не бях надниквал. Край тях, засветил с наниза на прозорците си, сутрин минаваше влакът за Берковица, а в дъното на кръгозора, където погледът ми не можеше да проникне, си представях как се издига коминът на маслобойната – толкова висок, че ако се взрях към върха му, сигурно свят щеше да ми се завие.

Но не тоя комин ме привличаше там, нито дворът на маслобойната, изпълнен с разпрегнати биволски коли и каруци, нито дъхът на прясно олио, който се носеше навярно из цялата околност така, както се носеше у дома, когато мама пържеше сутрин на огнището – друго ме привличаше там.

Това бяха пауните.

Знаех от дядо, че стопанинът на маслобойната развъдил в двора ѝ тия необичайни за нашия край птици, които бях виждал

само на картинка в една книга – с дълги пера на опашката, разгърнати като ветрило (на всяко перо – по едно зелено око), с тънка шия, засияла от изумрудени перца и с нежна коронка на главата. Представях си как пауните се разхождат из прашния двор на маслобойната между конете и биволите, как шарките на ветрилата се сплитат като дъгите, които пролет, след проливен дъжд, се виждаха над Веренишкото бърдо, и чаках с нетърпение оная есенна сутрин, когато дядо ще метне чувалите със слънчогледово семе на потоницата, ще сложи между тях наръч сено – там ще бъде моето легло, – ще ме събуди преди още да са пропели трети петли и ще рече: „Хайде, ставай, че ще отиваме на маслобойната...”

И ето, една ранна сутрин тръгнахме. Аз лежах между чувалите и гледах звездите, които очертаваха със сиянието си тъмната фигура на дядо ми. После съм заспал от клатушкането на биволската кола. Само един път се събудих: под шините се обаждаше мост – и когато отворих очи, видях баир, над който зазоряваше. Лъчите на слънцето, скрито зад хълма, се раздипляха като разкошна опашка в небето и аз, разтрил сънени очи, си мислех, че това е първият паун, тръгнал да ме посрещне.

Когато влязохме в двора на маслобойната, вече беше съмнало. Дядо намери място между разпрегнатите коли и каруци, отжегли биволите, и като им сложи наръча сено, на който бях спал, пое към отворената врата на маслобойната, а аз тръгнах да търся пауните в градината. Тя ми се стори твърде запусната – с прашни борчета, с дълго неполивани лехи, през които селяните бяха вървяли направо и цветята лежах в пръстта, приплеснати от обувките им. Търсех пауните под борчетата – мислех, че те нощуват там и още не са се събудили, – но откривах само прашна трева и разпиляно от конете и биволите сено. Очаквах, че ще зърна как зад някой храст се разгръща пауново ветрило и плясва като неочаквано разтворен чадър, а виждах по двора да щъкат кокошки край приведени над ритлите селяни и сред тях дядо ми – дребен, приплеснат от тежестта на чувала. Нямаше кого да попитам къде са изчезнали пауните, а и да се обърнех към някого от тия непознати хора, той едва ли щеше да остави работата си и да ми обясни...

После, привечер, когато си тръгнахме по обратния път към

къщи и зад гърба ми бълбукаха, при всяка трапчина, лъсналите тенекии с олио, аз разбрах от дядо какво бе се случило.

Стопанинът на маслобойната, който преди няколко години купил пауните от Лопушанския манастир и ги развъдил в двора на старата сграда (той наел и градинари – да засадят борчета и алеи с цветя, за да се разхождат сред тях неговите любимци), тая пролет неочаквано починал. Една вечер заключил вратата на маслобойната, тръгнал към пейката, където обичал да седи по залез и да гледа шествието на пауните, краката му се подкосили, залитнал и повече не станал.

И тогава всичко се променило.

Дворът обраснал с бурени, защото новият стопанин на маслобойната имал друга грижа – да докара машини за пристройката към старата сграда и да развъди голямо ято кокошки, които цял ден кълвяли разпиляното слънчогледово семе и кудкудякали в полозите. Пауните той оставил на произвола на съдбата. Дразнели го техните карнавални шествия и нареждал на работниците да ги гонят, за да не кълват онова, което се полага на кокошките. А когато един ловец застрелял пауна, дето сутрин обичал да се разхожда по покрива на маслобойната (бил крещял и събуждал децата му), стопанинът дори не попитал кой е стрелял, а наредил да хвърлят убитата птица в храстите край реката и продължил работата си, сякаш нищо не се било случило.

Изстрелът на ловеца бил като че ли сигнал за някакво дълго стаявано отмъщение. Нямало го вече оня, който заселил тук преди години пауните, нямамо ги очите му – да им се радват, и сърцето му – да ги закриля. И пауните започнали да изчезват един след друг, докато останали само кокошките – спокойно да кълват разпилените зърна и да кудкудякат в полозите...

Колелата тракаха по разровения път. Дядо размахваше остена, сякаш искаше да прогони не закръжилите над биволите оводи, а обзелите го мисли. Аз седях тъжен зад него и исках да го попитам кой е ограбил двора на маслобойната и моята радост, към която с такова вълнение пътувах тая сутрин. Дядо навярно щеше да ми каже, че когато си тръгвали вечер, селяните напъхвали в чувалите по някой паун – едни мислели, че скъпо ще го продадат някому: все още има хора, които се възхищават на пауните – други си представяли какво вкусно ястие може да се

сготви от паунското месо, а трети дебнели птиците – крадешком да ги стиснат за шиите, защото изпитвали, необяснима за моята детска душа, радост да ограбват, да опустошават.

Тогава мен, детето, ме измъчваше въпросът кой е тоя човек, посегнал на птиците, създадени за радост и красота. Искях да запомня неговото лице, походката му, лисичия блясък в очите, за да го ненавиждам през целия си живот. А сега, когато от оня ден са изминали десетилетия и съм познал много ограбени паунови градини, аз се питам защо човекът нерядко така безмилостно посяга на това, което е родено, за да възвисява душата му? Дали към унищожението го тласка нагонът на по-силния, на по-ловкия и хитрия? Или човекът става безмилостен към красотата, защото тя му напомня за нещо ограбено в неговия живот и той иска, отмъщайки ѝ, да защити своите пустини? Или вдига ръка над нея, защото тя му показва висини, до които трябва да се възмогне неговата убога душа?...

Вече мръкваше, когато зад нас остана Ерденският мост. От двете страни на пътя цъфтяха късни слънчогледи, поникнали от разпилявано край коловозите семе. Здрачът се мъчеше да ги погълне, но те светлееха, прилични на огромна паунова опашка. Аз гледах тая златна опашка и ми се струваше, че виждах последния паун, който изчезваше от моя свят.

Вечерта като лисица бе стиснала шията му, тътреше по тревата неговата дълга, колкото Млечния път опашка, която никога нямаше да разгърне своето ветрило – и изчезваше в безкрая, в глухия, непрогледен мрак...

Къпането на конете

Когато свършеше вършитбата и коловозите станеха златни от разпиляната по тях слама, за нас, децата, наставаше дълго чаканият празник – къпането на конете. Беше отминало времето, когато каруците се носеха в облак прах и зърната излитаха с пукот от снопите, а юздите се връзваха в бърните на конете и ръждива пяна капеше по пътя. Сега конете си почиваха край хълмовете от слама на самотното гумно, където личаха само полираните следи от колелата на изчезналата вършачка. Едни лежаха и помахваха опашки, за да отпъдят закръжилите над тях мухи, а други пощипваха по чудо оцелялата зелена трева до някоя къртичина и ситно цвилеха, когато видеха, че от далечината се задаваха хора. А тия пътници през плуващите в маранята виолетови пясъци на средорека бяхме ние, децата. Конете ни познаваха и като се изправяха, вирнали уши и замахали опашки, бавно тръгваха към нас. Те люлееха посивелите си от праха на вършитбата хълбоци, заставаха търпеливо, докато да изпълим на гърбовете им, после, подтиквани от ударите на босите ни пети по техните ехтящи кореми, тръгваха към реката.

Едни от момчетата избираха бродовете и там нагазваха, за да изкъпят своите коне. Водата се пенеше между камъните, жребците и кобилите играеха – от хладовината – с кожата на цялото си тяло, сякаш отблясъците на бързея бягаха по тях, а децата ги плискаха и струите, в които се мятеше по някоя рибка, размиваха като глина тия пръхтящи червеникави грамади. На мен ми се струваше, че реката след миг ще ги отнесе и сред заскачалата пяна ще останат само децата, но виждах как конете възкръсваха из пяната и момчетата, решили да ги обзядят, се хлъзгаха по мокрите им хълбоци и смешно цопаха във водата.

Аз избирах за къпането на нашия кон някой тих вир, край чиито брегове помръдваше степана от талазите вършитбена слама. Тая слама беше като златиста рамка на голямо огледало. В него се виждаха отразени върби, облаци и птици, които отлитаха, без да оставят нито една бръчка по гладката повърхност. Влизах

във вира откъм брода. Хванат за гривата на коня и едва задържал се на гърба му, защото копитата се хлъзгаха по гладките камъни, аз навлизах бавно в глъбината и шията на коня, първо докоснала песента на жабите, за миг я разкъсваше, след това надипляше някой облак, отбутваше го настрана, за да стори място на слънцето, но в освободеното пространство се разлюляваха отраженията на върбите. Те се мъчеха да оплетат коня с дългите си повлекла, ала той с леко помахване на опашката ги накъсваше и облепен от тях, като от водорасли, продължаваше да навлиза във вира. Бяхме стигнали в най-дълбокото и вече трябваше да сляза от коня и да го наплискам с прохладната, звънтяща в шепата ми вода, а после да усетя как кожата му се хлъзга под пръстите ми – кадифено мека, сякаш слузеста, но аз оставах върху гърба на коня, за да изпитвам по-дълго блаженството, че съм пътник, който се разхожда по небето. Можех да докосна с ръка най-далечния облак, да подържа на дланта си прелитащата птица, която се хлъзга по вира, да погледам как между пръстите ми тече отражението на някой преминал по брега човек – разпада се на златни струйки и отново възкръсва в глъбината.

Случваше се да къпя коня привечер. Тогава вирът целият аленееше от залеза и когато навлизаше в глъбините му, конят надипляше вълни, които мълчаливо се догонваха и още повече разпалваха отразената небесна жарава. Мислех си, че тя ще опари нозете ми, а реката ги облъхваше с мекия хлад на свечеряването. Тишината на прииждащата вечер се разстилаше във вира и аз я прекосявах бавно, хванат за гривата на коня. През деня той вир беше за мен мозайка от багри и звуци. Сега, когато всичко помръкваше и притихваше, аз започвах с цялото си същество да усещам ароматите му. Долавях дъх на гръсти – жени нейде ги перяха в бродовете, размятали над главите си струи, алени от залеза – като опашки на комети. Носеше се аромат от дима на запалени огнища – сложили са сено на въглените и билките упоително дъхтят. Но над всичко се носеше уханието на пресен хляб. Знаех, че той дъх идва откъм далечните воденици на Меляне и Помеждин, където мливарите бяха докарали зърно от току-що завършилата вършитба и сега изпод воденичните камъни на меки тласъци се носеха облачетата на брашното, в което се долавяше горчивата тръпка на заесеняващата земя...

Най-голямото ми желание беше да изкъпя поне веднъж коня през нощта. Представях си как вирът целият е изпълнен с отразени звезди, как те се размърдват край хълбоците на коня, и аз, забравил че съм на гърба му, тръгвам през тайната на небесните светила. Недостижими за мен, когато съм ги гледал нощем, легнал по гръб на тревата, сега звездите ще ме даряват с онова блаженство, което човек може да изпита само в една омагьосана нощ... Но ми казваха, че нощем вировете са коварни, с потайни въртопи. И конят, с който мечтаех да направя своето пътешествие сред звездите, оставаше привързан в обора.

Много години след това, когато вече бях стар, отново се събуди у мен желанието за онова неосъществено небесно странстване. Но вече няхах кон, нямаше го и вира, в чиято тишина да нагазя, и звездите нараняваха нозете ми на уморен, неразумен странник...

Припомнени мигове

1

Нижеше се есента на 1945 година. Дърветата край софийските улици бяха оголели и техните клони се докосваха до стените на сринати от бомбардировките здания. Тротоарите бяха покрити с разкъртена мазилка, която скриптеше под обувките на минувачите, а през изгорелите прозорци на високите постройки се виждаха квадрати сиво небе – сякаш пепелта на изгорелите къщи, раздухана от вятъра, все още се носеше над града. Съборени стени откриваха части от стаи, в които можеше да се види стенен часовник с мъртво махало, стол, на който е оставена детска кукла, или окото се спираше на неприбрана маса, по чиито чинии се разхождаха синигери.

По това време аз, приет за студент по славянска филология, за пръв път стъпвах в опушената, разпростряна додето виждат очите ми, срината от бомбардировките столица. Стоях на гарата,

оглушен от свирките на утринните влакове и от говора на забързаните пътници, и се мъчех да открия в навалищата оставилия ме за малко мой спътник, който беше отишъл да потърси файтон. Тоя човек, далечен мой сродник, книговезец по професия, се беше евакуирал с жена си в родното ми село. Около петдесетгодишен, среден на ръст, с тромаво, отпуснато тяло и с подпухнал от вечна хрема нос, софиянецът прекарваше повечето от времето си в селската кръчма. Там обсъждаше с пийналите мъже онова, което ставаше по фронтовете, но повече от всичко обичаше, приведен над парче препечена пастърма, да пие от шишенце с тънка шийка прохладно памидово вино. Говореше глухо. Лицето му с месести, воднисти бузи винаги беше напрегнато, защото той не чуваше добре, и увлечен в пиенето, рядко се сещаше да посегне към носната кърпа, макар че за това го подсещаше гъделичкащият горната му устна сопол. Рано оплешивял, отпуснат, с тежко придвижващи се слонски крака, той беше пълна противоположност на своята съпруга – моя съселянка, рано отишла да търси щастието си в София. У дома говореха, че той я взел да работи в неговата книговезница и тя, вместо да затопля туткала и да лепи подвързваните книги, се залепила за него и не го оставила, докато не напуснал съпругата с двамата си сина и не се оженил за нея – високата, изрусена, с пепеляво-зеленикава кожа жена (може би това усещане се подсилваше от нейните воднисто-зелени очи). Тя, въпреки тридесетте си години, изглеждаше състарена и повяхнала от пудрите и кремове, с които обилно мажеше бледото си и омекнало, сякаш дълго киснало във вода, лице. Когато се зададеше по селските улици, отдалече ухаеше на одеколон. С него и с обилните си гримове тя се стараеше да се отличи от своите вмирисани на домашен сапун съселянки, при които бяха я върнали сега от столицата бомбардировките. Докато съпругът ѝ дъвчеше в кръчмата слюзестата пастърма, тя се разхождаше по селските улици с чадърче в ръка, тънка и гъвкава като гъсеница, както обичаше да казва за нея мама, а когато заудряше църковната камбана, за да извести, че се задават бомбардировачите, и всички ние, вместо да бягаме и да се крием, излизахме на улицата да гледаме необичайния небесен парад, тя се появяваше изведнъж, изплашена до смърт, сложила на главата

си леген, който да я защити от гилзите на самолетните картечници, намираще в навалищата своя взрян към небето шишко и като се стараеше, притисната към него, да скрие и едрата му глава под легена, го повеждаше към някое мазе, за да потърсят там закрила от бомбите и картечниците.

Книговезецът сега отново се връщаше в София, след поредно гостуване у нас, за да потегне своя дом (в един съседен двор била паднала бомба и стените на къщата се били напукали от взрива). Водеше и мен – да ме настани като квартирант в една от стаите на неговото жилище. Правеше това от благодарност към мама и втория ми баща, които винаги приемаха като скъпи гости у дома него и русокосата му съпруга. Тя се намръщи, когато разбра, че ще живея у тях (чужд човек съм, макар че ще си плащам наема, не е много приятно да ѝ се пречкам из къщата), но книговезецът изрече своето твърдо: „Стягай багажа! Ще тръгваме!“ – и неговият изхриптял от рязкото смъркване нос показваше, че никой не може да оспорва това решение...

И ето, аз стоях на столичната гара, заобиколен от денковете и от дамаджаните с олио на моя бъдещ хазяин (тогава една дамаджана с олио беше цяло съкровище), и гледах някой да не ги задигне, защото съпругата на книговезеца беше ме наплашила, че столицата е пълна с крадци и мене, наивното селянче, ще ме ограбят още щом стъпя на перона. За по-голяма сигурност мама заши джоба, в който носех няколко дребни банкноти, и аз плахо се оглеждах в очакване на крадците. Но, изглежда, тоя ден те бяха заети с друга, по-важна работа, отколкото да задигнат дамаджаните и да опипат моя закърпен джоб, и аз, без никакви заплахи и загуби, дочаках завръщането на книговезеца, който ми посочи къде е спрял файтонът и ние с него се заехме да носим натам така зорко охранявания от мен багаж.

2.

Къщата на книговезеца се намираще в покрайнината на София. Тогава на това място, където сега се издигат високите сгради на Хиподрума, имаше поляни, по които пасяха овце и

пролет, по време на великденските празници, на тия поляни ставаше панаир – с циркове, люлки и бирарии. Хората от града идваха тук да се повеселят, като си носеха храна, сякаш бяха тръгнали на екскурзия, постилаха черджета по тревата и блажено излегнали, пиеха бира и слушаха мелодиите на цирковите музики.

Прозорците на стаята, в която се настаних, гледаха към Витоша. Наоколо беше сивота и бедност. Виждаха се дълбоки ями от самолетни бомби нататък, в ливадите, и ниски къщи сред разградени дворове, из които се ветрееше окърпено пране, виждаха се и обори, в които процвилваха коне на вечно пияни каруцари... Тия брадясали мъже кърпеха хамутите или по цял ден играеха карти, защото нямаше нито дърва, нито въглища, за да ги изтърсват с галютите ги пред портите на къщите. Аз поглеждах напуканите от бомбардировките стени на моята стая, през които спокойно можеше да се промъкне гущер или мишка, есенният ветрец приятно ме лъхаше през тях, но си мислех как ли ще изтърпя тук през дългите месеци на зимата – без дърва и въглища – само с дебелия юрган, който ми изпратиха от къщи? А есента се случи дълга, топла. Струваше ми се, че няма да има край това шумолене на отронената шума по улиците, но една сутрин усетих, че е друг вятърът в пукнатините на стената и видях по клоните на дърветата първия сняг.

Тогава, зиморничаво свита в своя розов пенъор, при мен влезе русокосата стопанка на дома, наведе се и издърпа изпод леглото котлона, който беше ми дала да си изпържа понякога яйце или да си сваря чай. Каза, че техният в кухнята се бил повредил и трябва да вземе тоя. Слушах я и разбирах, че се бои да не са топля с него, затова го прибира. Нищо, казах си, ще ставам сутрин рано и ще отивам в Университета. Там е топло. Лекциите започват по-късно, но ще стоя в коридорите, до радиаторите, и ще чета. А следобед, докато мръкне, ще търся подслон в Съдебната палата. Там бяха прекарвали студените софийски зими по-старите студенти, там бяха подготвяли изпитите си и споделяха с нас, новациите, своя горчив опит.

Сутрин хазяйката ме чакаше да се избърсна с ледената вода от крана и когато се приготвех да излизам, заключваше вратата след мен и прибираше ключа в джоба на палтото си. Обясняваше,

че не ми дава ключ, защото мога да го изгубя или да забравя незаключена вратата, а София е пълна с крадци и току-виж, че в къщата не останало нищо... За да бъде спокойна за своя дом, моята отдавна погражданена съселянка ме оставяше да се скитам цели часове безцелно по улиците, докато тя и нейният вмирисан на туткал съпруг се приберяха и отключеха зорко охраняваната врата на дома, изпълнен с толкова вехтории, че ако някой ден оня страшен крадец най-после успееше да влезе вътре, навярно небрежно щеше да разбута с крак това-онова и да си отиде, без да пипне нищо...

В една от тесните улички до Съдебната палата имаше гостилница, в която ние, безприютните студенти, отивахме да вечеряме, след като наставаше часът да затворят железните врати на голямата каменна сграда. Понякога се случваше там да ни лъхне мирис на фасул яхния – запържена с чубрица и джоджен – един деликатес, толкова рядък за ония години, и нашето блаженство нямаше граници. Порциите бяха евтини и можехме да се наядем до насита. Друг път поднасяха ястия с месо – месо в тоя недоимък? – и аз четях в листа: „Яхния от горско пиле“. „Какво ли е това пиле? – казвах си. – Сигурно е дивеч: я пъдпъдък, я фазан.“ А после се усмихвах: „Кой ще ти готви в тая бедняшка гостилница такива аристократически птици?...“ И веднъж, когато надникнах в боклукчийската кофа до вратата, открих тайната: там лежаха цяла купчина коруби от костенурки. Варили са ги, значи, и са изчоплили от тях месото и яйцата, налепени на жълтеникави гроздове. Имаше и друго ястие: бутчета от водни пъдпъдъци. Ние, разкрилите тайната на горското пиле, вече знаехме, че пред нас е сервирано ястие от зеленикавите жаби, които подскачат край блатата... Може и до някое друго същество от животинския свят да сме се докосвали, скрито под красиво име, но ние излизахме доволни и сити от скромната гостилница и дълго се разхождахме по студените улици, увлечени в разговор.

3.

Прилепил гръб до някой от радиаторите на Съдебната палата, аз не само четях с нежелание старобългарската граматика и нечетливо напечатания на циклостил учебник по история на славянската филология – в щастливи мигове забравях вилиците на софийската зима и в тетрадките ми, до склоненията и спреженията, се появяваха стихове. Опитвах се да пиша още като ученик в първоначалното училище, в гимназията вече имах славата на стихотворец, към когото бяха особено снизходителни учителите по математика („Той ще стане литератор, защо да го измъчваме със своите сухи формули...”) и се записах в Университета не да изследвам падежите на старобългарския език, а с желанието да изуча тайните на поетическото изкуство.

През един студен есенен ден на 1946 година, когато беше завалял първият сняг, аз сложих написаното през нощта стихотворение в свистящата от ветровете бомбардирана къща на книговезеца и тръгнах да го отнеса в редакцията на вестник „Септемврийче”. Защо именно там? В стихотворението се разказваше спомен от моето детство и сметнах, че най-подходящото място за отпечатването му, ако го харесат, е вестникът за пионерите, който беше започнал да излиза наскоро. А и една друга мисъл ме водеше натам: главен редактор на „Септемврийче” беше Асен Босев – мой земляк от врачанските села – и си представях как той ще се зарадва, като разбере, че и аз съм учил в Берковица, където той е завършил гимназия, как ще му стане приятно, че едно никому неизвестно момче от родния му край е избрало именно него, известния детски поет, за да му покаже своите първи стихотворни опити.

Редакцията се намираше на улица „Врабча“ в една малка сграда срещу входа на сегашната Народна опера. Бързо я намерих и само след миг няколко стъпала можеха да ме отведат на това така мечтано място, но аз се боях да вляза. Ами ако той прочете отгоре-отгоре поднесената му страничка и ми я върне с думите да си гледам изпитите в Университета – поезията не е лъжица за всяка уста, как ще преживея тоя свой крах? Дълго обикалях край входната врата, където по пресния сняг нямаше ничия следа, мислех да се върна, но нещо ме задържаше, и когато отпях

бялата пряспа на тротоара така, че тя лъсна под нозете ми като пързалка, събрах кураж, отворих вратата и поех нагоре – към своята Голгота.

До бюрото стоеше дребен, около тридесетгодишен мъж с тъмносив балтон и островърха овча шапка. Лицето му също беше дребно, мургаво. Сигурно се готвеше да излиза, но спря, видял ме да стоя смутен до вратата, приближи към мен с енергична, подскачаща стъпка и като ме изгледа с доброжелателна светлинка в очите, рече:

– Вие може би носите нещо за вестника?

– Нося едно стихотворение – едва пророних аз и му протегнах смачканото от изпотените ми пръсти листче.

Главният редактор го разгърна и зачете. Очаквах да видя мрачна гримаса на лицето му, а забелязах, че то се разведря и когато погледът му се докосна до последния куплет, той ми рече:

– Много добре, много добре... Само последният куплет е излишен. Защо да се обяснява, когато всичко е ясно? Ще го съкратя и след няколко броя стихотворението ще излезе във вестника... Вие от кой край сте? Какво работите? – заразпитва ме той. Казах му, че съм негов земляк от поречието на Огоста, че съм учил в Берковица. – Ах, там есен ходехме да берем кестени в Ашиклар! – оживи се той. После ме попита печатал ли съм стихове досега и като разбра, че за пръв път във вестника ще се появи моя творба, рече развълнуван (може би си спомняше времето, когато и той е очаквал за пръв път да прочете стихотворението си в ухаещата на печатарско мастило страница): – Броят с вашето стихотворение ще излезе към края на декември. Вземете повече екземпляри и си ги запазете. След години те ще ви бъдат много скъп спомен... И се обаждайте. Напишете ли нещо ново, донесете го...

Протегна ми ръка да се сбогува, защото бързаше занякъде. Аз се докоснах до дребната му длан, с къси пръсти и усетих, че ме прониза мека, ласкава топлина. Тръгнах по улицата. Той се отдалечаваше пред мен с подскачаща врабешка походка и снегът сияеше по неговата островърха овча шапка...

Зимата се случи мразовита. През пукнатините в къщата на книговезеца навяваше и когато сутрин се събудех, виждах ивица сняг върху юргана. Реших да се върна на село, докато свърши

зимата. Там поне има дърва – ще седя и ще чета край печката.

А мисълта за вестника, в който трябваше да бъде отпечатано моето стихотворение, не ме оставяше спокоен. И в един декемврийски ден, когато виелицата беше затрупала всички пътища, аз тръгнах към Михайловград направо през полето, воден само от звъна на телеграфните жици над мен. Премръзнах стигнах до градската градина. Зърнах там будка, до чието прозорче се виждаха затрупани от снега вестници. Надникнах в будката (до дребно като консервна кутия котлонче седеше жена с вдигната яка и плетеше), почуках по стъклото и попитах дали не е получен вестник „Септемврийче”. Жената изгледа учудено моето посиняло от студа лице и като не можеше навярно да си обясни какво точно ме кара да търся в тая виелица детското вестниче, което малцина купуваха, рече:

– Виж там, под снега, май че има една купчина...

Открих купчината. В ръцете ми зашумоля мокра хартия с ледени висулки по нея, разгърнах пукация под пръстите ми брой и едва не извиках от радост. На втора страница, в горния ляв ъгъл беше напечатано моето стихотворение!

– Може ли да купя всички вестници? – казах аз развълнуван на жената, която с безразличие поклащаше своята плетка над котлона, и като оставих пред нея една дребна банкнота и не дочаках да ми върне стотинките, тръгнах отново към димящата от вятъра заснежена равнина, стиснал под мишница вързопа заледени вестници. Сегиз-тогиз се спирах отново да погледна дали стихотворението наистина е мое и като се убеждавах, че не се лъжа, тръгвах с удвоена радост през преспите, над които прелитаха с крясък едва различими във виелицата ята от врани...

Не след дълго получих телеграма: „Тръгнете веднага. Назначен сте на работа в редакцията на вестник „Септемврийче”. Асен Босев” – и потропвайки от студ с обувките си по перона на живовската спирка, гледах как в мрака се разпалва светлината върху челото на локомотива, който се задаваше откъм Берковица и приближаваше, целият обгърнат в скреж, за да ме отнесе отново в далечния, сринат от бомбардировките град, където ме очакваха нови надежди и радости...

4.

Първият човек, на когото показах в София броя на вестника с отпечатаното мое стихотворение, беше книговезецът. Той се наведе над страницата, задържа там погледа си минута-две (прочел беше, може би само първия куплет) и вместо да ми каже окуражителни думи, както би направил всеки възпитан човек, рече: „Заякът се е мярнал в трънката, но сега трябва да го гониш... Я го настигнеш някога, я не...”

Без да каже нещо повече, той взе стълбата, опря я на тавана и тежко се заизкачва нагоре. Едрото му тяло едва се промъкна през отвора и когато след няколко минути шаващите, облепени с паяжина нозе започнаха отново да търсят стълбата, видях в дясната ръка на хазяина две меки шапки с широки периферии – прашни, кой знае колко време лежали на тавана.

– Щом си започнал да се появяваш във вестниците, трябва да захвърлиш тоя каскет, с който ми приличаш на каруцар – каза с присъщия му груб тон книговезецът, но аз долових в неговия тембър нотки на радост. – Ето, свалих ти от тавана тия две бомбета „Борсалино“. Малко съм ги носил. Избери си едното от тях. Ще дадеш да го пребоядисат, да сменят хастара, да пооправят фасона – и върви с него между хората като интелигентен човек... Нека това „Борсалино“ ти бъде спомен от мене за деня, когато са отпечатали първото ти стихотворение...

Бомбетата бяха италианска изработка – тъмносиви, от мек кастор, по който имаше потни ивици. Особено ми харесваха широките им периферии – те ми напомняха за времето на поетите-бохеми, чиито книги много ми допадаха по онова време.

– Мога ли да взема и двете? – обърнах се зарадван към книговезеца. – Едната ще задържа за себе си, а другата ще дам на един мой много добър приятел от Университета.

– Само да не ги боядисате един и същи цвят и да вървите с тях като близнаци – смръкна с вечно хремавия си нос хазяинът и понесе стълбата към мазето.

Завих двете бомбета във вестник, намерих в една от аудиториите моя приятел – той се казваше Вътьо Раковски и също се опитваше да пише стихове, – дадох му да си избере едната от меките шапки и заедно с него тръгнахме да търсим

майстор, който да им възвърне предишната елегантност.

Шапкарят огледа бомбетата („Хубав кастор, но ухабен, само за боклука...”), но като видя с какво възмущение очакваме да приеме за пребоядисване и фасониране широкополите шапки, кимна с глава, че е съгласен.

– Шапките са така замърсени, че само черният цвят ще ги оправи... – рече майсторът и ние, понеже нямаше друг избор, се съгласихме, макар че щяхме наистина да приличаме на близнаци.

През един априлски ден, когато срещу отрязъци от купоните си бяхме купили нови шлифери – дълги до глезените, тогава модата беше такава, – ние с Вътьо решихме да се разходим из града. С черно боядисаните меки шапки, чиито широки периферии покриваха с нежната си сянка лицата ни, ние приличахме на испански тореадори, които тепърва щяха да хвърлят в луд възторг арените.

Вървахме и си говорехме, уверени, че всички наоколо гледат със завист нашите бомбета от най-фин италиански кастор, когато изведнъж заваля. Аз усетих барабаненето на първите капки по периферията на шапката и тая музика на дъжда ме унесе в нежно съзерцание. Дъждът се засили, а ние с моя приятел не потърсихме сушина – вървахме между подскачащите капки по тротоара и си говорехме. По едно време аз погледнах към моя спътник и едва не извиках, задавен от смях: от неговото „Борсалино“ течеха черни струи и шлиферът му целият беше нашарен като гърба на зебра. Видях, че той също гледа към мен, разтърсен от смях, и разбрах, че аз също приличам на клоун...

Така завърши разходката с префасонираните меки шапки, в чест на моето първо публикувано стихотворение.

Тридесет години след тоя априлски дъжд Вътьо Раковски, вече известен поет, прочете на тържеството в Михайловград по случай моята 50-годишнина прекрасната си „Балада за меките шапки“. Аз го слушах с едва сдържани сълзи под клепачите и си мислех за милите, наивни мигове на младостта, завинаги изчезнали от моя живот...

В един студен зимен следобед отново прекрачих прага на редакция „Септемврийче” и се озовах в широка стая, сред която имаше стара чугунена печка. До нея стояха трима души, отваряха с машина нажежения капак на печката и пускаха сред избликващите пламъци букови изрезки от клишета, чиито цинкови ламаринки лежах по пода. Тъй като не познавах никого от застаналите до печката, а през отворената врата на другата стая не се виждаше човекът, който така любезно ме посрещна през есента, когато беше завалял първият сняг, и се зарадва на моето стихотворение, смутено започнах да търся телеграмата в джоба на балтона си, за да я покажа на непознатите, които допусках, че работят в пионерския вестник. Те се зарадваха, като ме видяха, отдръпнаха се, за да се стопля до печката, казаха ми, че знаят за моето идване, че също са назначени съвсем наскоро и много се радват, че ще работим заедно. Единият от тях, среден на ръст, с хлътнали бузи (той сухо кашляше при всяка изречена дума и когато се ръкувах, усетих, че десницата му ме парна), каза, че се нарича Николай Зидаров, студент по инженерство. Носел тая кашлица като спомен от арестите на шуменската казарма. Другият, който ме прегърна като стар познат и по бузата си усетих дъх на кисело вино, беше висок, рус с разпилени край ушите сламени кичури, с тънки златисти мустаци. Казваше се Михаил Лъкатник. Наскоро беше се върнал от фронта, но не ми приличаше на пехотинец – в походката и в широките му жестове имаше нещо моряшко. Говореше гърлено, сякаш надвикваше плиснала вълна, и под разкопчаната му риза синееха ивиците на моряшка фланелка. Бях чел негови стихове (спомних си „Койнарските кошари”), но повече ми беше известен като приятел на Вутимски и на други поети от бохемата, с които беше прекарвал нощите си по кръчмите. Третият, който все така енергично продължаваше да тъпче печката с буковите изрезки, беше слаб, с тъмна мушама до петите. Лицето му беше болезнено сиво, с изпъкнали скули, а веждите – склучени така, че дребните очи едва се виждаха под тях. Той нави един вестник на фуния, запали го и като закрепил на носа си димящата факла, започна да обикаля с леки подскоци стаята. Непознатият с тъмната мушама танцува дотогава, докато от вестника остана само една димяща сажда. Тоя фокусник се оказа Цветан Ангелов, познат ми от списанията млад поет, бивш

участник в скитаща циркова трупа.

Така ни събра животът – не за ден и два – за десетилетие.

Назначените по-рано от мен вече изпълняваха възложените им задачи: Цветан Ангелов подбираше стихове за вестника, Михаил Лъкатник подготвяше материали за хумористичната страница, Николай Зидаров с чанта, издута от клишета, тичаше от редакцията до печатницата, а аз седях над току-що донесените шпалти и коригирах. Тогава печатарите набираха на ръка буква по буква – и аз търсех в редовете им грешките така, както съм виждал мама да търси зърна къклица, когато чисти житото за задушница. Изчиствах страницата и когато след час печатарите отново ми я донасяха, грешно набраните букви отново се разпиляваха като мравки по листа...

Привечер излизахме заедно и тръгвахме да се разхождаме из града. Ако с нас се случеше Асен Босев, той ни отвеждаше в Клуба на журналистите – единственото място в София, където в ония оскъдни години поднасяха кренвирши с пържени картофи и с горчица. Там вечер се събираха видни личности: писатели, художници, актьори, журналисти и за такива прощъпулници в литературата като нас беше особено щастие, че могат да бъдат сред тях, да слушат шегите им и да разговарят като равни. Михаил пиеше мълчаливо и мрачно, сивите му очи тъмнееха и като изричаше неочаквано: „Абе, бездарници, вие за какви се смятате?“ – ставаше и залитайки, тръгваше към изхода. Ние поемахме след него, като го подкрепяхме, но той не позволяваше да го докосваме. Тръгваше по улицата с неуверени стъпки и понякога се просваше на тротоара. Мъчехме се да го вдигнем, но неговото тежко, отпуснато тяло се съпротивляваше. Случваше се тогава някой минувач да го прекрачи. Михаил гневно се надигаше на лакти: „Вие знаете ли кого прекрачвате, уважаеми гражданино? Не знаете? След години ще ви припомнят...” – и продължаваше да лежи с приплеснати край ушите, озарени от нощните лампи кичури.

На другия ден той седеше до бюрото си в редакцията, мъчеше се над някоя римушка, която му се изплъзваше и по виновната усмивка личеше, че съжалява за случилото се предишната вечер. Гледах моряшката фланелка, която се показваше под разкопчаната му риза и си мислех за него като за

моряк, роден да плава към непознати заливи, а попаднал на едно нищо и никакво речно корабче, чийто кил стърже по пясъчното дъно.

6.

Измежду нас, четиримата, главният редактор обичаше най-много Цветан Ангелов. Не само заради това, че беше негов земляк – врачанин. Той ценеше у Цветан находчивостта, остроумието, високата му поетическа дарба. Беше го открил, доколкото си спомням, в един цирк, където момчето от врачанските покрайнини помагало на клоуните, прочел негови стихове, които го възхитили, и се уговорили Цветан да дойде да работи при него – в столицата. Тъй като помощникът на клоуните нямал пари за билет с влака, тръгнал пеша от Враца за София по терлици. Когато достигнал покрайнините на големия град от терлиците били останали само парцали, а той едва пристъпял с разранените си нозе.

С Цветан живеехме в подножието на Витоша и вечер често се прибирахме пеша по Княжевското шосе: аз – в къщата на книговезеца, а той – в Павлово, където беше квартирата му. Предпочитахме да не се блъскаме в трамвая, а да вървим бавно по смрачените тротоари и да си говорим. През тия незабравими вечерни пътешествия, когато аз носех в раница старата редакционна пишеща машина, за да подготвя през нощта дописките за следващия брой, ние си декламирахме стихове, разказвахме си разни истории от годините на детството – за коне и панаири – и разбирахме, че ни свързва нещо дълбоко, което тепърва ще разгръща своите пространства. Цветан разказваше за старите фурни в покрайнините на Враца, където пренасял чували с брашно, за да изкара някой лев за тетрадки и учебници, и изведнъж в тая тъжна история се вместили стихове, писани от момчето под светлината на огромната планинска луна – светли и прозрачни стихове, които ме караха да виждам нещо величествено в дребната фигура на моя приятел, чиито широки рамене на докер подсказваха, че животът не го е щадил още от ранните години на детството.

И като млад поет, и по-късно, когато неговите стихове вече се поместваха в читанките, Цветан Ангелов показваше завидно умение при боравенето със словото. Имаше в неговия характер нещо от искрящото остроумие и веселие на фокусниците, при които беше стажувал в пътуващия цирк. Понякога съм го наблюдавал как импровизира и тогава той ми е приличал на дърво, сред чиято шума са накацали скорци. Нужен е неочакван повей на вятъра или внезапно подвикване, за да кипне спокойното дърво и от него да излетят цял облак птици. Така се раждаха най-хубавите му стихотворения – поривно, с неочакван блясък – и ние, които също се мъчехме над словото, с особено страхопочитание се обръщахме към него заради тая му дарба божия.

Той беше роден да бъде майстор на детски хвърчила. Умееше да даде на тия хвърчила наклон срещу вятъра, да им върже пъстри опашки, които се мятат в небето като дълги съзвездия. Това бяха неговите прекрасни стихотворения за най-малките, събрани в книгата му „Цветушки“. Ние всички се радвахме на тия пеещи камбанки, а той дълбоко в душата си мечтаеше за друго – да пише стихове за възрастни. И вместо да майстори сияйните хвърчила, които носеха ведрината на цялото небе, сядаше да сглобява книжни самолети. Но тия самолети не можеха да полетят, защото той не умееше да им даде душа.

Като човек, който е минал детството и младостта си в оскъдица, Цветан Ангелов през по-късните години от живота си, когато бедността беше останала само в спомена, не се скъпеше при избора на своето облекло и на вещите, които го обкръжаваха в неговия дом. Носеше модни костюми, но наблюдателното око не можеше да не забележи, че той доизносва някоя стара риза, която все още му е свидно да захвърли (пожълтяла найлонова риза с наскоро сменена бяла яка), че не бърза да подмени с нови обувките си, макар че токовете им са твърде изстъргани, че с балтона от флаконе, носен толкова зими, прилича на стар гардероб с отдавна излющен фурнир... Трудно се преодоляваха навиците на бедността. Те винаги оставаха по една кръпка дори на най-скъпата дреха.

Случи се така, че едно лятно утро, преди повече от двадесет години, ние с Цветан заминахме за Будапеща, а оттам – за балатонския бряг. Настаниха ни в Сиглигед – в бившия дворец на граф Естерхази, издигнат сред разкошен парк, през чиито клони се виждаше как просветват, гонени от вятъра, вълните на езерото. Цветан вървеше по алеите с новия си тютюноносив габардинен костюм и пошушваше по тревата с вехтите си сандали, през чиито прорези краката му се проветряваха в жегата, а лимоненожълтата вратовръзка ослепително светеше на бялата му риза. През тия години Цветан беше се пристрастил към вратовръзките. Където и да отидеше, носеше със себе си по цяла дузина вратовръзки, които старателно сменяше по три пъти на ден – на закуска, на обяд и вечер. Това беше един тържествен за него ритуал, на който малцина обръщаха внимание, но той с особено удоволствие му отделяше нужните минути пред огледалото. Така се случи и на балатонския бряг. Цяла седмица, докато бяхме там, ми омръзна да го гледам с тютюноносивия габардинен костюм, но по три пъти на ден имах удоволствието да съзерцавам неговите вратовръзки – сини, зеленикави, розови, пъстри, с изрядно пристегнати възли.

Един следобед видях, че пазачите на двореца, водени от Цветан, трупат сухи вършини в покрайнината на парка. Докараха от селото току-що заклано агне и моят приятел, запретнал ръкави, се зае да подготви с най-различни подправки дреболината на агнето, което, както разбрах, щеше да бъде изпечено в жаравата на бъдещата клада, за която пазачите продължаваха да носят дърва и грамадата вече се издигаше над върхарите на боровете.

Мръкна – и огънят пламна. Езерото изведнъж светна от единия до другия край, сякаш над него мина огнена птица и го докосна с крило.

А после, когато насядалите по тревата гости (сред тях имаше летуващи край Балатон писатели и артисти от Будапеща, между които и прочутата киноактриса Мари Тьорьочек) доизгризваха последните кокалчета от изпеченото в жаравата агне и се възхищаваха на божествения им вкус, виновникът за тоя неочакван празник се разхождаше край огъня, от който неговият

габардинен костюм просветваше, и говореше:

– У нас след завършването на една такава богата гощавка идва венецът на празника – нестинарският танец. Аз съм готов да ви покажа как се танцува по жарава. Нека и уважаемите унгарски приятели изберат своя танцьор...

И Цветан започна да се съблича. Правеше това бавно и тържествено – като свещенодействие. Когато остана само по бански гащета и сандалите му бяха метнати в тревата, той бавно навлезе в огъня, без да трепне нито един мускул на лицето му, сякаш не стъпваше в жарава, а прекосяваше ливада с току-що разцъфтели алени цветя. Цветан обходи цялото огнище, мистично примижал, с опипващи пространството ръце и когато най-послед стъпи на тревата и се поклони, унгарците се надигнаха и възхитени започнаха да го прегръщат.

Тъй като никой от насядалите край огъня гости, въпреки поканите, не се реши да поеме през жаравата, в тъмното се надигна един стар артист с рядка, спусната по раменете коса (може би той играеше в театъра ролята на Крал Лир или на Едип цар), дълго развързва обувките си, сетне запретна крачолите и като протегна ръка, сякаш опипваше с тояжка пред себе си, пое през огнището.

Не след дълго една линейка го откарваше към Будапеща и старият артист, стиснал устни, за да не извика от болка, гледаше как през тръстиките край езерото се размазва сиянието на загасващия огън, чиито въглени продължаваха да пламтят по ходилата му.

8.

Един ден, в ранната есен на 1947 година, по стълбището на редакцията се заизкачва възрастен, висок, леко приведен човек с кафяв костюм, който беше избелял от дългото носене и изглеждаше риж. Аз идвах от печатницата и, поел след него, гледах как непознатият тежко крачи от стъпало на стъпало. Той спря за малко, за да си поеме дъх, после прекоси стаята, в която тоя ден беше само Михаил Лъкатник, и аз видях как Асен Босев, зърнал идващия през откритата врата на другата стая, тръгна

усмихнат към него и дълго, сърдечно се ръкуваха.

– Елин Пелин! – прошушна ми Михаил Лъкатник. – Не го ли позна?

Аз помнех неговия портрет от читанката – над разказа за Сивушка и Белчо, – но там той беше млад, с продълговато лице, украсено с едва забележими мустачки, с очи на селянин, тихи и топли, леко примижали, сякаш вгледани в далечината, където житата вече изкласяват. Какво в умореното изкачване на тоя стар човек по стълбите, с износен риж костюм, можеше да ми подсказва, че пред мен върви един от най-големите български писатели, чиито книги съм разгръщал с толкова вълнение?

От тоя ден Елин Пелин стана член на нашата редакционна колегия и близо две години, до смъртта си, беше не само деен участник във всички начинания на вестника – към него винаги бяха обърнати очите ни за съвет и подкрепа. По това време критиката отричаше творческото дело на писателя (тя не беше пощадила и Вазов, и Йовков). Неговите книги, станали любимо четиво на няколко поколения, не се издаваха и писателят живееше в бедност и забрава. („С тоя риж костюм приличам на ръждясал пирон” – обичаше да се шегува той). Асен Босев го включи в редакционната колегия не само за да го подкрепи материално. С това той искаше да изрази дълбоката обич на идващото младо поколение към големия писател, а тайното му намерение беше отново да го подтикне към творчество.

Елин Пелин се оживяваше на нашите заседания. Радваха го новите начинания на септемврийчетата – делата на тимуровските команди, успехите на трудовите отряди – и той често молеше Босев да го взема със себе си, когато пътува из страната. Може би нещо се раждаше в душата му и той чакаше мига, когато ще седне до белия лист.

Ние също чакахме тоя миг. Щеше ли да има по-голяма радост за нас от тая, да видим в страниците на вестника разказ от Елин Пелин?

И ето един ден той, задъхан от изкачването на високите стъпала, поседна да си поеме дъх, после бръкна в джоба, извади няколко сгънати листчета от тетрадка и някак стеснително ги подаде на Босев:

– Виж, Асене... Опитах се да напиша нещо за децата...

Дребен, пъргав, сякаш тласнат от пружина, главният редактор се спусна към него, развълнуван разгърна листчетата и прочете: „Знам и мога – разказ”. Ние се струпяхме край него и заразглеждахме ръкописа. Разказът беше написан на ръка, с молив. Буквите се нижеха ситни, всяка отделена от другата, и като ги гледах, аз си мислех, че виждам семена, нанизани в браздите от ръката на умел сеяч. Имаше нещо мило в тоя почерк – старателен, приличен на детски.

– Носете веднага разказа в печатницата! – грееха, очите на Асен Босев. – Свалете нещо от първа страница и го сложете там на най-челно място...

Тоя ден за всички в редакцията беше празник. Ние първи печатахме разказ от Елин Пелин, който толкова дълго не беше посягал към перото и сега новият живот беше събудил струите на неговия дълбок, непресъхнал кладенец...

9.

Друго, незабравимо за мен събитие беше пътуването ми с Елин Пелин из Михайловградския край.

От моето родно село Живовци в редакцията се получи дописка, в която директорът на училището разказваше, че там е образуван трудов отряд и младите мичуринци, които присаждали дини на тикви и кратуни, сега се радват на богати плодове. Това за пръв път се случваше в пионерската организация и главният редактор ми нареди да направя от дописката подробен репортаж, който да бъде поместен на цяла страница, заедно със снимката на дръзновените мичуринци. Аз впрегнах конете на цялото си въображение и като отпуснах юздите им, започнах да описвам тая градина, отрупана с плодове, огласяна от смеха на децата и от жуженето на пчелите – като кътче от рая. Нови, невиджани растения виеха ластари – и то отгледани от ръцете на невръстни, заплени от тайните на науката деца...

Аз доукрасявах това, за което разказваше учителят, и от бобеното зърно направих цяла планина.

Елин Пелин прочел репортажа и развълнуван от дръзновените дела на децата поиска непременно да отидем в

моето родно село и да видим тая прекрасна градина. И една сутрин нашият автомобил закриволичи по завоите на Петрохан.

Пристигнахме в Живовци. Цялото село се беше събрало при училището да посрещне скъпия гост. Само директорът, авторът на така разкрасената от мен дописка, го нямаше. По-късно, когато разглеждахме неговото мичуринско опитно поле, цялото в бурени, с два-три повехнали тиквени врежа и с едно магаре, което съвсем спокойно пасеше сред пирея, разбрахме защо учителят се срамува да ни погледне в очите. Онова, което беше разказано в дописката, нямаше нищо общо с картината, която виждахме.

– Сигурно това магаре е писало до редакцията... – засмя се Елин Пелин.

– Не, аз писах... – чухме глас и се обърнахме. Зад нас стоеше учителят, който виновно се здрависа с госта. – Това бяха мои идеи, но никой не ме подкрепи и те пропаднаха.

– Само магаре може да напише такава дописка... – продължи усмихнат Елин Пелин, сякаш не беше чул обяснението на учителя и тръгна да се разходи из градината с облепени от репей крачоли.

Вечерта у дома беше незабравим празник. Цялото село се превърви да види скъпия гост, чийто портрет даже старците помнеха от някогашните читанки. Хората спираха пред Елин Пелин, здрависваха се с него и с благоговейна почит му целуваха ръка, което, според нашенския обичай, беше най-висш израз на уважение. Всеки носеше шише вино, закичено с цветче от мушкато. Майка ми нареждаше бутилките по прозорците и само след час цялата къща грейна от тоя необичаен наниз, увенчан с алени пламъчета. Елин Пелин се вълнуваше, трогнат от топлотата и сърдечността, с които го обграждаха тия скромни, съсипани от живота хора, шегуваше се, а учителят, който беше изпратил до вестника злополучната дописка, му разказваше, че ние също си имаме един Андрешко – ето го, седи до вратата, – ако някой опише всичките му хитрини и злополучия, няма да има позабавна книга от тая. А споменатият Андрешко, който през цялото време мълчеше, прихлупил каскета си, се размърда и го прекъсна:

– Най-добре е тебе да те опише някой. То ще стане книга,

по-дебела от църковните...

Да, вдъхновителят на младите мичуринци, сред чиято буренясала градина се разхождаше магарето, наистина можеше да бъде герой на цял роман. Завърнал се от семинарията, той няколко години извършваше богослужението в нашенската църква, като в същото време беше и вратар на футболния ни отбор. После изведнъж изчезна – казаха, че станал поп в едно от селата на Златията. Оттам дойде вест, че го изпратили в затвора. Никой не знаеше какво беше се случило, но той лежа зад решетките няколко години. Върна се на Девети, когато дойде камиона и с другите затворници от родното ми село. Вървеше по улиците от сутрин до вечер с вдигнат юмрук и всички речи, понеже беше най-гласовит, произнасяше той. Продълговатото му лице се изопваше, металните му зъби просветваха и думите кънтяха над мълчаливото множество... По едно време отново изчезна – казаха, че го изпратили на работа в Добруджа. Пътувал по селата и агитирал селяните да се записват в кооперативните стопанства. Една пролет дълго не валил дъжд. Всичко повехнало. И той си спомнил за своите богослужения, намерил в една църква епатрихил и повел населението на молебен за дъжд. Накичили се циганки с бърз, затанцували, а той изрекъл сред напуканото от зноя поле своите молитви, които свети Илия не чул, за съжаление... На другия ден, уволнен и прокуден от Добруджа, моят съселянин седнал във влака до куфарчето си и поел към родния край, където не останал да бездейства, защото го направили директор на училището.

Когато разказах историята му на Елин Пелин (гостите, изпълнили нашия дом, бяха си отишли и само бутилките с цветчетата мушкато стояха по прозорците), той дълго се смя и рече:

– Ако някога бях срещнал тоя невероятен човек, щях да му намеря място в „Под манастирската лоза”...

На другия ден крачехме из изкопите на бъдещия консервен комбинат, който се строеше край Бойчиновци. Елин Пелин пожела да види тоя голям строеж, където работеха мъже, жени и младежи от горното по-речие на Огоста. Беше ведър априлски ден, изпълнен с аромата на цъфналите овошки по хълмовете и цялата долина ехтеше от кирките и лопатите на работниците.

Научили, че при тях е дошъл Елин Пелин, строителите пожелаха да се срещнат с него и след час огромната барака, която служеше за столова, се изпълни с тропота на техните корави, изкаляни гумени обувки. Хората седяха, стиснали с коленете си кирка или лопата, и когато старият писател влезе при тях, всички станаха на крака, за да му окажат своята почит.

Той зачете разказа „На оня свят“. Гласът му беше глуховат и хората от задните редове напругаха слух, за да го чуят. Беше толкова тихо, че можеше да се долови жуженето на една пчела, която посветваше по затворения прозорец на бараката. Дядо Матейко вървеше по пътеките на оня свят и търсеше кръчмиците, които е оставил на земята. Сподиряха го стотици очи от тъмната глъбина на бараката и сегиз-тогиз трепваше светлинка – капнала сълза...

После започнаха да разпитват стария писател за неговите книги. Той им разказваше как е написал „Гераците“ и „Спасова могила“, спомняше си случки и картини от неговото родно Байлово.

– От много години се каня да напиша един разказ, но остарях и мастилото на перото ми вече изсъхна – каза той и пред насядалите, помръдващи с кирките и лопатите си работници, се заниза една тъжна история от годините на неговата младост... В снежна вечер, срещу Нова година, той се скитал из тъмните улички на бедняшки софийски квартал. Нямакв квартира, а приятелят му, при когото трябвало да преспи, неочаквано отпътувал за някъде и той се лутал безцелно по калните улици, за да мине по-бързо нощта. Видял, че се отваря вратнята на една полусъборена ограда, зад която светело прозорче на сиромашка къща, и към него тръгнала дребна жена, наметната с шал. „От ония е, дето причакват мъжете, за да ги отведат в някоя тъмна стая“ – казал си той и побързал да се отдалечи, но жената го настигнала и разплакана рекла: „Моля ви, елате. Детето умира... Обещах, че баща му ще си дойде тая вечер...“ Тръгнал Елин Пелин след нея и видял под вехтото одеяло умиращото дете. То едва повдигнало клепачи, докоснало ръката му с пламтящите си от треската пръсти и се вкопчило в нея. Той седял и слушал как хрипят гърдичките на детето, а навън фучал зимният вятър и жената разказвала за изчезналия си мъж, който една вечер, след

стачката, не се върнал от мината...

– Така цяла нощ седях до болното дете и то се усмихваше насън на мен, непознатия... – завърши разказа си Елин Пелин.

Тържеството приключи, когато цъфналите фиданки по хълмовете вече розовееха от залеза. На сбогуване към госта приближи едно момче и му поднесе, вместо цветя, шапката си, пълна с яйца. Елин Пелин взе едно от тях, докосна го до бузата си и се усмихна: то беше още топло – момчето току-що го беше взело от полога. В ония оскъдни години това беше един мил подарък.

10.

В късната есен на 1949 година дълго не виждахме Елин Пелин да се изкачва по стъпалата на редакцията. Той боледуваше. Бяхме свикнали с неговата усмивка, с глуховатия му говор, изпъстрен с простонародни думи, с остроумните му шеги – и стаите ни се струваха пусти без него. Една сутрин в началото на декември, когато прехвърчаше сух, бодлив сняг, научихме вестта за кончината му.

Аз вървах към Университета, където щеше да бъде поклонението, и снежната вихрушка ме съпровождаше. Хиляди хора бяха се струпали и чакаха да отворят тежката врата към аулата. Носех бели хризантеми и сълзите ми, капнали по техните листенца, мигновено замръзваха. Снегът хрущеше под краката ми, а на мен ми се струваше, че чувам скриптенето на петроханските буки през онова наше незабравимо пътуване и от тъжната светлина на хризантемите възкръсваха цъфналите фиданки по хълмовете над Бойчиновци, под които се усмихваше старият писател, озарен от вечерната светлина, останала да съпровожда през годините моя спомен за него...

Глас на звънче

Докато грееше слънцето, в планинската долина беше топло, с оная резлива прохлада, която се усеща в часовете на късната есен, но щом то залезеше и сянката на планината легнеше над склоновете и ливадите, пожълтелите гори помръкваха, а от далечината идваше полъх на сняг и отронените птичи перца, които бавно кръжеха във въздуха, ми приличаха на снежинки. Тогава сядах до разпаления огън, стъквах главните и облегнат на прозореца, гледах как планината се очертаваше пред мен – висока, катраненочерна – и писукащите цепеници в огнището се мъчеха да изпълнят със съзвездията на своите искри голото ѝ, студено небе, но тия светлинки се задържаха само за миг и изчезваха в пустотата на изцъклената вис. Тогава до мен достигаше далечен глас на звънче. Той ту заглъхваше, ту ставаше ситен и еклив и аз разбирах, че по ливадата се лута кон, пуснат да пасе през нощта. Слушах тая мелодия и по звуците на звънчето се мъчех да разгадам дали конят, спъван от букаите, изкачва хълма, дали спокойно помахва опашка в отавата под орехите или сепнато вдига уши край брода на реката и се вслушва, доловил стъпки на човек или на лисица... Огънят люлееше пламъците си и на мен ми се струваше, че в тях при докосването им също се обажда далечното звънче. Тръгвах да си легна и усещах, че леглото ми е застлано с тия звуци. Обръщах се насън и под мен отново се обаждаше онова невидимо звънче, сякаш го докосвах с лакти и чугуненото му езиче изведнъж подскачаше. И завивката ми беше от звуци – студени, с дъх на гъби и на мокър листопад.

На сутринта се събуждах и надниквах през прозореца. Мислех, че ще видя по гъстата роса следите на коня, обикалял нощес край къщата, но тревата студено сияеше, недокосната от неговите копита. „Денят ще бъде хубав!“ – казвах си аз, загледан към тъмните стволове на орехите, сред които се показваше изгряващото слънце. Но гласът на нощното звънче – сега по-ясен и еклив – ми подсказваше, че там не алее слънцето, а помахва опашка конят, за който мислех през нощта, и ми се струваше, че ако протегна ръце към него, ще усетя топлината на снощните

въглени, които сега лежаха под пепелта и мълчанието на стария дом.

Островът на Робинзон

Язовирната вода все още не беше заляла сринатото село, но дивите орехи, избуяли като в джунгла, вече закриваха темелите на къщите и улиците. Из тревата излитаха фазани. Гласовете им примамваха тук лисиците и рижите обитателки на съседните гори съвсем спокойно кръстосваха из буренака, без да се боят от неколцината последни жители на това изчезнало селище, които вървяха като корабокрушенци, изхвърлени от вълните на живота върху тоя буренясал бряг, сподиряни от някоя проблейваща коза или от облепени с репей овци, лениво залюлели хълбоци в горещия есенен ден.

Отбих се в единствената оцеляла къща до брега на реката, за да помоля за чаша вода, и видях на двора, под сянката на една черница, да седят мъж и жена. Старецът, около деветдесетгодишен – висок, кокалест – помръдваше с изкривените пръсти на босите си крака, за да пропъди запълзелите по тях мухи, и дялкаше нещо, може би правеше чеп за бъчва, а неговата събеседница, седемдесетгодишна побеляла старица, предеше и вретеното, наедряло от грубата нишка, подскачаше над скута ѝ.

Дворът беше широк, с обхванат от къпини каменен зид. Къщата, кой знае кога белосвана, цялата на ивици от дъждовете, се тулеше в шумата на два високи ореха. По циментовите стъпала, които водеха към втория етаж, имаше саксии с мушкато, а цялото пространство между къщата и оградата беше изпълнено с жълти и оранжеви тикви – една сияеща грамада, която, струваше ми се, и през нощта изпълва с лъчите си тоя самотен дом в сринатото селище. Всичко наоколо беше буренясало, сиво, повяхнало, само тоя двор сияеше от лавата на тиквите, която се

разпалваше в знойното пладне, сякаш дълбоко от земята продължаваше да избликва златна магма, а край нея, без дори да усетят полъха на жарта ѝ, съвсем спокойно седяха двамината последни жители на запуснатото село.

Жената вдигна лице да отвърне на поздрава ми. Бузите ѝ бяха ситно набръчкани, сякаш обхванати от паяжина, но бистротата на сините ѝ очи, тънките ноздри и плавно изписаните линии на устните показваха, че тя е била красавица на младини. За това говореше и нейната стройна, мускулиста фигура, очертана под избелялата рокля.

И аз си спомних, поседнал в сянката на черницата, до която стръмно се издигаше хълмът на жълтите и оранжевите тикви, че в далечните години на моето детство жената, която седеше срещу мен сега, беше най-красивата мома в селото. Тогава, през едно лято, в училището беше настанена военна част. Денем войниците правеха учения по хълмовете, а вечер, докато лъскаха оръжието си, техните офицери и фелдфебел-школници се разхождаха с нашенските момичета по площада сред селото или правеха забави в шивачницата на една застаряла мома, която събираше там най-хубавите девойки, между накачените по стените недовършени рокли, и поскъръцващите с коланите си гости не лишаваха и нея от нежността си, в знак на благодарност. Синеоката красавица (тя сега предеше пред мене) винаги беше най-желаната танцьорка на тия шумни веселия. Младите офицери се надпреварваха да я канят и с галантни жестове ѝ даваха да разбере колко са влюбени в нея. Измежду всички, красиви и изискани, тя беше избрала един – дребен на ръст подпоручик, необичайно широк в раменете, елегантен и пъргав (когато се пригответе да яхне кобилата си, той прелиташе над седлото като тласнат от пружина). Наричаха го Влаха. Тъй като в малките селища трудно може да се запази тайна, само няколко вечери след танцовите забави при шивачката се заговори, че синеоката, с която селските младежи отбягваха да общуват, защото я смятаха горда и недостъпна, ще замине за Видин с Влаха, когато военните завършат своите учения. Баща му бил богаташ, не знаел докъде стигат имотите му. Имал къща на самия дунавски бряг – голяма, вътре да препускаш с коне.

Ние, децата, слушахме тия разкази на възрастните и когато

вечер видехме познатата красавица да се разхожда, нежно притисната до рамото на Влаха, съпроводжана от подскачащото позвънване на сабята му, си представяхме как само след няколко месеца тя ще върви по брега на непознатата за нас река с чадърче в ръка и от далечината ще я приветстват преминаващите параходи...

Много години след това разбрах, че когато войниците си отишли, Влаха също заминал с тях, като ѝ обещал да се върне и да я вземе. Тя чакала писмата му и когато идвали пликовете с познатия почерк, нейният празник траел цели месеци. Но започнала войната. Вестите от подпоручика секнали. На война всичко се случва... А тя продължавала да чака. Докато един ден видяла в огледалото, че косите ѝ са прошарени.

Така ли е било или не? Дали тая романтична, банална история не е измислена? Годините минавали. Другите момичета отдавна се омъжили, дори куцата нейна съседка си намерила добър мъж – кантонер от Бокиловци, а тя, най-красивата измежду тях, останала самотна да чака своите старини.

– Родителите ми починаха, после се захванахме да събаряме селото и аз останах да живея при брат ми – разказваше старата жена. – Ти го познаваш, връстник ти е. Помагах с каквото можех: гледах децата, докато бяха малки, пасях козите, пръсках лозето. Когато събориха селото, брат ми се пресели в града и не взе багажа ми. „Къщата ни там е малка – казва, – няма място за повече хора. Ти остани на село да наглеждаш лозето и градината. Ей къде е градът, ще прескачаме да ти носим по нещо за пояжбина...”

Старецът дялкаше съсредоточено чепа на бъчвата, с покрити от жълтеникави стружки колене, и разсеяно слушаше тая история, която жената с вретеното сигурно обичаше да разказва на всеки срещнат.

– Идваха, но не толкова да донесат нещо, колкото да оберат пипера в градината и да ошмулят лозето – продължаваше старата жена и вретеното, натежало от грубата прежда, тромаво се въртеше в ръката ѝ. – „Ти, викат, си сама жена, сиротица. Една трънка да откъснеш, пак няма гладна да останеш...” Напълнят кошниците и си отидат. А аз оставам с козите в тоя пущинак. Пролет е добре. И лете. Грейнало слънце. Птици пеят. Обходя

сечините, натътря козите във вировете – да пийнат – и погледай, че мръкнало. Нощите са къси – колкото и да ме мъчи безсъницата, току гледам, разсъмнало. А през късната есен и зиме тъмнината няма край. Въртя се, събера постелята под мене, сънят не идва. Лесно ли е сама жена да остане в такъв пущинак? Но какво да се прави. Да имаше петел поне – да изкукурига, глас да чуеш. А то глухота – да те е страх да погледнеш през прозореца. Само сегиз-тогиз се чува кашлица: старецът – ей тоя и той сам като мене, се обажда в другия край на събореното село. „Пасъл е овцете край гробището и се е простудил – думам си. – Там е голо и ветровито.” Гледам го един ден (беше през есента – влага и киша), върви, целият облепен с репей, овците му мокри и те бухнали от репей. Пускам козите да се смесят със стадото и му викам: „Старче, старче, живеем с тебе като два плътеника в тоя пущинак. Защо не съберем овците и козите? Аз ще ти пера ризата и ще готвя, а ти ще сечеш дърва и ще палиш огъня. Нищо друго не ти искам...” Старецът кимна с глава (ти го виждаш, неразговорлив е, откакто си дошъл, дума не е казал), дойде да ми вземе багажа – то колко е: една бохча. Козите врецят след мене, като да ми се надсмиват, а аз вървя към новия си дом... Така решихме на стари години да се оженим. Може да ти се вижда смешно, но така стана...

Представях си как е започнала подготовката за тая сватба – толкова дълго чакана за нея, първа в живота ѝ. Тя е изпрала ризата му, захабена от неопитните мъжки ръце, проплаквана в сапунена вода, колкото да не е по нея целият прахоляк, позакърпила е проядения му от молците единствен шаячен костюм, обличан само в празник, избърсала е с олио, за да омекнат, вкоравените каишки на неговите сандали, после е изгладила басмената си рокля на кафяви цветчета, като ѝ е зашила якичка от пожълтяла, кой знае колко години не изваждана от сандъка дантела и е избърсала с кадифено парцалче своите обувани още на младини обувки с високи токове. Старецът е седнал да се бръсне – бавно, защото не вижда и може да се пореже. Коравата четина е пукала под острието и в бръчките са оставали сребристи власинки. А тя се е заела с ножиците да подстриже тъмния му, оплетен от сухожилия врат и да обере космите в ушите му – сиви, избуяли като пирей косми, през които

едва се вижда набръчканата кожа на раковините. Старецът е седял безропотно, заслушан в позвънването на ножиците, и неговата потъмняла от слънцето глава се е подмладявала – олекнала, издължена, прилична на окастрен дъб през есента, когато секат шума за овцете.

Така, пременени, стискани от отеснелите си обувки, са застанали на шосето да чакат автобуса откъм горните села, който ще ги откара в града.

– Подписахме се. Обръщам се и гледам ония, чиновниците, се подсмиват зад нас. То си е за смях – кой се жени на такива години... Но те са млади и не разбират, че човекът не може да живее сам. Ха да ги оставя в тоя пущинак, па ще видя... – наведе се жената да вземе ново пояско и вретеното пак се завъртя над скута ѝ. – Гледаме до общината спрели коли на младоженци, накичени с кукли, с цветя – чакат ги, а ние със стареца тръгваме да търсим рейса. Дума ми: „Хайде да отидем в ей оня ресторант до пощата, днеска ни е празник...“, а аз му отвърщам: „Къде ще ядем на тия изпоцапани покривки, в навалищата, въщи аз ще нареда масата, както си знам...“ Турихме я на двора, до тиквите – тая година се родиха много тикви – накичих масата с цветя, сложих повече столове и чаши – може да дойде някой на нашия празник. Столовете останаха празни. Ние със стареца се чукаме, гледаме се в очите. Той се надига с бастуна, отива в мазето за нова кана вино и пак взема чашата. Така карахме, докато се стъмни. После си легнахме. Това беше първата ми брачна нощ. Старецът заспа. Спи с отворена уста и диша на пресекулки, сякаш бере душа. А аз не мога да заспя. Слушам как се обаждат, звънчетата на козите в обора. Друг път, когато бях сама, тия звънчета ме плашеха. Мислех, че идва непознат в тъмното – я да краде, я за друга някоя пакост. А сега ми е мило. Чувам, че човек диша до мене. Ако протегна ръка, мога да го пипна...

Старецът изведнъж се размърда, погледна към хълма, където е гробището (там беше се появил един другоселец със своите говеда и те се лутаха сред съборените надгробни камъни) и след толкова часа мълчание проговори с глух глас:

– Няма ли къде да пасе добитъка си тоя сатана, че е избрал тъкмо царството на мъртвите...

А после, като помълча, добави:

– А бе, то към живите нямаме милост, та към мъртвите ли...

И тръгна бавно по стъпалата на къщата, като се подпираше на бастуна. Може би искаше оттам, от по-високото, да викне на другоселеца да се пръждоса със своите говеда от гробището.

А край стареца се издигаше хълмът на жълтите и оранжевите тикви – един златен остров сред бурените на запустялото село – и той, като изхвърлен тук от вълните на живота Робинзон, слушаше как позвънва вретеното на бабичката в сянката на черницата и се заканваше с вдигнат бастун на оня сатана – другоселеца...

Пътят към океана

Влакът от Париж за Ван тръгна по обяд. Януарският дъжд се стичаше по прозорците на вагона и след миг видях гарата на Монпарнас, изтласквана от дърпащите се заднишком къщи на крайните квартали, да се разклаща и безшумно да се срина като в забавен кадър на ням филм, да се размива в локвите между разклоняващите се релси (тук светлинка на прозорец, там извивка на портал) и да изчезва под еднообразните удари на колелата. Надявах се, че дъждът ще спре и ще мога да съзерцавам през прозореца на вагона как в зимната равнина се извисяват кулите на Шартърската катедрала с кацналия на стряхата ангел, че ще гледам пътища сред оголели ябълкови градини, които водят към Нормандия и Бретан, че ще се вирам към градчета в далечината, зидани от гранит, с бели фасади и с покриви от дребни тъмни плочки, напластени като люспите на риба (така бяха ми разказвали), а небето все по-ниско се прихлупваше над равнините на Бретан. Из тях сегиз-тогиз изплуваха редки, обхванати от плесен гори, и по барабаненето на чадърите разбирах, че влакът ни е спрял за малко на непозната гара и отново ще поеме своя път към скрития в мъглата океан, който, струваше ми се, мълчешком се отдръпваше в безкрая и ние никога нямаше да стигнем до

него...

Влакът спря на гарата във Ван, когато вече мръкваше. Мъглата тук беше още по-гъста, навярно идваше на тласъци откъм океана, и еднички уличните лампи, чиито размазани кълба студено димяха над нас и, струваше ми се, съскаха, преди да ги погълне влагата, показваха, че не вървим през поле, а край нас се издигат степани, едва доловими в мъглата, къщите на стария пристанищен град.

Вечерта дълго се мъчех да заспя, а сънят не идваше, прогонен от нарастващо ехтене в далечината. То ми напомняше Баховата фуга, изпълнявана под сводовете на близката до хотела катедрала, в която влязох, преди да се прибера за нощувка. Бях тръгнал да се разходя по мъгливите улици, където не се мяркаше жива душа, зърнах светлина зад откренатата врата на катедралата и влязох вътре. Свиреше орган. Звуците му се носеха под високите сводове и сред приведените в блажено мълчание богомолци вървеше оня, който отправяше към небето своите молитви и червеното му наметало се изтягаше като пламък, раздухан от мелодията на органа.

Когато се прибрах в хотела, Баховата фуга ме съпровождаше по пустите улици. Отдалечавах се от катедралата, а мелодията, вместо да заглъхне, нарастваше с протяжно ехо. Усещах я да се обажда под стъпките ми в коридорите на хотела, а когато по-късно се мъчех да заспя, стените на стаята ми повтаряха тържествената литургия, която бях слушал в призрачната катедрала на Ван. Само един протяжен като въздишка звук накъсваше тая божествена музика. И аз, вслушан в нощта, разбирах, че това са вълните на океана, които се блъскаха във вълнолома на пристанището и в ехтящите туловища на закотвените там кораби.

Беше започнал приливът.

За пръв път се срещам сега с океана – само мислено, защото мъглата и мракът ме отделяха от него – и нямах представа за огромността и величието му, не усещах тръпки от въртопите на ветровитите пространства, пред които човекът е жалък и безпомощен като мятано по пясъка перце от чайка. Вслушвах се в мелодията на нощта и разбирах, че не звуците на органа от катедралата пропъждат съня ми, а слушам молитвата на океана в

часа на прилива. Навярно ветрове, дошли от безкрая, свиреха в мачтите на корабите, в гърлата на техните комини, и на мен ми се струваше, че виждам фарове да вървят по вълните, раздиплили дългите си пурпурни наметала така, както в катедралата на Ван вървеше свещенослужителят със своята пламтяща мантия. Океанът ми изглеждаше като всемогъщ бог, възвисен над бездните върху трон от мъгли, и под диплите на неговата мантия, изтъкана от грохот на вълни и от пяна, откривах вече, унесен от съня, не останките на потънали кораби и на древни градове, погълнати от вечната вода, а тайни – загадъчни и величествени, които прекосяваха ехтящите пространства като огромни бели риби, а на мен ми се струваше – като странстващи фосфорни пламъци.

Великото винаги сепва човека със загадките си и го изпълва с благоговение.

И аз, тласкан от съновидения, както сега вълните тласкаха корабите в залива, чаках да разсъмне (утрото може би щеше да прогони мъглата) и да застана на океанския бряг, разтърсен от онова, което се открива пред погледа ми.

Но когато слънцето огря града, заплувал като бяло видение край залива (там дори нямаше и помен от снощната непрогледна мъгла), и тръгнах край вълнолома, ме сподире необичайна тишина, която обгръщаше всичко наоколо. Взрях се в далечината, но вместо да зърна как великанските вълни, обхванали целия хоризонт, се догонват, готови да разтърсят брега с ударите си, пред мен се ширна, докъдето стигаше погледът ми, голото дъно на океана. То ми приличаше на сринат, ограбен град. Виждаха се скали като темели на стари замъци, край тях тъмнееха корени на изгнили дървета и катурнати лодки лежаха в тук-там посветващи локви, край които се лутаха хора. Те се навеждаха – сигурно събираха риби, омари или морски звезди – и се отдалечаваха от брега, защъкали като мравки по дъното, което аз нощес изпълвах с тайни, а сега то разкриваше пред мен отрезвяващата истина за това, което, мислих си, е било само рожба на моето въображение.

Бях застанал на океанския бряг в часа на отлива и се чувствах като дете, на което са обещали вълшебна приказка, а са го излъгали. Гледах дъното на океана като страница на прехвалена книга, която сега дочитах, без да трепне сърцето ми, и

си оставах нищ духом, както се чувства човек при всеки отлив. Спомних си за мои приятели, които залагаха всичко на славата и не щадяха усилията си да се задържат по-дълго върху гребена на вълната. Те се стараеха да бъдат винаги сред ония, които шумят по стъгдите и правеха всичко възможно да ги забележат, да им се възхитят – дори ако трябваше да заприличат на палячовци, застанали на цирковата арена, за да нагълтат сабя или да затанцуват с боа, оплела ги от главата до петите. Ако бяха коняри в обора на словото, които трябваше да почистват конюшните и да водят конете на водопой, те не се задоволяваха със скромното си задължение, а препускаха по пътищата със своите дръгливи росинанти и вдигаха такъв шум и прахоляк, че човек можеше да ги вземе за пророци, яхнали крилати небесни коне.

Сигурно се ласкаеха от мисълта, че животът им е определил съдбата на океана в часовете на прилива, че властта и славата, които ги правеха така самоуверени, никога няма да се отдръпнат и те ще останат, както венците от пяна по гребените на вълните, да се носят към брега на бъдещето и да легнат там, както беше писал един наш събрат, в нозете на безсмъртието. А може би тия скромни коняри в литературните обори, вмирисани на тор и на гнила слама, знаеха докъде можеха да ги отнесат техните преплитачи краката си коне и нарочно вдигаха шум и прахоляк, за да създадат впечатление за лудо препускане, защото после, когато прахът изчезнеше, щяхме да видим как конете лежат край пътя с едва помръдващи хълбоци и очите им студено светлеят като локвите по океанското дъно в часа на отлива.

„Щом океанът, дарен с такова величие, преживява драмата на отлива, когато цялата истина се разкрива пред очите ни, тогава какво остава за човека, дори за най-самоуверения? – мислех си аз. – Щом всемогъщият бог на бездните помръдва в безкрая с избелялата си мантия, безсилен пред забравата, която е оставила по голото дъно само локви с дребни рибки и водорасли, на какво може да се надява скромният смъртен човек?“

Моите мисли ме правеха тъжен и аз гледах как все повече ставаха ония, които бяха плъзнали по дъното на океана като скитници, тръгнали да ограбват запуснати селения.

„Щом великият може да ни разочарова, какво остава за нас, едnodневките, на тая грешна земя?“ – продължавах своите

размисли аз.

А океанът не ме слушаше.

Усетих, че от далечината се задава вятър. Посветващата в безкрая вода се размърда, сякаш океанът, седнал да си почине, се надига, преди да тръгне. Мравките по голото дъно се решаваха, предусетили беда, и плъзнаха към брега.

И чух отново да се ражда от глъбините мелодията, която слушах през нощта. Тя беше едва доловима, но с всяка минута ритъмът ѝ ставаше все по-рязък и първата вълна, появила се в далечината, ми заприлича на белия кон от Откровението на Свети Йоан.

Започваше приливът.

Само след час океанът щеше да застане пред мен е цялото си величие – възкръснал, както възкръсва за вечен живот всичко велико – и вълните щяха да ехтят по вълнолома на Ван като библейските тръби пред вратите на Йерихон...

Когато цъфтят кестените

Когато цъфтят кестените в планината, оркестърът на пролетта вече е приглушил своите мелодии. Шумът на реката е по-тих и жуженето в ливадите е по-глухо, и песента на птиците, свили своите гнезда, е по-замислена, защото в гнездата вече шават новородените голишарчета, а всяко рождение е не само възторг, но и грижа. Единствено гласовете на кукувиците си остават все така ехтящи и подскоците на ехото от клон на клон ронят росата, която скача по шумата и пробягва като неочаквана ръмка из ливадите.

Когато цъфтят кестените в планината, въздухът е напоен с дъх на мед и пчелните рояци очертават със сиянието си огромните корони на старите дървета, които се изтягат и трептят в небето като сребърни пламъци.

Когато цъфтят кестените в планината, обичам да се

разхождам по склоновете и да гледам отронените цветове. Те ми приличат на седефените морски звезди, които оставаха върху голата пръст в залива на Сен Мало след отлива (аз ги виждах някога в мъгливото разсъмване над Атлантическия океан), и ми се струва, че в миговете, когато гласовете на кукувиците замират, долавям как скриптят под нозете ми дървените стъпала на стария пристанищен хотел и през прозореца виждам кръчмата до самия бряг на океана. Там, до тъмни от влагата маси, седят моряци с рижи бради (може би са шотландци), пият бира от високи, сякаш облени от пяната на океана чаши и черупките на раците, натрупани пред тях, приличат на жарави, върху която морските скитници топят ръцете си в студената утрин...

Катедралите

Катедралите, тия грамади от посивял камък, изглеждат тежки и тромави в слънчев ден, когато сенки рязко очертават стълбовете, розетките и издяланите фигури по фасадите им. Островърхите кули на катедралите – изящни дантели, изплетени от длетата на каменоделците – се мъчат да олекотят техните зидове и да оприличат старите готически сгради на сляни в корените и засияли с върховете си кипариси, но камъкът продължава да стои сив и застинал. Ала настава миг, когато заръмва дъждът – капките са толкова ситни, че трудно мога да отлича лекото пепеляво було на ръмката от идващата изпод мостовете на Сена мъгла – и катедралите изведнъж се отдръпват от погледа ми, контурите им се размиват във влажния въздух и високите кули, чиито очертания едва доловимо помръдват от засилилия се ръмеж, започват да приличат на криле, опипващи сивото пространство над града, преди с тежък мах да изсвистят над мен и да изчезнат. Чакам този миг, но катедралите продължават да плават по Сена като мистични платноходки с по две островърхи ветрила и аз разбирам, че виждам един свой сън, една молитва на безбожния град, застинала като диханието на

самотен пътник във влажната нощ, който търси място за нощувка на някой кей – до шлеповете, прилични на мазутни петна върху Сена...

В степта

Пътувах в степта отвъд Днепър в един есенен следобед. Дъждът беше превалял и по асфалта блестяха редки локви, които се разплискваха под гумите на автомобила. Високата сребриста трева край шосето, полегнала от вятъра, ухаеше на влага и на далнина, а в сивото небе се мяркаха, разтегнаха своите ята с пулсиращо махане на крилете, едва забележими жерави. Накъдето да обърнех поглед, край мен се разстиляше равнина без нито едно възвишение, тук-таме прогорена от пламъчетата на ниски брезови и тополови горички. Небето беше изпълнено с облаци – тежки, оловно-сиви, гъсто надиплени – и аз, който бях раснал в планински край и бях виждал такива облачни грамади да се крепят върху каменните рамене на хълмовете, сега имах усещането, че те по чудо се задържат върху опънатата от единия до другия край на света черта на кръгозора, която позвънва като струна от тежестта им, че тая едва забележима в далечината, метално проблясваща жица ще се скъса изведнъж, с остър звук, и облаците ще се сринат в бездната, откъдето извираше тежко мълчание.

Усещането за самота и безкрайност се подсилваше от един едва различим в далечината волски впряг. Уморените добичета пристъпяха бавно, коларят навярно дремеше, облегнат на ритлата, и аз, загледан към плаващата сред тревата кола, си мислех, че виждам, дошъл от мъглата на легендите, чумак, който кара сол и сушена риба откъм Херсонската степ и чака да засвети Млечният път, за да поеме по него, да разпрегне там капналите от път волове и да заспи, уморен от своето безкрайно странстване.

И ето – облаците се разместиха, между тях просветна небето в часа на свечеряването и колкото по-тъмна и тайнствена ставаше

степта, из която пробягваха – като стада лисици с посветващи гърбове – вълмата на сребристата трева, толкова по-бистра и необятна ставаше небесната вис. Първите звезди се появиха ниско, над самата черта на кръгозора и на мен ми се стори, че това са засветили степни селца, до които няма никога да стигнем, защото те се отместваха заедно със затрептялата от вятъра трева и плаваха като видения в далечината. Над тия звезди се очерта Млечният път, лек и прозрачен като излетял изпод копитата на чумашките волове прах и ми се стори, че звездата, която падна косо над степта, беше изпуснатата жегла на оня, който вече разпрягаше своите волове и лягаше да спи – високо над света и над нас, самотните скитници, чийто път нямаше край. А под фаровете на автомобила продължаваше да пробягва степната трева, в която ослепително просветваха очи на лисици и изчезваха в непрогледния мрак...

Мрените

В годините, когато реката беше бистра, из нейните вирове играеше риба и понякога ятата ѝ бяха толкова гъсти, че се хлъзгаха като сянка на облак по пясъчното дъно. Обичах да се разхождам край речните брегове по залез и да гледам как мрените излитат над гладката повърхност и, светвайки за миг, отново изчезват в глъбините. Ухаеше на мокри корени, на жабурняк, на рибешки люспи – един свеж аромат, който можеше да се усети само по бреговете на бистра, пенлива река. Сега пътят отново ме водеше край вировете, но не виждах вечерната игра на рибите, нито чувах пляска на вълните в подмолите. Реката течеше бавна, катраненосива. Над бродовете, които по-рано потрепваха с дантели от пяна, се носеше дъх на олово. Облите камъни по пясъка, покрити със слуз, се хлъзгаха под нозете ми, вълните шаваха беззвучно и аз имах усещането, че съм оглушал и вървя в мъртва долина, където далечен вулкан е излял все още

незастиналата си лава.

Не очаквах да видя човек край тая река, която ми напомняше единствено реките на преизподнята, а зърнах един селянин да гази из мътилката със сак в ръка. Той гмурваше сака, навеждаше се над него и след миг пускаше своя лов в увиснала на шията му торба. Доближих и видях, че в пръстите на непознатия шава риба. „Мрените са потърсили спасение още когато се е появила първата оловна вълна и тук са останали може би само гулежите и виюните” – казах си аз, но видях с учудване, че рибарят държеше в ръката си мренка – дребна, с посивели от оловната мътилка хриле, цялата пепелява, защото прахът на далечните мини беше просмукан в нея. Тя тромаво шаваше, но не можеше да се изплъзне, защото пръстите на селянина здраво я държаха.

– Не очаквах, че ще видя живо същество в тая мъртва река – каза ми той, – а онзи ден минавам и гледам там, където във вира се влива едно изворче, играят мренки! Я ги виж ти, думам си, уж тяхно царство бяха бистрите бързеи и вирове, а ги гледам да плават в това мъртвило. Борба за живот...” – разклати той торбата с уловените риби и тръгна към съседния подмол.

Гледах мренките, които се хлъзгаха през пръстите му, мислех си за непобедимата сила на живота и в същото време ми беше тъжно за гордите принцеси на пенестите бродове, на чиято вечерна игра съм се възхищавал неведнъж – те бяха заплатили своето тъжно съществуване с изгубената волност и бяха приели горчивата съдба на пленника – примирил се, за да оцелее...

Цъфналите бадеми край залива

В тоя крайморски град, по чиито мъгливи улици вървеше самотен сега, той я среща преди много години: жената седеше на първия ред в залата, където пристигналият от столицата актьор четеше стихове, и когато тържеството завърши, тя приближи към

него поднесе една негова фотография, за да ѝ я подпише. Актьорът задържа за миг поглед на лицето ѝ – нежно и продълговато, с цвета на бадемите, които сребрееха в лозята край пристанището, през душата му мина зеленикавото сияние на нейните големи, благоговейно взрени в него очи и когато прибра в джоба писалката, той с неочаквано събудена нежност подаде на непознатата жена всички цветя, които бяха му поднесли. Тя ги пое смутена и като кимна с глава да му благодари, изчезна в навалищата. Искаше да ѝ каже, че най-големият празник за него в този непознат град е била случайната среща с нея, но не успя. Вървеше сам по улицата и се чувстваше щастлив, макар да знаеше, че тоя миг едва ли ще се повтори.

След време получи писмо от нея. Тя му благодарише за радостта от случайната среща и пишеше, че ще бъде много щастлива, ако някой път отново дойде в нейния град и намери време да ѝ се обади по телефона.

И ето, след много години, отново го обгръщаше мъглата на крайморския град. Беше пристигнал тук късно вечерта. Легна си, понеже беше уморен от дългия път, и в полунощ го събуди звън на камбани. Това ехтене му напомни за големите празници на детството и той разбра, че е попаднал тук в нощта срещу Великден. Стана, облече се и излезе на улицата. Духаше откъм пристанището и в полъха на вятъра се долавяше горчивият дъх на пролетните сокове в клоните на тъмните дървета. Минаваше полунощ, а градът не спеше. Камбаните ехтяха, звездите празнично сияеха над покривите и залъкатушили по улицата светлинки на свещи повтаряха техния блясък. Той прекоси площада. Съзвездието на свещите го обгърна и чу чужда реч. Разбра, че това са гърци, дошли да отпразнуват нощта на възкресението в непознатия град, чиито камбани смесваха ехтенето си с грохота на вълните по крайбрежните скали. Гърците се прегръщаха, подаваха си великденски яйца, които пламтяха от разлюлените езици на свещите, и когато зърнаха него, непознатия, протегнаха ръце да го прегърнат и му говореха нещо, което той не разбираше какво е, но по пеещите лъкатушения на гласовете им откриваше, че е нещо много сърдечно и радостно. Свещите го съпровождаха, сякаш рояк от светулки кръжеше край него, актьорът се смееше, камбаните

също му отговаряха с ехтящ смях и той усещаше душата си пречистена, цялата озарена от пламъчетата, потрепващи в шепите на непознатите хора край него...

Спа дълбоко, люлян от мелодията на отдавна заглъхналите камбани, и първата му мисъл, когато стана и погледна през прозореца на хотела, беше да позвъни по телефона на жената, с която завинаги беше свързал спомена си за тоя град. Сигналите глухо звучаха в слушалката, прилични на морската пяна, която с едва доловимо шумолене се слягаше по крайбрежните скали, губеха се и отново изплуваха из мъглата над залива и когато той, помислил, че следата завинаги е заличена от времето, се готвеше с неочаквана печал в душата да излезе на улицата и безцелно да тръгне из града, чу в слушалката познатия глас.

А след час, застанал до мостика на пристанището, той гледаше как през мъглата към него приближаваше тя – висока, стройна, с развяно бежово манто, от което, струваше му се, лъхаше аромат на цъфнали бадеми и на водорасли. Не знаеше нищо за нея – къде е домът ѝ, кои са близките ѝ, – но нейното решение в празничния ден да остави всичко и да тръгне веднага към него му подсказваше, че тя през всички изминали години досега е мислила за него и е очаквала тая среща. Дъските на мостика заскърцаха под стъпките ѝ, той протегна ръка да се здрависа с нея и усети в докосването на пръстите ѝ хладината на пролетното утро. И го обгърна нежното зелено сияние на очите ѝ – сякаш изведнъж всички пъпки на дърветата в морската градина се разлистиха, мъглата изумрудено засия – и после отново обгърна крайбрежието със сивата си пелена.

Тръгнаха да се разхождат край залива. Морето не се виждаше – то ехтеше в скалите, забулени от мъглата, и сегиз-тогиз пред двамината се мярваше някой цъфнал бадем с рехави цветове – като стичаща се по клонките пяна. Тя вървеше пред него. Вятърът раздипляше прошарената ѝ коса и след миг мъглата се закълбвяваше и сякаш отнасяше жената в безкрая, в мълчанието на изминалите години, от което тя бе се появила тук като насън. После нов порив на мъглата грабваше него – и тя оставаше сама на мократа пътека, под крясъка на чайките, а той изчезваше в ехтенето на голия, пуст бряг... И те, тръгналите един към друг с дълго спотаявано чувство, разбираха в мъглата, че

това чувство е било повече измамно усещане, отколкото реалност – както дъха на бадемите край мъгливия залив, както шумоленето на пяната по железните подпори на мостика. Те бяха тръгнали един към друг да възкресят едно нежно неизречено чувство, а мъглата, която се кълбеше край тях и ту ги доближаваше, ту ги разделяше, сякаш завинаги заличаваше следата им на земята, навяваше горчивата мисъл, че те, двамата, са се срещнали на голия бряг единствено да си припомнят онова, което никога няма да се върне вече при тях – да си го припомнят и да се разделят завинаги...

Покани я на обяд и когато поеха към ресторанта, видя, че гърците, които нощес, в мига на възкресението, вървяха под ека на камбаните със запалени свещи, сега носеха куфарите си към автобуса и се готвеха да отпътуват. Поздрави ги, но те му отговориха само с мълчаливо кимване – като на непознат. Не си спомниха навярно, че нощес заедно с него вървяха по улиците на крайморския град, понесли своите светлилки, че се прегръщаха, повярвали във възкресението на онова, което е скъпо на сърцето – и сега всеки отиваше към своя делник, понесъл спомена за обещаващите чудо празнични камбани, чието ехо, за съжаление, много бързо заглъхва в душата на човека...

Човешката песен на поета

Беше започнала Втората световна война. Сутрин, когато отивахме на училище, виждахме на площада до фердинандската гимназия оръдия и край тях – разпрегнати коне. Немски войници се бърснеха, подпрели огледалцата си по лафетите на оръдията, или закусваха, затракали с лъжици по алуминиевите канчета, докато ние отминавахме, повикани от училищното звънче. В един такъв ден моят учител Манол Велев, който знаеше, че се опитвам да пиша стихове, ме отведе в своята квартира и след като поговорихме (аз смутен държах поднесената ми чашка кафе от

жена му, която с широк пенъор се разхождаше из стаята), ми подари една книга. „Това са стихове на мой съученик от Берковската гимназия – каза ми учителят. – Вземи я и не я показвай много, защото той, както научих, е изпратен в концлагер...”

Изпроводи ме до вратата и аз поех по улицата. Нямах търпение да стигна в квартирата си и да разгърна книгата – спрях на един тъгъл, където минаваха с трясък немски мотоциклети, чиито кошове подскачаха на завоя, и заразливвах страниците. Беше стихосбирка от Младен Исаев – име, което за пръв път чувах. На корицата беше нарисувана жена с дете, а над рисунката личеше заглавието „Човешка песен”.

Цяла нощ четох тая книга, наведен до мижавата газена лампа (токът спираше и градът потъваше в тъмнина, прокъсвана от подвижванията на войниците). По това време ми беше попаднала една стихосбирка на Емануил Попдимитров и аз живеях с обаянието на неговата Лаура и с нежността на нарисуваната сякаш с лунни лъчи Ирен. Омайваше ме тая поезия на тайнственото, на неуловимото. А когато зачетох страниците на „Човешка песен”, видях един друг свят, познат и близък на сърцето ми, защото аз го виждах от прозореца на моя роден дом. Съзрях в тия страници звездите над Ком, видях калните есенни пътища, които водеха между хълмовете към родното село на поета Балювица (една моя съселянка беше омъжена там), видях релсите, които бягат през ливадите, прилични на две железни змии, видях говедарчето, което слиза по хълма, а подире му върви нощта...

Много книги бяха ме радвали дотогава, но тая, по чиито страници се местеше пламъчето на газената лампа, ме изпълваше не само с трепет от преживяното, но и с надежда. Значи за Бързия, където ние ходехме понякога да се къпем и да ловим риба, може да се напише стихотворение, не по-лошо от онова за Лаура, в чийто свят аз живеях (а на мен ми се струваше – и много по-хубаво, защото между стиховете му долавях шума на познатата река и това особено ме вълнуваше). И друго ми даваше надежда: той като мен също е вървял по калните пътища на нашата сиромашка берковска земя, дали следата му няма да отведе и мен при тайните на словото, към което се стремеше

душата ми? Сутрин, застанал до прозореца, гледах към Балювица. Селото не се виждаше между хълмовете. Знаех, че е бедно и кално като моето родно Живовци, но очите ми долавяха сияние над тия голи хълмове, защото там беше роден
п о е т ъ т.

Всичко, свързано с автора на обичаните от мен стихове, придобиваше особена стойност. Когато отивах в Бистрилица при баба, с вълнение преминавах край къщата, където живееше един от братята на поета – Салтир. Той дялкаше нещо под сайванта и аз се спирах крадешком да го погледам. Беше висок, плещест, с красиво лице, поръсено от лунички, с къдрава пепеляворижа коса. Гледах го с благоговение, сякаш виждах оня, който беше написал стихотворението за говедарчето и за релсите край Бързия, а жената на Салтир с патешки вървеж прекосяваше двора и видяла мама, се усмихваше (устата ѝ цялата светваше от металните зъби). Тя идваше да се здрависа с нея и като ме виждаше да стоя на пътя с избеляла куртка от целволе и с ученическа фуражка, казваше на мама:

– Чувам, че твоето момче се опитва да пише. Дано стане като бако Младен...

Така тя наричаше поета, с чиито стихове аз живеях от много месеци.

Отминавахме. Между дърветата вече се виждаха прозорчетата на бабината къща. А жената продължаваше да се усмихва. Металните ѝ зъби ослепително светеха и думите ѝ оставаха да звучат в душата ми като благослов.

Завоевателите на Парнас

Малцина от студентите по славянска филология, с които и аз сутрин изкачвах стъпалата на Софийския университет, бяха дошли тук да се подготвят за бъдещи учители по литература. Повечето от нас тайно пишеха, предимно стихове, и мечтаеха за

оня ден, когато ще разгърнат „Литературен фронт“, „Лост“, „Стожер“, „Ведрина“ или някое друго от тогавашните издания – и ще видят там, редом с творбите на известните писатели и своите скромни студентски опити. Ние идвахме сутрин в университетските аудитории не толкова да слушаме лекциите по история на славянската филология или да се опияняваме от звучението на старобългарската реч – идвахме да се срещнем със своите поетически съмишленици, на които да прочетем в някой ъгъл на аудиторията своите нови стихотворения, като тайно завиждахме на ония, които вече бяха успели да напечатат в столичните вестници и списания свои стихотворения. Те вървяха между нас, осенени от славата, сподиряни от въздишките на най-красивите студентки, вървяха, небрежно облечени, с разрошени перчеми, декламираха своите дръзновени строфи и ние, новациите, които все още не смогахме да обядим жребца на римите, камо ли да препуснем с него, гледахме тия щастливци, били вече на Парнас и слезли сред нищите духом, непознали още ласката на музите, гледахме ги и вървяхме на няколко крачки подир тях, за да им се възхищаваме. След лекциите тръгвахме към съветската книжарница на булевард „Руски“, където откривахме като съкровища книгите на Блок, Багрицки, Тихонов, Смеляков. Събирахме се нощем в своите бедни тавански квартири да отпразнуваме появяването на нечие стихотворение в „Литературен фронт“ или „Ведрина“ – за нас това беше събитие, равно с превземането на Троя – и дълбоко развълнувани от успеха на своя събрат, вдигахме наздрависи – още никому неизвестните завоеватели на Парнас Иван Радоев и Климент Цачев от Плевенско, Павел Матев от Чирпанско, Славчо Чернишев от Попово, Николай Зидаров от Търговищко, Въньо Раковски и Найденов Вълчев от Ловешко, Добри Жотев от Пернишко, Димитър Светлин от Врачанско. Когато празните дамаджани се катурнеха на пода, започвахме да декламираме стихове от Димчо Дебелянов, после Димитър Светлин, успял да задигне от една библиотека единственото томче на Сергей Есенин, като заложил личната си карта, а после тайно си я прибрал, започваше да декламира „Персийски мотиви“: „Шагане, моя ти Шаганане...“ Слушахме като замаяни. И тогава някой, за да не останем в плен на дребнобуржоазната разнеженост,

разпалено започваше да рецитира „Ляв марш“ на Маяковски. Захващаше се спор накъде трябва да върви поезията и тоя спор понякога завършваше чак на сутринта. Наплискахме сънените си лица на чешмата, чиято очукана мивка цялата аленееше от ръжда, и поемахме с обхванатия от скреж трамвай към Университета, убедени, след безкрайни спорове, че „днес поет е само този, който пише марш и лозунг“.

Кръжоците бяха, по израза на един пишещ наш събрат, ковачниците, където трябваше да се закалява стоманата на словото. Събирахме се вечер, след лекциите, в една от университетските аудитории и някой от нас изчиташе своите стихове. Разговорът обикновено започваше с това – точни ли са римите, спазен ли е ямбът и хороят, но после се достигаше до проблемите, които бяха сърцевина на всяка наша сбирка: на кого служат тия стихове и с какво ще помогнат те на народа, който изгражда новия живот? Ако си написал пейзажно стихотворение или си се помъчил да изразиш в строфите любовно чувство – горко ти! Така ще те разнищят, че няма да остане един читав стих! Можеш да рисуваш пейзаж само ако в него има трактори, скели или задимели комини. Иначе твоята творба е безидейна и самоцелна. И за любовта можеш да пишеш, но не за тая, която те вълнува (това се смяташе за идейно отстъпление), а за любовта на бригадира и звеноводката или на машиниста и тъкачката, чиито вретена вместо оркестър свирят сватбения марш на Менделсон. Спомням си, че и аз се осмелих да прочета веднъж в студентския кръжок две свои стихотворения. Едното беше „Украинецът с бялата хармоника“, получило първа награда в конкурс на в. „Народна младеж“ (мислех, че това ще възпре атаките на безпощадните критици), а в другото рисувах пейзаж от моя роден край. В стихотворението за украинеца имаше такъв куплет:

Виеше се бялата хармоника.
Есенни звезди над нас се ронеха
и една като червена капка
светна на войнишката му шапка.

Започнаха да разчоплят стихотворението стих след стих и се захванаха със звездата. „Известно е – казваха най-разпалените, –

че червената петолъчка е родена от кръвта на падналите в революционните битки. А авторът какво ни говори – че тя е паднала от небето! Сигурно е изпусната от някой ангел? Какво можем да наречем това, ако не безидейност и попщина...“ Аз правех опити да се браня – не сте ли виждали как есен красиво падат звездите, нима една от тях не може да светне върху шапката на боеца? – но те си оставаха безмилостни в своята присъда.

Още по-сурови бяха упреците към другото стихотворение. То започваше така:

Буките постилат жълта шума,
сенките им да лежат на меко.
И по опнатите бели друми
ние ще отминем надалеко,
дето в бродовете до баира
ризата си слънцето изпира.

Допусках, че ще ме обвинят в безидейност и наистина всички, които се изказаха, не пропуснаха това. На кого служи един такъв пейзаж? На никого!... Но после нещата се задълбочиха: „Към какво призовава авторът? – питаше един от моите критици. – Към бездействие! Да се лежи на меко – и то точно сега, когато започва всенародното бригадирско движение! Как можем да оценим една такава постъпка? А и тая безсмислица със слънцето, което пере ризата си... Къде е човекът?“

След време аз поправих двата последни стиха така:

Дето в бродовете до баира
ризата си тракторист изпира...

и моите поетически съмишленици доволни се усмихнаха, като ми предсказваха добро бъдеще, ако вървя по този път.

И аз тръгнах по него.

В новите си стихотворения започнах да отбягвам поетическите образи, защото вече бяха ми внушили, че в тях се крият корените на самоцелността и формализма, наместих в строфите изкопи, арматури, язовири, украсих ги с цъфнали овощни градини, сред които вървяха щастливи звеноводки.

Всичко беше просто и ясно и понякога от вестникарските статии го отличаваха само римите, но за сметка на това стиховете имаха едно решаващо качество – бяха идейни и нужни на народа, в което ние виждахме главната задача на поезията. Така, приглушил цветовете, които винаги са ме привличали, и напрегнал гласа си, за да изглежда по-мъжествен, аз подготвих своята първа стихосбирка „Украинецът с бялата хармоника“. Отнесох ръкописа в издателство „Български писател“, където завеждащ отдел „Поезия“ беше Никола Фурнаджиев.

Спомням си вълнението, с което се изкачвах към неговата стая по скърцащите дървени гъпала. Отворих вратата и го видях да седи до прозореца. Огряно откъм гърба, неговото тяло изглеждаше тежко, набито – с олисяла глава върху къс врат, с отпуснати на бюрото длани, чиито къси, изчаквателно присвити пръсти наподобяваха лапи на сфинкс. Той се обърна да види кой е влязъл и светлината на прозореца огря лицето му с широки, месести бузи, с отпуснати лилави устни и с уморени очи, под които се очертаваха пепеляви торбички... Пред мен седеше авторът на „Пролетен вятър“, чиито бушуващи, сякаш излени от незастиная лава стихове дълбоко бяха ме вълнували с трагизма и с необичайната си образност и аз смутен сложих папката пред неговите тежко отпуснати върху бюрото длани, които не се помръднаха, за да я поемат.

Каза ми, че ще се видим след месец.

Със свито сърце отново почуках на вратата и когато непроницаемото лице на Фурнаджиев се обърна към мен, озарено от светлината, която издълбаваше бръчки в ъглите на устните, видях, че той се усмихва. „Подписах книжката за печат – каза ми поетът. – Позволих си да сваля няколко стихотворения и да съкратя ей тия куплети. На добър път!“ – стисна ми ръката той и отново се обърна към прозореца, което означаваше, че нашият разговор е завършил...

Така великодушно той подписа за печат моята първа книга, към която, мисля си сега, можеше да бъде много по-строг. Неговият урок на майстор в поезията можеше да ме предпази от редица грешки, на които аз и другите поети от моето поколение платихме толкова горчив данък. С негова благословия тръгнах към печатниците и първите стихосбирки на Павел Матев, Иван

Радоев, Въньо Раковски, Николай Зидаров, в чиито страници, както и в моята книга, се носеше такъв плясък на язовирни води, такъв дим на комини, че нашият скромнен университет можеше да остане като един жалък остров сред тия вълни, а заводският пушек можеше да изпълни кабинета на неумолимия професор Романски и да замрежи изпитателно посветващите му очила, когато заставахме пред него на изпит по старобългарска граматика – вечно неподготвени, защото лирическите увлечения не ни оставяха свободни минути да разлистим страниците с така противните склонения и спрежения.

По това време списание „Български воин“ покани на среща в редакцията Найден Вълчев, Димитър Дублев и мен. Бяхме войници, служехме в гарнизони до южната граница и в стиховете ни, както беше редно тогава, подскачаха гилзи, изстреляни срещу врага. Снимаха ни и под голямо заглавие „Трима в сиви шинели“ поместиха статия за нашите нови творби. Възхваляваха патетичността и патриотизма ни и ние се ласкаехме от мисълта, че сме преодолели най-после самоцелността на поетическите образи и лозунгите са ни помогнали да намерим правия път. Но не мина много време и излезе друга статия от известен през ония години критик – дребен на ръст бивш юрист, дълго живял във Франция и завърнал се оттам с рогови очила и широкопола барета. Той направи на пух и прах нашите стихове. Критикът пишеше, че ние не знаем основното правило на поезията – тя е мислене в образи, – че не само шинелите, но и душите ни са сиви. А сивата душа ражда само сиво слово. Смяташе, че сме безнадеждно поколение, което ще направи най-добре, ако престане да измъчва хартията. Само Иван Радоев донякъде беше пощаден от тая градушка... Значи трябваше отново да се върнем към поетическите образи, от които така упорито ни отгласкваха като от естетическа ерес...

След няколко години, в които мъчително преживяхме тоя удар и дълго не посягахме към перата, ония от нас, които имаха душевни сили, се опитаха да започнат отначало – да се върнат към изконната истина, че поезията е изповед, драма и полет на душата, че колкото по-богати са нейните поетически образи и метафори, толкова по-извисена е тя, че всеки трябва да изрича със свой глас, да рисува със свои багри истините на живота.

Така през 1957 година се роди стихосбирката ми „Светлина от скрежа“. Като оставям зад гърба си всичко, написано дотогава от мен, смятам тая книга за моя начална стъпка в поезията. В нея се опитах да предам простата човешка радост от общуването с природата, да потърся тихи и нежни звуци, да се докосна до багрите на словото, към които имах особено изострено чувство. И разбрах, че съм по-уверен не в патетичните строфи, а в тихите изповеди, че ако има нещо, което ме отличава от другите поети, това е стремежът да търся богати, многопластови метафори.

По този път достигнах до своите следващи книги.

Една вечер, близо десет години след като бях издал първата си стихосбирка, видях Никола Фурнаджиев в Клуба на журналистите. Седеше сам до чаша вино на същата маса, където често съм го виждал с Ангел Каралийчев и Светослав Минков. Покани ме да се почерпим и дума по дума стигнахме до времето, когато той с щедра ръка благослови нашите скромни книги-прощъпулници.

— Защо вие, майсторът, не ни казахте, когато редактирахте първите ни книги, че това, което пишем — патетично и оголено, — е далече от поезията? — попитах го аз. И той като отпи от чашата с мавруд и ъгълчетата на устните му потрепнаха, сякаш глътката му закиселя, отговори:

— Защото и аз тогава бях минал между мелничните камъни и смятах, че поезията трябва да бъде такава. Чели сте стиховете, които писах през ония години, и знаете какви са. По-късно се помъчих да се върна към онова, от което бях тръгнал, но не знам дали сполучих. В ония години редактирах и своите стари стихотворения. Исках да ги опростя, да ги изясня. Мнозина ми казват, че съм ги развалил...

И той отново посегна към чашата, на чието дъно беше останала само мътилка — като спомена, към който го връщах сега...

Тъгувам

Тъгувам за отплувалия параход по Сена в нощта, когато сянката на Нотър Дам като завеса се разгръща, за да го пропусне, и отново я прогарят зимните звезди, и Баховата fuga я поклаща като вятър, лъхнал откъм Елисейските полета.

Тъгувам за дъжда, който плетеше своите рибарски мрежи по скалите на Бретан, над заехтелите въртопи. Аз в полунощ го виждах да върви по улиците на Динан с тромава походка на рибар – и носеше се дъх на водорасли от неговата риза, изтъкана от мъгла, и от ръцете, по които светеха не капки сребърни, а люспите на риби.

Тъгувам за бадема цъфнал на Бонар с ликуващата синева сред неговите клонки. Стъклата на музея се тресяха от грохот на автомобили, а аз долавях нежното жужене на пчели и виждах – кошерите на Прованс изпридат злато за дрехата на пролетта.

Тъгувам тая нощ, че сянката ти с мен тогава не вървеше по сънните мостове, че не слушахме мелодията на изчезващите стъпки, която като псалма ангелска от зимното небе ни благославя. Бях сам – и някой уличен метач по утринния сняг небрежно е помел нанизаните стъпки – като листи, довели от Булонската гора...

В концертната зала

Ако мелодията на една далечна овчарска свирка в полето вечер прилича на самотна звезда, същата мелодия, изпълнявана от симфоничен оркестър, наподобява звездно небе, заблестяло от единия до другия край на кръгозора.

Такова е усещането ми, когато седя в концертната зала, притворил очи, за да изчезне пред мен светлината на полилеите, и слушам оркестъра. Навярно някой се оставя да го владее само чувството, събудено от музиката. На мен ми прави особено

удоволствие да проследявам раждането на мелодията в солото на флейтата например, разгръщането ѝ след това в надигащата се вълна на цигулките, ликуващите ѝ ритми в ехтенето на тромпетите, което наподобява пролетна гръмотевица. Имам усещането, че виждам как пред мен разцъфтява едно огромно дърво – сякаш по клоните му пробягва сребърен пламък и то цялото сияе. Като слушам така музиката, аз се мъча да откривам сложността и дълбочината ѝ, да разгадавам чудото на нюансите и магията на простите наглед неща, които наподобяват формите на изкусна мозайка. Отдаден във властта на музиката, нерядко имам усещането, че седя в ателието на художник и гледам как той изгражда своята картина. Всеки замах на цигулковия лък ми напомня удар на четка. Ето в тоя ъгъл на платното се появява зеленото, но от колко нюанси е сътворено то! Ето ги и червените проблясъци в средата на композицията! Те са толкова богати и звучни, че напомнят багрите на есенна гора в дните на листопада.

И над всичко се издига мелодията на един фагот – като чучулига в още сънено поле, над което озарени отдолу облаци предсказват разсъмването.

Момиче с есенен букет

Видях едно момиче с букет от пожълтели клонки. То вървеше, цялото обгърнато от сиянието на есенната шума. Сякаш някое дръвче от парка бе тръгнало да се разходи и по улицата се носеше аромат на сенчеста гора, на отронени по тревата жълъди и на късно слънце, огряло засипани от шума мравуняци. Вървах след момичето с есенния букет и като слушах едва доловимото шумолене на тъмноморавите и на златистите листа, над които едва се показваше вързан с панделка кестеняв кичур, си спомнях за долината под Ком, където обичах да скитам през дните на големия листопад.

В тихо време листата се спускаха от клоните бавно,

беззвучно и вировете на реката, смалени от дългия летен зной, само за една нощ ставаха златни. Еднички бързеите продължаваха да обливат с пяна зеленясалите камъни, между които посветваше царствената синевина на отразеното небе, но наставаше миг, когато и те изчезваха под кехлибарената лавина на листопада. Шумът на реката тогава ставаше съвсем глух, едва доловим и аз трудно можех да го отлича от попукването на главните в огнището, което смесваше по стената заревото си със сиянието на кръжащата край прозореца шума.

Обичах да седя до камината и да съзерцавам есенната гора. Пищността на багрите ѝ ме опияняваше, но с особено удоволствие се оставях вечер във властта на нейните звуци. Те наподобяваха ту стъпки на човек, ту подвикване на далечна кукувица, което кръжащата в небето шума може би сега си припомняше, ту удари на брадва отвъд хълма. След миг в тая мелодия се вмесваше барабанене на дъжд. Очаквах да видя как по прозореца се стичат посветващи струи, но откривах там само тъмния контур на планината и над него – студения блясък на есенните звезди. Задаваше се вятър и аз си представях как сега ясените, кленовете и кестените изведнъж израстват в небето, дръпнати от облаците на своята отбрулена шума, а после отново се смаляват, очертали върху ската короните на оголяващите си клони; представях си липите, чиито посребрени отдолу листа светват при всеки повей на вятъра, сякаш сънените дървета се събличат да си лягат и в мрака се дипли хастарът на тяхната дреха; представях си дивите круши, които разперваха паунски опашки и тържествено се разхождаха по поляните край реката.

Повеят на вятъра събуждаше в душата ми тия видения. Огромен оркестър от цигулки свиреше под сурдинка и когато гледах през прозореца как прелитат листопадните вихрушки, ми се струваше, че виждам да се мярка палката на Мантовани, с фрак, развян над заспиващата планина.

Знаех, че една сутрин ще чуя грак на врана и ще видя скреж по върхарите на голите дървета. Знаех, че тогава ще ме пронже болка за изчезналото чудо. Но сега аз бях пленник на това чудо и исках нощите да нямат край...

В края на март

Вървах по пътеката край реката и видях в сухата ланска шума, слегнала се до корените на бука, оранжево пламъче. То едва показваше връхчето си над един прогорен от него листец. Помислих, че дърварят, който мина преди малко, е запалил цигара и е хвърлил на пътеката още неугасналата кибритена клечка. Наведох се да стъпча пламъчето, защото шумата бе суха и всеки миг можеше да пламне, но кракът ми се докосна до връхчето на минзухар.

Това беше първият цветец в глухата гора, огласяна само от потракването на кълвачите.

Видях, че в неговата чашка помръдва пчела. Тя се показва, цялата облепена със златен прашец, размърда крилца и полетя над мен, като носеше светлинната на минзухара и я плъзгаше по гладките стебла на буките. Стори ми се, че пътеката след пчелата стана златна. Тя ме отведе у дома. Там, на стената, трептеше слънчево зайче, а на мен ми се стори, че виждам сиянието на първия цъфнал минзухар. Това сияние не ме остави сам и вечерта, когато поех към близкия кантон, за да чакам влака. Лъкатушеше пред мен по пътеката, озаряваше ту храст, ту обрасла с мъх скала. Знаех, че в тъмното върви човек с фенер, а все ми се искаше да вярвам, че непознатият носи в ръката си златната свещичка на първия цъфнал минзухар. Моето усещане се подсилваше от ухаещите на горчива мъзга и на развигор невидими върби, които се разлистваха в тъмното и изпълваха с пролетни тръпки цялата долина.

Паметникът

Спомням си един паметник в Будапеща, издигнат в чест на загиналите при разгрома на републиката работници през 1919 година. Скулпторът беше изваял фигура на прострелян мъж, който с последни усилия се задържаше да не падне, протегнал ръце към небето. Тялото, нагърчено от болка, приличаше на застинала светкавица. Бронзът беше моделиран от ръката на изкусен майстор, имаше драматизъм в изражението на фигурата, но паметникът едва ли щеше така дълго да задържи вниманието ми, ако не бях се вгледал в пиедестала. Това не беше гранитен къс, на който стоеше простреляният работник, а огромен циментов пиедестал, подобен на казармен плац. Стоях до бронзовата фигура и ми се струваше, че преди минута съм чул изстрелите, а след това съм гледал как смъртно раненият мъж прекосява, залитайки, голото пространство, сякаш прекосява самия живот и не може да падне, въпреки че носи куршум в гърдите си, защото протегнатите му ръце са се уловили за невидимия лъч на оная звезда, която го е водила на барикадите и е озарявала сърцето му. Струваше ми се, че чувам химн на безсмъртието, роден под перото на Петьофи. Скулпторът беше превърнал бронза в мисъл и беше наситил пространството с онова магическо излъчване, което се ражда от метафорите на едно дълбоко преживяно стихотворение.

За тоя паметник си мисля, когато гледам понякога край пътищата и по площадите бронзови или мраморни фигури на хора, достойни за нашата почит. Наметнати с ямурлуци или с дълги балтони, с вдигнати юмруци или с пушки в ръце, те стоят, изваяни нерядко без творчески порив, без хрумване и вълнение, подобни един на друг, ненадмогнали метала или камъка, за да изкрещят от болка или да ни се усмихнат, и когато се спирам пред тях в дъждовно време или под зимните виелици, си мисля, че те са наказани от оня, който е държал длетото без искрица божия в сърцето, наказани са да стоят безропотно под виелиците и гръмотевиците, без да могат да помръднат от пиедесталите своите натегнали от прах и мълчание крака...

Една далечна киевска есен

За пръв път попаднах в телевизионно студио през есента на 1958 година. В Киев, където бях пристигнал да изучавам украински език, гостуваше група италиански поети. В тяхна чест организираха литературно четене по телевизията, в което бях поканен да участвувам и аз. Грееше слънце, над Киев синееше дълбоко небе и еднички листопадните вихрушки, които се носеха край Днепър, подсказваха, че започва една от ония меки и ласкави украински есени, на които по-късно така съм се радвал. Телевизионното студио, огромно като хангар на летище, ни посрещна с тишина и прохлада. Но само след миг го изпълниха гласовете на операторите, които наместваха своите камери и светналите високо над главите ни ослепително ярки лампи така нажежиха въздуха, че стана по-горещо, отколкото бе на улицата. Край лампите кръжаха рояци мухи, изчезваха в тъмните ъгли на залата и отново се появяваха, увлечени в своя есенен танец.

Светнаха надписите, които предупреждаваха, че предаването скоро ще започне, и ние се наредихме край масата. Аз знаех стихотворението си наизуст, но се притеснявах от камерата и за по-сигурно го бях преписал, за да го прочета. Скрих листчето под ръба на масата – да не се вижда – и зачаках своя ред. Италианците, навярно много пъти участвували в такива телевизионни предавания, съвсем спокойно заставаха пред камерата, декламираха своите стихове и без никакво притеснение изваждаха цигари и се отдръпваха в коридора, за да ги изпуснат. А аз седях със свито сърце, защото това беше първото ми бойно кръщение пред ослепително засветилите лампи. Когато окото на камерата се вгледа в мене, аз наместих листчето, за да не се вижда, и зачетох своето стихотворение. Още не бях изрекъл първия куплет, когато усетих, че на носа ми кацна една от ония мухи, които видях преди малко да кръжат край лампите. Четях, взрян в листчето, защото усещах, че ще сбъркам, и в същото време мислех какво да направя с мухата, която сега помръдваше на хиляди телевизионни екрани. Докато правех гримаси, за да я

пропъдя, аз вече изричах последния куплет, а мухата продължаваше да стои съвсем спокойно на своето място.

След мен пред камерата застана сицилийският поет Иняцио Бутита. Беше висок, слаб, с набръчкано, сякаш изсушено от зноя на южния остров лице, с тъмни очила и късо подстригана, побеляла коса. Очаквах, че ще чете стихове, а той заразказва колко е тъжна душата му тая вечер, когато се сбогуваше с Киев. „Аз вървах под есенните дървета край Днепър, гледах залеза в реката и ми се искаше завинаги да остана тук – редеше своята изповед той, – да се превърна на кестен или на топола, където птиците да си вият гнезда, да ви събуждам с песен, когато разсъмва, или да ви казвам „лека нощ“ под светлината на звездите... Вървах по улиците на вашия чудесен град аз, старият сицилийски селянин (виждате на екраните моите побелели коси), усмихвах се на вашите жени и момичета и ги обиквах – не ми се сърдете, – защото тяхната хубост ми тревожеше сърцето...”

Предаването завърши късно вечерта и ние с Иняцио Бутита дълго вървахме по улиците на Киев. Сицилийският поет, който беше неуморим в разговорите, сега мълчеше и по съсухреното му лице пробягваха светлините на бушуващия край нас листопад. Прощаването му със стария град край Днепър, за който той изрече своята изповед, го правеше тъжен. Само сегиз-тогиз се усмихваше – може би си спомняше за злополучната муха в мига, когато четях стихотворението. Аз също се усмихвах на своето печално бойно кръщение пред телевизионната камера, но тая незабравима киевска вечер ме радваше с друго – тя ме дари с приятелството на един голям поет, което щеше да ме топли цял живот.

Циганското лято

Струваше ми се, че в тая долина, засенчена от огромни орехи, циганското лято няма да има край. Меко слънце озаряваше планинските склонове, в небето се носеха паяжини и посветваха

като следи на изчезнали самолети, а над едва забележимата между камъните река се долавяше като спомен за нейното пролетно ехтене звънът на залутано между храстите стадо.

Когато минавах по пътя, някой отронен орех падаше в коловоза и като подскачаше над своята разпукната зелена черупка, се търкулваше в тревата на канавката. Тоя звук ми подсказваше, че есента вече иде, но аз го забравях, заслушан в песента на щурците, която, за разлика от летните утрини, сега беше бавна и изтъняла като бродовете на реката, забравях го, защото ми се искаше мекото слънце на циганското лято още дълго да ме съпровожда. Сутрин ме събуждаше познатият звук на отронен орех. След малко го догонваше друг и подир минута целият двор, над който простираше клоните си едно старо дърво, заехтяваше – сякаш вятър ронеше от листата му едри дъждовни капки. Ставах и тръгвах навън в дрезгавината на зазоряването, помислил, че още щом прекрача прага, ще усетя по челото си студеното докосване на утринния дъжд. Но виждах ясно небе, в което единствен облак беше орехът над стряхата. И тоя облак светлееше от къси мълнии, които сновяха между клоните му. Те се стрелкаха беззвучно, преплитаха се и гаснеха в дълбината на шумата, откъдето се носеше ехтящата мелодия на падащите орехи. Бях чувал, че катериците идват есен тук да събират зимнина, но за пръв път виждах такова кълбо от мълнии, което се мъчеше да подпали тъмната корона на дървото. Орехите падаха и светеха в полета си като звезди. Пронизаният от светкавиците облак на шумата местеше сиянието си дотогава, докато тръгнех през двора. Чули стъпките ми, катериците замираха, после се спуснаха по стеблото на ореха и пробягаха през ливадата, както бягат езиците на пламък. След миг виждах как отсрещният орех целият засияваше и гората отново се изпълваше с кристалния ек на подскачащите по тревата разпукани черупки.

Мислех, че есента е далече, а катериците, нейните първи вихрушки, вече бушуваха край мене...

Зимна нощ в Пиренеите

Преди години прочетох стихотворение от един испански поет. То ми хареса не само с музикалността и с тънко изразеното от автора чувство, но и с метафорите си, които особено ми допадаха. Поетът описваше една зимна нощ в Пиренеите, със снежна виелица, която завявяваше къщите на бедно планинско селце. Край огнището седеше самотна старица и чакаше да се върне нейният син. Стихотворението завършваше така:

И от къделята на закръжилия над нея сняг,
и от среднощното очакване старицата изпридаше
безкрайна нишка, позлатена от огнището...

Четях стихотворението в украински превод и в разговори с приятели неведнъж споделях радостта си от поетичната находка на автора.

След време открих това стихотворение, преведено на български. Същата картина на зимната нощ в Пиренеите, същата старица до огнището, която чака, но го нямаше образа с къделята на снега и с позлатената от пламъците нишка. Дали преводачът не бе успял да разгадае и да претвори така впечатлилата ме метафора? По-късно разбрах какво беше се случило. Когато съм чел украинския превод, аз съм се подвел от някои думи, чийто смисъл не съм потърсил в речника и те, тласкайки въображението ми, са породили споменатия поетичен образ.

По навик, останал ми оттогава, аз обичам да чета стиховете на чуждестранните поети така – оставям се да ме подвеждат някои думи в чуждия език, които имат силата да събуждат в мен желание за творчество – дори тогава, когато чета за удоволствие някоя страница. Тия повече усетени, отколкото разгадани думи приличат на заскрежен прозорец, през който гледам в далечината и въображението дава контури на недоловимото за окото ми.

Предчувствие за песен

В деня, когато приятелите на украинския поет Дмитро Павличко са вдигали наздравици и са го прегръщали за присъденото му високо отличие – Ботевата награда – и през прозореца са се виждали пожълтелите върхари на кестените край Крешчатик, ми се случи да пътувам по петроханските завой, където преди години, в една такава есен, преминавах заедно с моя украински приятел... Шумоленето на ранния листопад ме връщаше към спомените и аз виждах през неговото зарево далечния Лвов, където преди повече от четвърт век за пръв път се срещнах с Дмитро Павличко. Спомних си нощните улици на старинния град, из които се луташе ехото на нашите стъпки, спомних си влажното посветване на лампите в очите на моя приятел и стиховете, които изричаше той: енергични строфи, където звънтеше украинското слово – нежно и ликуващо, – каквото съм го усещал по-късно във ветровитите пространства на степите и в огласяните от песни на петли села край Днепър.

Тогава беше началото. Нямаше ги още книгите, които направиха Павличко широко известен и любим поет, нямаше ги още преводите му на Ботев и Марти, на Норвид и Вапцаров, отредили му място сред най-изтъкнатите преводачи. Но това начало беше белязано с горене, което остава и до днес най-верен белег на неговата лирика. Той не направи от поезията професия. Прие я като служене на огъня, на светлината – и затова му е така близка драмата на Икар, комуто посвети разтърсващи с драматичността си строфи. Той знаеше с какво се заплаща верността към огъня, но не потърси лесния път. И Икар остана да пронизва като черна комета неговите безсъници.

Дмитро Павличко обикна България още в ранното си детство. Страниците на един роман – „Под Игото” – кой знае как попаднал в далечното гуцулско село Стопчатово, стана прозорец за бъдещия поет, през който той погледна към непознатата славянска земя с огромни планини в небето и със сенки на орли над опожарени поля. По-късно, в зрелите години на своя живот,

той мина по пътищата на България и обикна завинаги нейната земя и хората, които гостолюбно отваряха вратите на домовете си пред непознатия гост. Заплениха го песните и легендите ни, заплени го прометеевската съдба на България. И видя той да се извисява над нейните планини снагата на Христо Ботев, роден сякаш от аромата на розите в подбалканската долина и от полета на самодивите, които търсят духа на Караджата...

Ботев му стана кръвно близък с подвига и с поезията си. Той се връщаше към него не веднъж и дважд – търсеше в украинската реч най-силните и възвишени думи, които да станат земя и небе за Ботевите песни в степните простори на Украйна. И съвсем справедливо неговите преводи се изтъкват като едно от най-ярките претворявания на Ботевата поезия.

Някога животът ни срещаше по-често. Виждах да ме чака на летището в Бориспил мойят приятел, чиято усмивка сякаш ми отваряше вратите на Киев, и ние поемахме през скъпия за сърцето ми град, където ни очакваха дни и нощи, озарени от поезия и приятелство. Сега през ветровитите пространства към Днепър или към Витоша – пътуват нашите писма. И се радвам, когато намеря в пощенската кутия картичка, написана с неговия едър, енергичен почерк. Под нейния лак, олющен по кораби и вагони, ме поглеждат палми или заливи на далечни морета, усещам дъх на степни ветрове. Значи поетът е пак на път. Пак в неговия бележник, куплет до куплет, се редят нови стихове.

И предчувствам щастливата тръпка от срещата си с неговите бъдещи книги.

Портрет

Спомняш ли си оня мъглив град Антверпен в началото на май, когато откъм морето все още се носеше повеят на зимата, но по улиците към пристанището, където обичахме да се разхождаме, вече цъфтяха японските вишни и в дима на корабите се вплитаха розовите вихрушки на тия нежни като дантели

дървета? Бяхме пристигнали наскоро тук и ни беше приятно да разглеждаме, съпроводени от леките облачета на японските вишни, тоя стар фламандски град, по чиито улички северното слънце беше очертавало сенките на Рубенс, на Ван Дайк, на Ван Гог и на много други велики художници. Вечер се прибирахме в дома на Мария – нашата стара приятелка. Тя отваряше вратата при първото ни позвъняване – стройна, с висок кок, който още повече издължаваше нейното лице – и ни повеждаше към широката гостна, за да седнем и да си отпочинем. До прозореца имаше голям бял кафез и аз обикновено намествах своето кресло до него, за да мога да наблюдавам играта на папагалите.

Те се мятаха в своята клетка, озарени от залязващото слънце, което караше цветовете им – жълти, сини, огненочервени – да отскачат по стените и аз гледах как тия помръкващи от свечеряването светлини се местеха по лицето на седналата срещу мен жена. Нейният стол беше бял, с високо облегало. Извивките му, където се докосваха раменете ѝ, наподобяваха криле, отпуснати в блажените минути на залеза. Тя седеше – със сребриста рокля, дългите ѝ ръце си почиваха на коленете, а очите ѝ бяха леко притворени, сякаш се вглеждаше в невидим за мене предмет.

Ти си спомняш оная привечер, когато рисувах нейния портрет. Същият бял стол се извисяваше като трон сред стаята, същите извивки на облегалката му отпускаха криле край раменете ѝ. Тя седеше замислена. По бялата ѝ рокля се местеха светлинките от играта на папагалите, но тая феерия на изчезващата вечер не можеше да развесели нейното издължено от тъга и размисъл лице. Гледах я и си мислех – дали тя, чийто живот беше минал по оперните сцени, сега се стараеше да наподобява пред палитрата някоя от своите героини, или тая вечер наистина беше развълнувана и внезапно събудени спомени правеха плаха и уморена от годините нея, в чиято походка човек можеше да долови само гордост и величие?

Рисувах нейния портрет със сребристи тонове. Движенията на четката бяха резки като замах на коса – и ми се струваше, че след всеки замах остава не перленозеленикав откос, а дим от глухарчета, който се носи след босите нозе на едно момиче, тръгнало някога по летните поляни на Тракия – в един друг,

сякаш измислен живот. То не знае, че го очакват тайните и измамите на света, че има мостове над Сена, по които ще минава след вечерите на своите триумфи и разочарования, че има един северен град Брюксел, в чиято опера ще пее, и когато вечер си тръгва, ще я съпровожда единствено мъглата, че плува в голата фламандска равнина един кънтящ от свирки на параходи град Антверпен, където съдбата е отредила тя да дочака своята старост, далече от ония пронизващи със светлина сънищата ѝ валози край Марица – обетованата земя на нейното детство...

Всичко това аз се мъчех да разчета в мълчанието на лицето ѝ. И виждах на платното, обгърнато сякаш от дима на отлитащи глухарчета, една тъжна и замислена жена, край чиито рамене извивките на високата облегалка се спускаха като уморени ангелски криле...

Тя се изправи да види портрета. Отсреща в нея се вглеждаше една друга жена – непощадена от живота, без илюзии, стиснала устни, за да не извика от болка. Тя беше свикнала да се вижда друга в огледалата на гримьорните и нейният образ на платното я накара да трепне. Дълго мълча, после, за да не ме обиди, каза:

– Ние, жените, сме суетни и ни се иска да изглеждаме млади и хубави... Но вие искате да надникнете в душата. А наистина колко сребърни бяха утрините, когато глухарчетата излитаха изпод нозете ми и Тракия се будеше в далечината... Благодаря ви, че ми върнахте тая болка, с която ще си отида от света...

И се обърна, за да не видя сълзите на клепачите ѝ.

Спомням си, че когато станах от статива, откъм пристанището вече не долитаха свирките на параходите. Градът заспиваше. А през открехнатия прозорец лъхаше мирисът на японските вишни, който се мъчеше да надделее над дъха на лененото масло и на боите.

Бършех четките си, примижал срещу портрета, и зад гърба ми папагалите спяха като клоуни, неудобно свити в ъглите на своята бяла клетка.

Златотърсачите

Имаше някога златотърсачи, които промиваха пясъците на Огоста, за да открият в бродовете лъскунките на драгоценния метал. Те се лутаха из плитчините, запретнали крачоли – подобни на щъркелите в мочурищата до воденицата, – загрибаха с коритцата си от най-дребния пясък и гледаха как песъчинките подскачат, понесени от струите. Очакваха да зърнат дълго търсената златна искрица, но тя се криеше в глъбината на някой вир или под обхванатите от пяна камъни на бродовете. Лятното слънце жареше. Отблясъците на водата заслепяваха приведените мъже, но те продължаваха да люлеят своите коритца, изпълнени с пясък – така, както жените люлеят совалките, когато тъкат най-тънката сребърна прежда – и песъчинките отново подскачаха под струите и изчезваха заедно с часовете на безкрайния летен ден. Един бързей излъгваше уморените мъже – те нагазваха в друг, той също им даваше само слънчеви зайчета, които бягаха и песъчинките се мъчеха да ги настигнат. Златотърсачите не се даваха обезверени под сянката на върбите, а продължаваха да се навеждат над пясъците, сякаш търсеха една тайна, която непременно трябваше да открият. Гледах как песъчинките се изплъзват из ръцете им, както се изплъзват часовете на живота, както изчезва надеждата – и очакването, че златната искрица е в следващия брод, ме караше да виждам в безсмислената от пръв поглед работа на златотърсачите не увлечение на наивници, а свещенодействие.

Знаех, че ако късно вечерта, когато те уморени си тръгнеха към къщи, надникнех в шишенцата, приготвени за тяхното съкровище, и не зърнех златната лъскунка, сигурно щях да открия там светлинката на някоя уловена в бродовете звезда.

И щях да заспя спокоен, че денят не е минал напразно.

Зимни гнезда

Вървя по познатия път в зимния ден и гледам оголелите дървета. Колко много гнезда в клоните им, които не съм забелязвал, преди да дойде листопадът! Оттам са излитали песните на птиците в ранните утрини, защото там е била тайната на любовното опиянение и очакването да се докосне до небето ново крило. Сега гората прилича на пуст дом, чийто ключ лежи в джоба на запилелия се нанякъде вятър. Вратите на тоя дом са отворени и скриптят, мъглата развява избелелите си пердета, под одухания от бурята сняг се вижда листопадна пряспа като небрежно метната на стол рокля след отминал празник, а гнездата в сивото небе приличат на украсени с дантели от скреж шапки, с които неznайни красавици са танцували по преспите.

Докосвам се до една тайна, която е изгубила чудото си, защото я покрива снегът на спомена.

Ятата на враните

Докато още грее слънцето на циганското лято, равнината, макар и разорана, с изгорени стърнища, от които е останал по някой златен пояс край пътищата, радва окото с меките преливания на охрените и кафявите тонове, но когато завалят дъждовете, всичко помръква – дори виолетовите цветове на магарешките тръни по валозите стават черни и прогизналият им от влагата пух се стича като размита пепел по бодливите стебла. Тогава се появяват ятата на враните. Те са незабележими, докато летят ниско над браздите. Чува се само мокрото свистене на крилете – и след миг в небето се изтяга бавен черен облак.

Случва се залезът да прокъса тоя облак и светлината да се излее като златен водопад над равнината. Тогава незабележимите

до тоя миг блата в ниските места изведнъж засияват и става странна метаморфоза – небето ляга между хълмовете, а земята изтяга над кръгозора лъкатушните бразди на враните и те, посети от ръката на залеза, отново се сливат с пръстта, над която димът на далечни села се дипли като дрехата на Даная след мига на тайнството.

Прецъфтелите слънчогледи

Прецъфтелите слънчогледи край пътя ми приличат на стари селяни, снели избелелите си от зноя сламени шапки и привели към земята глави в благоговееен поклон. Кого ли чакат да се зададе откъм хълмовете? Гледам листата на първата пожълтяла топола, които кръжат в пепелявото небе, преди да застелят пътя, и разбирам – слънчогледите се покланят на есента. А тя не бърза, защото вировете още не са ушили празничната ѝ дреха от отраженията на облаците.

Капанът

Стопанинът на къщата разбра, че се е появила мишка. За това му говореха стърготините до долния ръб на вратата – мишката беше се мъчила да влезе в другата стая и той забеляза, че е успяла да се промъкне между книгите на бюрото му – подвързията на речника, с който работи миналата вечер, беше ситно изгризана. Нахалството на нечаканата пришълка го ядоса и той се зае да търси мишката. Надникна под леглото, размести фотьойлите, бръкна с метлата под шкафчето в ъгъла и под етажерките с небрежно натрупаните книги, но нищо не откри. Мишката се спотаяваше някъде и чакаше момента, когато той ще

излезе, или разчиташе на нощта – тогава целият дом ще бъде нейно владение.

Тъй като нямаше котка, стопанинът на къщата реши да сложи отрова в една стара капачка от консерва. Само няколко зрънца са достатъчни. Но после размисли – мишката пълзи навсякъде, току-виж, че станала беда. Отова е това! И отиде да купи капан.

Отвори внимателно дърпаната от пружинка вратичка, сложи за примамка бучка сирене и като закрепил телчето така, че при най-лекото докосване капанът да щракне, го остави в ъгъла и излезе на балкона да наблюдава през стъклото появяването на мишката. Мислеше, че сиренето ще я примами веднага и тя ще се измъкне из скривалището си, но се излъга. До вечерта капанът остана недокоснат.

Легна си. Спеше неспокойно, като се заслушваше дали няма да щракне тенекиената вратичка и той, наместил сънено очилата си, няма да види как мишката безпомощно се мятва в клопката. В тъмната къща не се долавяше никакъв звук. Но когато небето над планината започна да се развиделява и разсъненият човек съвсем ясно долови почукването на капките от разваления кран в кухнята, изведнъж се чу щракването на капана. То проехтя в целия дом – рязко, тържествено – и стопанинът на къщата, наметнал набързо халата като мантия на победител, тръгна да види жертвата си.

Мишката най-после беше попаднала в капана.

Очакваше да види един уплашен сив гризач, който пълзи по оплетените телчета на своята клопка и търси изход – блъска се, пада и отново дращи по ламаринената вратичка, – а зърна една дребна рижа горска мишка, не по-голяма от орех, космата, сякаш настръхнала от утринния хлад, която съвсем спокойно, дори когато светна лампата и се чуха стъпките на разбудения човек, продължи да яде парченцето сирене, набодено върху телчето. След като опипа с муцунка и най-дребните трошици, разпилени по пода на капана, рижата горска мишка се разходи из своята телена клетка – с любопитство, сякаш оглеждаше предоставен ѝ от съдбата разкошен дом, подуши единия ъгъл на капана, след това запълзя край вратичката му и съвсем спокойно легна по средата, сякаш не се намираше в клопка, а в обикновена обувка

на косач, оставена сред ливадата (сигурно неведнъж лете се е намъквала в такава обувка) – и мишката можеше да изпълзи из нея, когато си пожелаеше.

– Е, сега какво да те правя? – каза тържествуващо стопанинът на къщата. Имаше два начина да се справи с нея: да изнесе капана вън, на терасата, да отвори вратичката и когато мишката скочи на плочите, помислила, че много леко се е отървала, да я размаже с обувката си. Или да избере другия начин, който му се струваше по-мъчителен: да остави своята пленница в капана гладна и жадна до мига, когато агонията я просне по гръб с вирнати безжизнени крачета.

А мишката лежеше спокойно и го гледаше внимателно с дребните си, лъскави като мъниста очи. Може би беше болна. Може би след дългото гладуване бучката сирене, сложена за примамка, беше я заситила и тя, макар и в плен, сега изпитваше блаженство, непознато за застаналия над нея човек.

Пусна радиото. После отиде да се бръсне. Сложи на печката чайник и когато в стаята започнаха да ухаят златистите липови цветчета, подмятани от закипялата вода, усети, че гневът му е преминал. Закуси и седна на бюрото до белите листа. Работата го увлече в тоя самотен дом, където беше дошъл да довърши отдавна започнатата книга и усещането за нечие присъствие, което, изглежда, твърде много му бе липсвало, без да си бе давал сметка за това, го правеше необикновено бодър и радостен. Друг път по цял ден седеше над една страница. Сега изведнъж му провървя. Не искаше да си обясни това, разбира се, с появата на горската мишка, но когато пишеше, си представяше как го гледат с любопитство очите ѝ, бляскави като диамантени връхчета, и му ставаше приятно от присъствието на жива душа в тоя дом, където дълго беше съзерцавал само разходката на паяците по тавана. Към обяд чу, че телчетата на капана позвънват, и помисли, че неговата пленница, осъзнала своята драма, вече започва опитите си за бягство. Доближи се и видя, че тя, изправена на задните си крачета, гледа към него, сякаш иска да му каже нещо. „Гладна е“ – помисли си той и отиде да ѝ надроби малко сирене. Гостенката се сгуши до белите бучки и мустачетата ѝ ситно зашаваха.

Така продължи няколко дни. В капана се появи и капачка с вода. Когато стопанинът на къщата отваряше вратата и тръгваше

към своето работно място, горската мишка го посрещаше с тънко писукане. „Неразумната жертва приветства своя палач, за да го омилости...“ – казваше си усмихнат той и сядаше до ръкописа.

Така заживяха двамата.

Стопанинът на къщата си мислеше какво ли прави неговата гостенка и когато вечер я видеше спокойно да лежи, положила муцунка върху предните си крачета, и той спокойно се намяташе с одеялото. Но сънят идваше късно. Капанът в ъгъла на стаята, купен за няколко дребни банкноти, го караше да се замисли и той, като обглеждаше живота си, разбираше, че всичките му дни, от детството досега, са преминали в един невидим капан от условности, задължения, стремежи и разочарования, с малко надежда, като парченцето сирене, сложено за примамка на телчето и с неистови опити да се изтръгне от този плен, когато бе усещал с цялото си същество отмятащите го стоманени плетеници на клетката. Беше избрал за своя съдба словото, а никога не намираше време и възможност да му се отдаде изцяло. Работата в редакциите, където премина по-голямата част от живота му, вече го изморяваше. Разбираше, че това е скъпо за него време, отдадено заради къшея хляб, което едва ли някога ще се върне, но нямаше сила да избере главното, макар с риска да бъде незабелязан или подминаван, както се случва нерядко с пишещите, излезли от талвега на удостоените с литературна власт. Когато у него узряваше замисълът за нова книга, той трябваше да краде от малкото си свободни часове и да работи, поглеждайки часовника. И беше голямо щастие, ако успееше по това време да вземе макар и малък отпуск. А началото на писането за него беше празник, на който той не успяваше да се отдаде с цялата си душа. Една след друга се появяваха в съзнанието му преживени някога случки, които трябваше да опише, кълбяха се като пчелни рояци, поели към своя нов кошер, обраснали по време на полета си с нови пчели – като пламтяща галактика. Той целият сияеше от тия видения и търсеше някой приятел да му разкаже това, което му е хрумнало, защото такъв беше неговият характер – не можеше да не сподели с другия своята радост или тревога. Разказваше с увлечение, учуден, че толкова неподозирани от него детайли е съхранила паметта му, и усещаше, че в момента на разказването му хрумват нови мисли и

картини, които правят още по-богат неговия замисъл.

Досаждайки понякога на приятелите си, той се самозареждаше. Тъй като обикновено описваше благородни, страдащи хора, които търсеха правдата и добротата и нерядко ставаха тяхна жертва, това просветляваше душата му и той цели месеци, докато работеше над своята книга, живееше в един нереален свят на благородство и възвишеност, до който хората край него, заети с делничните си грижи, едва ли някога щяха да се докоснат. Това беше неговата голяма награда от живота, чиято стойност той понякога не можеше да оцени.

Стана и запали лампата. Мишката зашава, сепната от светлината, и отново се сгуши в ъгъла на капана.

Най-хубавите години от живота му минаха до белите листа. Празниците, разочарованията, болките му – всичко се въртеше в очертания от нощната лампа кръг, подобен на циркова арена. Какво търсеше той? Победната усмивка на дресьора ли, който е накарал лъвовете да скачат през пламтящия обръч и сега се покланя, засиял с празничните си дрехи? Не – това му се струваше карнавално. Той смяташе, че книгата трябва да служи не за забава и развлечение, а да бъде изповед, тревожен вик, разрез на живата плът от скалпел, който търси огнището на болката. Беше убеден, че е прав, че това е най-верният път към истината, и не се разочароваше, когато видеше читателите да се нареждат на дълги опашки за развлекателни съчинения. Хората, изглежда, бяха уморени от проблемите на живота и мнозина от тях не искаха отново да ги разочоплят в страниците на някоя книга. Пред размисъла предпочитаха забавлението... Мислеше си за това и разбираше безсмислието на своята работа. Понякога му идваше наум да насмете трупаните от години страници и да стъкне с тях огъня. Край на илюзиите. Един Дон Кихот по-малко. Но тогава се случваше да получи писмо от непознат човек или забравен приятел да му се обади по телефона. Чел бил нещо от него, което го развълнувало, върнало го към съкровени мигове от живота му. Благодарни за неговите страници и чака с надежда онова, което тепърва ще се появи под перото му... Значи има някъде, в непознат град на непозната улица, една сродна душа, заради която си заслужава да се живее. И отново се възвръщаше увереността му, че старият хидалго от кастилските полета не е

само един тъжен смешник.

Боеше се да каже, че словото е негова съдба. Струваше му се нескромно и неискрено. Това можеха да кажат само озарените от божия промисъл. Но в тежки мигове на живота си разбираше, че ако изгуби тая илюзия, той губи всичко. Веднъж, когато попадна в болницата и замислените погледи на лекарите му подсказваха, че може би всяка надежда вече е изгубена, той поиска молив и няколко бели листа. Нещо го измъчваше и искаше да го запише. Подпря страниците, както лежеше, на коленете си и се унесе в работата така, както бе правил през най-щастливите мигове на живота си. Неговият съсед по легло, един от ония предприемчиви хора, които отглеждат лалета в оранжерии и в ранните мартенски дни тръгват по пазарите с мисълта за голямата печалба, беше попаднал тук в най-неподходящото време и проклинаше болестта, сковала го на леглото. Той гледаше своя съсед по съдба, с подпрените на коленете бели листа, и понеже знаеше неговата професия, говореше: „Твоята е лесна. Болен, здрав, можеш да напишеш някоя страница и да добавиш няколко банкноти към заплатата. А моите лалета така ще си пропаднат...” Той не разбираше, че боледува не тялото, а душата на неговия съсед, че това е една неизлечима, мъчителна и възторжена болест, чийто единствен лек са тия измачкани страници, потрепващи върху очертаните под одеялото колене...

Погледна часовника. Отдавна беше минало полунощ. „Един нищо и никакъв капан с горска мишка ме накара да се блъскам в капана на толкова тъжни мисли” – каза си той и намести възглавницата, неприятно подпряла бузата му, но когато се отпусна, отново усети твърдостта ѝ.

Така дочака утрото. Тръгна към банята с натежала от безсъница глава и насапуниса бузите си, за да се избърсне. Пяната се къдреше по лицето му, хладинката ѝ го освежаваше, и когато погледнеше през прозорчето към още голата в предпролетната заран ябълкова градина, с озарени от сапунената пяна очи, му се струваше, че ако затвори клепачи, ще се случи чудо – дърветата след миг ще разцъфнат и белотата им ще го заслепи.

– Дойде ли пролетта, ще кажа сбогом на всички служби –

каза си той. – Няма да гоня сутрин трамвая, няма да слизам на тоя омръзнал ми вече площад, който съм прекосявал цели две десетилетия. Ще си купя нов костюм – като за празник, – ще си сложа най-пъстрата вратовръзка и ще тръгна да се разхождам из града. Ще се отбия в кварталната градина да поиграя табла, после ще седна в някое кафене – да усещам как ме пари по устните порцелановата чашка и спокойно да съзерцавам шумната навалица по тротоара... А после, ако е милостива съдбата, като оня господин от Сан Франциско ще тръгна на старини да погледам света от палубата на някой презокеански параход, блажено отпуснат на шезлонга, запушил лулата си... Мисля за това и не мога да си представя, че ще доживея такъв ден, когато ще се измъкна от невидимия капан, в който ме е държал животът, и ще се почувствувам свободен да разполагам с времето и с желанията си, да бъда невъздържан и неразумен, да се надсмивам на това, което ме е правило покорен и хрисим... И тогава отново да седна до белите листа...

Той разбираше, че това късно бягство е възможно. Но си представяше в часовете, когато се привеждаше над ненаписаните страници, онова неумолимо око, вътре в него, оня невидим страж, който следеше всяко движение на перото... Как ще се изтръгне от тоя капан, как ще заобли ръбовете на душата си, моделирана от времето, а и от него самия, като застинал гипс?

– От тоя капан ще ме изтръгне само последният ми час... – тъжно си каза той.

Мишката отново писукаше в своята клетка. Помисли, че това е нейното утринно приветствие, и тръгна да ѝ пусне бучка сирене. Но видя, че тя уплашено скача и дращи по тенекиената вратичка. Гласът на свободната гора я викаше навярно и бедното сърчице се мятеше от болка.

Тогава стопанинът на къщата се наведе, взе капана и тръгна с него към терасата. Горската мишка се наежи от трагично предчувствие. Инстинктът ѝ подсказваше, че приближава мигът на нейната гибел. Човекът се наведе, отвори ламаринената вратичка на капана и полека изтърси мишката, сякаш се боеше да не ѝ причини болка. Когато рижата гостенка очакваше, че обувката му ще я разплеска върху плочата, той нежно я докосна по рошовото гръбче и рече:

– Сбогом, бедна приятелко... Благодаря за хубавите часове, които прекарахме заедно...

Мишката се засуети. Не знаеше да хукне ли, или отново да се върне в своята клетка. Постоя така минута, после запълзя под един сух ябълков лист, разклати го и изчезна завинаги.

Стопанинът на къщата се прибра в празната стая. Беше му тъжно, че отново остава сам, и в същото време се радваше, сякаш беше направил нещо много голямо в живота си...

Сватбеното пътешествие до Ванкувър

Човекът, който тая вечер празнуваше своята седемдесет и пет годишнина, седеше срещу мен, тъпчеше лулата си и в изпълнената с букети стая, прилична на цветарски магазин, се носеше ароматът на неговия тютюн, познат ми от нашата първа среща на летището, преди години, когато той, прекарал почти половин век зад морета и океани, отново стъпваше на родна земя. Сега старецът, наел едно скромно жилище срещу хокейната площадка до стадиона и решил да прекара старините си в града на своята младост, седеше сред старите мебели, избелели от слънцето на Колорадо, гледаше през прозореца плетеницата на тополите край канала и слушаше гласовете на приятелите си, които бяха се събрали да го поздравят за неговия празник. Един актьор, който по време на своите пътешествия зад океана беше отсядал в неговия дом, наливаше чашите и както е прието на такива празници, всички ставахме да се чукнем с домакина и да му изкажем най-хубавите си пожелания. Актьорът беше неуморим. Отваряше нови бутилки, търсеше чашите и понеже беше доста пийнал, заливаше покривката и продължаваше своя започнат още в началото на тържеството тост:

– Всяко припомняне на изминалите години е едно заставане пред съда на съвестта – размахваше ръце актьорът, сякаш беше

на сцена – и ние, които сме се събрали тук, искаме да попитаме виновника за това тържество, има ли какво да каже за свое оправдание пред уважаемия съд, или можем да произнесем полагащата му се присъда?

– Той е невинен и съдът трябва да бъде справедлив към него – обади се една седнала до вратата жена. Дребното ѝ лице с големи, очертани от виолетов грим очи, напомняше за говорителката по телевизията, която вечер съобщаваше за провеждащия се по това време процес в Рим. – Той не е стрелял по папата. Единственият му грях е, че е обичал през живота си хубави жени, но трябва ли да го виним за това?

– Разбирам, че тук има подкупени свидетели, които искат да оправдаят подсъдимия, но уважаемият съд трябва да бъде безкомпромисен – прекъсна я актьорът. – И присъдата не трябва да бъде по-малко от сто години. Сто години живот и здраве за нашия скъп приятел, за да ни събира на още много такива тържества! --вдигна чашата си той и всички, станали, тръгнаха да се чукат с юбиляря, чиято ръка потрепваше от вълнение и виното се разливаше по реверите на неговия тъмен костюм.

Когато всички очакваха, че човекът с лулата ще отговори на техните шеги също с шега, видяха, че по широкото му, гладко избръснато лице, с порозовели бузи премина сянка. Той седя няколко минути замислен и съсредоточен, а после каза:

– Благодаря ви, че дойдохте на моя празник. Слушах вашите шеги (то един стар човек като мене какво друго заслужава освен шеги?), гледах тия цветя на масата и те ми спомниха за пристанището, от което тръгнах за Америка преди повече от четири десетилетия. Имаше будка до кея и една старица ми предложи букет от същите цветя, но аз не ги приех, защото в деня на моето изгнаничество, когато се отправях към неизвестността, никак не ми беше до цветя. Аз, наскоро завършил млад инженер, напусках Германия в дни, когато по улиците на Мюнхен нощем скитаха отряди с кафяви рубашки и разбиваха витрините на еврейските магазини. Надявах се, че с мен ще дойде и съпругата ми, немкиня, за която се бях оженил преди година, но тя не пожела да изостави родителите си, към които беше много привързана. И аз поех сам към неизвестността...

Звънът на чашите секна. Всички ние, доскоро развеселявани

от шегите на актьора, гледахме към стареца, който палеше примижал лулата си и слушахме неговия разказ:

– Не искам да си припомням как преживях първите години като емигрант, как трудно изкарвах насъщния залък. Но ме взеха в едно строително бюро (тогава живеях в Денвър, в щат Колорадо) и животът ми тръгна по друг коловоз. Строехме хотели и тъй като аз, когато се заема с нещо, го работя както трябва, след няколко години бях вече известен и търсен специалист. Започнах да забравям недоимъка. Купих дом на един от хълмовете на Денвър, откъдето се виждаше целият град, ожених се за една американка, с която живеяхме в радост и сговор и ми беше приятно да се връщам вечер у дома. Виждах отдалече как светят прозорците на нашия дом и знаех, че ме чака за вечеря наредената маса, а кучето – една чудесна немска овчарка, – чуло бръмченето на колата, изтичваше да ме посрещне на улицата...

Слушах неговия разговор и си представях как в деня, когато решават да тръгнат на сватбено пътешествие, сядат в самолета за Ванкувър и гледат през прозорчетата му каньоните на Колорадо, огненочервени от залеза, как после асансьорът ги понася към избраната стая в разкошния канадски хотел, от който се виждат безкрайните пространства на океана.

– Една вечер седяхме с жена ми в ресторанта на най-високия небостъргач – на последния му етаж, – говорехме си и слушахме оркестъра. Към полунощ в залата се изсипа от асансьора весела компания. Дошлите насядаха, като продължиха шумния си разговор, и аз видях, че към нашата маса приближава жена. Фигурата, походката и лицето ѝ ми напомняха за моята първа съпруга – немкинята, но не можех да допусна, че съдбата ще ме срещне с нея, след петнадесет години, в непознат град, в ресторант, където случайно съм седнал да вечерям с жена си. „Не, не може да бъде!“ – казах си аз, но запътената към мен жена се усмихна, видях златното ѝ зъбче, видях бенката върху лявата буза и разбрах – това наистина е тя! Ирене (така се казваше немкинята) ме прегърна, неповярвала на очите си, и ми представи своя нов съпруг, американски режисьор, за когото беше се омъжила преди няколко години. „А аз съм тук на сватбено пътешествие с Джоун“ (така се казваше американката) –

усмихнах се на Ирене и жена ми се надигна да се ръкува с нея...

После всичко в разказа на човека с лулата ми заприлича на нижещи се една след друга сцени от филм... Американският режисьор, зарадван от неочакваната среща, уредил богато пиршество – до сутринта, а немкинята през цялото време не се отделяла от Джоун. Прегръщала я и говорела на обичания някога мюнхенски студент, че много се радва на неговото щастие, че ще бъде безкрайно мило, ако американката приеме да станат приятелки за цял живот. На сутринта цялата компания се събра в дома на режисьора, където тържеството продължило, а след обяд жените решили да отидат на конни състезания, откъдето Джоун се завърнала много възторжена.

Докато дошлите на сватбено пътешествие били във Ванкувър, двете жени не се разделяли. После, когато човекът с лулата и съпругата му се завърнали в Денвър, започнали дълги телефонни разговори и посещения на двете жени, разменяли се подаръци и писма, изпълнени с нежност и топлина. После изведнъж престанали да идват писмата от Ванкувър. Вече не звучал в слушалката на телефона познатият глас. Режисьорът сигурно бил отпътувал в някоя далечна страна да снима нов филм, а с него и съпругата му.

Така времето погълнало необичайното приятелство между двете жени.

Една вечер човекът с лулата намерил на масата си, у дома, писмо, което му разкрило всичко. Сестрата на Ирене му пишела от Мюнхен, че американският режисьор починал миналата пролет и сега неговата съпруга, останала съвсем сама, ослепяла, лежи в една от болниците на Ванкувър. Молела го, ако има възможност, да я посети и да ѝ помогне с каквото може, за да преодолее отчаянието... Той отпътувал със самолета към далечния канадски град, без да каже на жена си каква е причината. Искал да ѝ спести болката с вестта за нещастieto на нейната така обичана приятелка.

– Открих болницата и тръгнах по стълбището с букет нарциси: това бяха нейните любими цветя – продължаваше разказа си старецът. – Тя се надигна, когато усети стъпките ми, опипа целофана и очите ѝ, избелели от слепотата, се наляха със сълзи. Аз бях мразил тая жена, особено в дните, когато ме

изостави, но сега, като я гледах така самотна и безпомощна, усещах, че у мен се събужда нежност, която не подозирах, че съм съхранил и аз, който съм твърд човек (вие знаете това), седнах на леглото и се разплаках... Върнах се в Денвър и казах на Джоун какво беше се случило. Тя подробно ме разпита за сляпата си приятелка и усетила вълнение в гласа ми, се помъчи да скрие, че я смущава появилото се у мен чувство към другата жена. Нейната студенина ставаше все по-доловима при моите следващи пътувания до Ванкувър. Една вечер, когато се връщах от летището, видях, че нашият дом на хълма е тъмен. Приблжих – кучето не излезе да ме посрещне. Отключих вратата и видях, че масата е наредена за вечеря – с прибори за един човек и със сребърен свещник, до който беше подпряно писмо. Отворих го и разбрах, че Джоун си е отишла завинаги от мене. „Твоята постъпка ме увери, пишеше ми тя, че любовта е сляпа. Взех кучето, защото то е символ на верността, а ти не умееш да я цениш. Моля те да ми простиш.“

И се занизаха дните на моята самота, която навярно няма да ме изостави до последния ми дъх...

Свърши, наведе се да запали лулата, но огънят само докосна пръстите му – тютюнът не задимя. Всички мълчаха, развълнувани от неочакваната изповед. А аз си мислех на каква златна мина попаднах, без да съм се надявал. Та това, което разказа старецът, е материал за цял роман!

Бях решил след книгата „Зимните сънища на лъвовете“ да се откажа от прозата. Измъчваше ме работата над романите, която ми отнемаше много месеци („Изкопчийска работа – обичах да се шегувам с приятели. – Мочурище, камънак – трябва да се копае. Виж, стиховете са друго нещо...“). Така мислех, но историята, която чух, дълго не ме оставяше спокоен. Аз си представях улиците на непознатия град Денвър, по които се връщаше вечер човекът с лулата, виждах кучето, което върти опашка и скача да го близне по бузата, виждах, очертана върху матовите стъкла на вратата, стройната фигура на Джоун, която подреждаше масата за вечеря и палеше двата сребърни свещника.

Както се е случвало и друг път, при работата над моите прозаични книги, първоначалното събитие, накарало ме да взема перото, започваше да прилича на катурнат по стръмнина камък,

който обрастваше от полепналия по него сняг и слизаше към долината, неудържим като лавина. Така стана и сега. Аз разказвах чутата история на мои близки, като прибавях към нея нови детайли, хрумнали ми в момента, и усещах вълнението, с което те я слушаха. Човечността, болката и самотата на оня, който беше оставил зад океана празниците и драмите на своя живот и сега прекарваше старините си в един скромен дом до хокейната площадка, дълго пропъждаха сънищата ми. Усещах, че настъпва времето, когато ще трябва да седна до белите листа, за да разкажа одисеята на човека с лулата, но не се чувствах уверен да навляза в тайните на неговия живот. Историята, която бях чул, можеше да се разгърне в цял роман и това особено ме привличаше, но аз съм автор, който трудно работи, ако не се опира на свои лични впечатления и преживявания. А аз не бях вървял по улиците на Денвър, не знаех какви са фенерите край алеите на парковете, не познавах аромата на тютюна в кафенетата, където е обичал да се отбива човекът с лулата, не бях виждал как се отразява звездното небе в залива на Ванкувър. Това ме караше да се чувствам като облечен в тясна дреха – тя ме стягаше, затрудняваше движенията ми. Тогава да напиша разказ? Или малка новела? Не – историята съдържаше емоционален заряд, който не си заслужаваше да бъде проигран заради самия сюжет. Тая история можеше да стане част, начален тласък в една по-сложна композиция, в която на преден план да се разгърне темата за смисъла на човешкия живот, за неговите истински и мними стойности, за съкровенията му богатства, с които човекът тръгва към другия бряг, когато дойде лодката на Харон.

Така се появи заглавието на бъдещата книга – „Лодката на Харон“. Започнах да премислям преживени от мен неща, в които търсех измеренията на ония стойности в човешкото битие, заради които си заслужава да се живее дори в мигове на най-големи изпитания, мярна се пред мен вратата на болницата, видях под леглото цилиндъра на фокусника, който се мъчеше да върне на страдащите усещането за чудото, а една нощ ми се присъни Харон такъв, какъвто съм го описал в романа – видях лодката му на брега на мъгливата Лета, и лисицата, която изчезваше, оставила ме на голия бряг, видях и описания в предишните ми книги стар литератор Есеиста, който отиваше към безмилостния

лодкар, взел под мишници непреиздадените си приживе съчинения.

Ставах неспокоен, образи и видения изпълваха кратките ми сънища, а това значеше, че е дошъл часът, когато трябва да седна до белите листа.

По това време боледувах. Трябваше да отида в планината за няколко седмици – това можеше да помогне за укрепването ми. Избрах хотел „Простор“ на Витоша и в един есенен ден, взел пишещата машина, поех по завоите на планината, които ме отвеждаха към засиялите от първия сняг каменисти сипеи. Настаних се в една тясна стаичка под самия покрив на хотела (тясното пространство ме съсредоточава и ме настройва за работа), наслагах книги по пода, разгърнах албуми с репродукции, натрупах бели листа по масата, метнах сакото си върху облегалката на стола и когато безпорядъкът стана както у дома, почувствувах нужда да пиша!

Прозорецът ми гледаше на изток. Сутрин, когато слънцето изгряваше в гъстата мътилка над комините на Кремиковци, аз гледах сребърната следа на изчезващ самолет и си мислех за човека с лулата, който пътуваше към Ванкувър, за да види в болницата ослепялата жена. Вечер тракваше кола пред входа на хотела, а на мен ми се струваше, че съм на хълма над Денвър и след миг ще чуя лая на кучето, излязло да посрещне своя господар. Аз населявах познатия пейзаж на планината с моите видения и вечер светлините в подножието на Витоша ми изглеждаха като отразени звезди в залива на далечния канадски град. Закъснял скиор се качваше по стълбището, чувствувах задъхания му вървеж, а ми се струваше, че в тоя миг преводачът Мартин Калинов, за когото щях да отделя много страници в моята книга, поемаше към операционната зала и пълната луна, надникнала в прозореца ми, приличаше на ослепително засияла лампа над наредени скалпели.

Сутрин, преди да седна до масата и да прекарам няколко часа над белите листа, аз излизах да се разходя по пътеките на планината. Край мен минаваха подранили излетници, но аз не задържах поглед на тях. Виждах между боровете да върви Есеиста с тъмния си костюм и да търси с късогледни очи своя стол в президиума. Една сутрин чух почукване на кълавач по

наведената над пътеката бука. В съзнанието ми се мярна самотен дъб в изгоряло от зной поле, край който стояха актьори от театралната труппа при един старчески дом – с марлени превръзки на лицата като хирурзи, и дъбът, обречен да загине, се тресеше от ударите на брадвите им. Върнах се в хотела и до вечерта написах тая сцена, която може би е между най-добрите в романа. Друг път, по залез, слушах шума на вятъра в боровете. Беше равен шум, приличен на ехо от прилив. Гъста мъгла се носеше край прозореца ми и всичко наоколо изглеждаше тайнствено. Само плясък на сепната птица ми напомни за удар на весло по невидима река. На нейния бряг отново ми се мярна Харон, видях го да насмолява лодката си...

Обитателите на хотела се сменяха почти всеки ден. Пристигаха само за нощувка групи немци, чехи или гърци, които сутрин шумно разговаряха на площадката пред входа и после скрежът размазваше силуетите им в прозорците на автобусите, тръгнали към столицата. А тук, невидими за другите, по стълбището на хотела се срещаха героите на моята книга и дъхът им изпълваше с леки облачета, доловими само от моя поглед, тясната стаичка под самия покрив.

Рядко съм работил с такова съсредоточаване. Всичко наоколо плаваше в атмосферата на това, което пишех. Помня, че при една разходка видях човек, който разбутваше с лост разкъртените морени, за да направи място за нова пътека в планината. Човекът сред канарите ми спомни изведнъж за каменоделеца от берковската каменоломна, който дялаше ангели и крилете им се чупеха под длетото му (бях разказал за него в романа „Зимните сънища на лъвовете“). Хрумна ми с него да завърша книгата, над която бях започнал да работя: една сутрин намират майстора премазан от ангела, чиито криле най-после е успял да извае.

Пишех тая последна сцена (и друг път ми се е случвало още много месеци да работя над книгата, когато вече съм сътворил края ѝ), слушах шума на вятъра и боровете и ми се струваше, че чувам плясък от крилете на ангела, който отнася душата на майстора до другия бряг.

Така се появи романът „Лодката на Харон“ – една книга, която едва ли щях да напиша, ако дълбоко не ме беше

развълнувала изповедта на стария човек, през чийто прозорец се виждаха оголели тополи, а зад тях – една пуста хокейна площадка...

Нощно виолончело

Каква е тая мелодия, която ме буди в полунощ? Откъде иде този глас на виолончело в планинската клисура, където реката отдавна е заспала? Дали някой славей е сънувал нещо много хубаво и не може да дочака утрото, за да го разкаже? Или това е ехо от влак, който преминава по далечен мост и аз чувам неговото заглъхващо стакато? Или над мен кръжи в тъмното тровава дива пчела – това ми подсказва дълбокото адажио на нейната мелодия – и аз си мисля, че ако се надигна и драсна клечка кибрит, ще видя над мен да се мярка косматото коремче на късната есенна пчела?

Ставам и отварям вратата към двора. Тъмнината е толкова дълбока, че уплашен протягам ръце като слепец: искам да се задържа за нещо, защото усещам, че ще полетя в бездна. И отново долавям мелодията на виолончелото – единственото реално нещо в тоя нереален свят от тъмнина и далечен блясък на звезди. Лъха вятър – аз го усещам с потното си чело. И разбирам, че незримият виолончелист, който така ме тревожеше тая нощ, е старият, ударен от гръмотевица бор до оградата. Помня неговата цепнатина – една златна струна от засъхнала смола. Сега вятърът изтръгва от тая струна звуците на нощното виолончело.

Един стар бор, който скоро ще падне повален... Но аз стоя на прага, преди да се срина в бездната на тъмнината, и се моля на невидимия дървар да го пощади – заради магическите мелодии, които се раждат нощем от неговото наранено сърце...

Един приятел разказваше

Един приятел, възрастен човек, който много беше пътувал по света, разказваше за прекарана от него вечер в едно от казината на Лас Вегас, където пял и танцувал Морис Шьовалие. Знаменитият френски певец и киноактьор тогава бил седемдесет и осем годишен. Неговата слава била толкова голяма, че самото му появяване действало магически на публиката, а когато запявал познатите си песни и с младежка енергия започвал да танцува степ, размахвайки своята прочута гарсонетка, цялата зала ставала на крака и една лавина възторжени хора се втурвали към сцената, за да го докоснат, да се уверят, че тоя легендарен човек наистина съществува. Когато в полунощ певецът тръгнал с колата към хотела, фаровете ѝ не могли да си проправят път сред тълпата от почитатели. Денем по улиците, където минавал той, се образувал шпалир от обожатели, които го приветствали и вървели след него като свита на прославен владетел.

В последните години на живота си тоя разгален от славата човек безшумно се оттеглил в едно имение край Париж. Оттеглил се след най-триумфалната си вечер, когато публиката дълго не го оставяла да слезе от сцената. Живеел като отшелник. При него били само лекарят и прислужницата. Не позволявал никой друг да го посещава. Домът бил затворен дори за най-близките му приятели. Неизличимата болест го сковавала и той, давалият радост на милиони хора по света, искал да не го съжаляват, а да го запомнят както птицата – в полет, с размахваното златно крило на гарсонетката.

Градчето

Пътникът, който беше отседнал за няколко дни в хотела на това планинско градче, обичаше привечер да се разхожда в

покрайнините му, и когато слънцето се скриваше зад хребетите на планината, той виждаше да се задават стадата на козите. Те се спускаха по стръмните пътеки и блеенето на първите кози задържаше като огъващ се бент напора на стадото, но когато вълните му се докоснеха по пътя, тоя бент мигновено се разкъсваше и стадото, прилично на вода, която се разлива и попива в пръстта, изведнъж ставаше рехаво като бързей, нахъсан от провиждащи се между вълните камъни. Тогава той съзираше край пътя шпалир от хора, които с празнично мълчание чакаха, и докато си мислеше какъв ли гост идва да навести градчето, виждаше как към всеки от тях се запътваше по една коза и като близваше дланта му, се отправяше към разкрехнатата порта на неговия двор.

Мислеше, че ще спи дълго и непробудно, упоен от планинския въздух, но цяла нощ, на всеки час, го будеше звънът на стария градски часовник. Това бяха звуци, родени от камбана, която се полюляваше със скриптене, преди да отброи ударите си – сякаш някой в тъмното се изкачваше по висока дървена стълба и опипом докосваше въженцето, с което се канеше да разлюлее металния език на камбаната. Отначало тоя звън дразнеше пътника, но след полунощ той усещаше, че различава в глухото му ехтене подсвирване на влак, а когато небето над планината започваше едва доловимо да избледнява, долавяше в ударите на стария градски часовник ухание на цъфнали липи. Струваше му се, че това ухание идва откъм реката, която бълбукаше до темелите на хотела, но когато надникваше през прозореца, виждаше по пътя да просветват бидони върху самари на катъри и разбираше, че от планинските пасища слизат каракачани и в бидоните бълбука мляко, доено на разсъмване в липовите кории.

Денем часовникът също биеше, но звуците му се губеха в делничните шумове и пътникът чакаше вечерта като дете, на което са обещали приказка. И всичко се повтаряше – посрещането на козите в покрайнините на градчето, обгърнатото с ухание на липи нощно ехтене на градския часовник и скриптенето на каракачанските самари, понесли бидоните с мляко в дрезгавото утро, което той щеше да запомни за цял живот...

Една метафора на Волошин

Под дъжда разцъфтява
Париж – сива роза...

Така започва стихотворението „Дъжд” на руския поет Максимилиан Волошин, писано през 1904 година в Париж. Името на автора е малко известно, но случайно прочетените два стиха ме карат да трепна, защото тая метафора ми подсказва, че съм се докоснал до света на един тънък поет и художник. Да, и художник, защото кратката бележка в енциклопедията ми открива, че поетът дълги години е рисувал акварели и неговият дом в Коктебел, на Кримския бряг, е имал висока звездобройска кула, откъдето нощем той романтик е съзерцавал безбрежните звездни пространства.

Наистина само поет със сетивата на художник може да съзре в прозрачните контури на един обгърнат от дъжда каменен град видението на сивата роза. Няколко нежни докосвания на четката, няколко преливащи се цвята, които карат сивото да зазвучи по-дълбоко и многогласно – и ние се изправяме пред едно малко чудо.

Слушам музиката на тия два стиха в косото падане на струите, тласкани от вятъра, търся очертанията на града в матовата дрезгавина на прозореца и усещам, че Париж наистина прилича на една сива роза. Ето куполът на Сакре-Къор. Той се извисява в небето като мокра пъпка, която чака първите лъчи на слънцето, за да се разлисти. Ето Сена – сребристосива, посветваща от дъжда. Не прилича ли тя на повалено от вятъра стебло, чийто натегнал от влагата цвят е катедралата Нотър Дам? А паркът Тюйлери и Булонският лес не са ли листата на странната сива роза? Мисля си: откъде идва очарованието на тия два стиха? Дали само от образа на розата? Или от нейния необичаен цвят? Опитайте се да го смените – направете го ален, жълт, бял – и ще видите, че цялото очарование на картината изчезва. Съзерцавал съм тия редки сиви рози с едва доловима бледолилава украска и съм се навеждал над тях да вдъхна не

аромата им, а да се докосна до една тайна, и съм откривал, че нещо друго има в тоя сякаш обгърнат от патина образ – усещането за величие и благородство.

Само една метафора – като черупка от изящен съд, намерена в развалините. А ми се струва, че нищо повече не ми е нужно, за да доловя формата му и да се възхитя от благословените ръце на майстора.

Среща с легендата

Поемата на Гео Милев „Септември” прочетох за първи път през есента на 1944 година. Тогава бях ученик в последния клас на фердинандската гимназия. Ония, които създадоха легендата, бяха още живи: оряха нивите, подхвърляха снопи към туловищата на вършачките или пътуваха с биволски коли към парните мелници на Златията, а вечер седяха до огнището и разказваха за боевете при Бойчиновци и Криводол така сладкодумно и тревожно, че дъхът ни замираше и ние, децата, се молехме нощта да няма край.

Баща ми си спомняше как на бойчиновската гара въстаниците искали да качат във фургона на влака един катър с превързана към седлото му картечница. Дърпали упоритото животно, а то се съпротивлявало – цвилело, ритало и въпреки усилията на толкова много хора не се помръдвало от мястото си. Тогава се задал поп Андрей. Висок, с развяно от енергичния му вървеж расо, с препасана сабя на кръста, той се приближил до разярения катър, погалил го по гривата и рекъл:

– Не ще да се помръдне, а? Ей сега ще видите как тихо и кротко ще влезе във влака...

И поп Андрей снел расото си и го метнал върху главата на катъра. После хванал юздата и повел упоритото животно по перона. То не виждало накъде върви и го следвало безропотно до мига, когато вратите на фургона се затворили след него. Тогава

поп Андрей отново наметнал расото си и като позвънвал със сабията по перона, поел към първата платформа, до локомотива, където било неговото оръдие...

Апокалиптичните образи на поемата са свързани с мои незабравими впечатления от първото честване на Септемврийското въстание в родния ми край. Около гробниците на загиналите революционери – тревясали могилки из стърнищата край Огоста – се беше събрал многохиляден народ от цялото поречие. Вееха се знамена, свиреха музики и един глас, избликнал сякаш из глъбините на напуканите ниви, редеше: „Нощта ражда из мъртва утроба вековната злоба на роба. ..” Влакът, запътен към Берковица, свиреше протяжно, стърнищата около нас горяха, сякаш запалени от лавата на думите, и на мен ми се струваше, че през есенната омара виждам върху платформата на първия вагон да се развява расото на поп Андрей, застанал до своя легендарен топ...

Земните и небесните корени на словото

Иван Драч е един от най-ярките поети в съвременната украинска поезия.

Неговите първи стихотворения, отпечатани в началото на шейсетте години, убедително доказаха, че в украинската литература се появява нов, интересен талант. Дебютът на Иван Драч съвпаднаше с онова време на обновителен кипеж в съветската поезия, обхванал всички републики. Едно цяло поколение, дало по-късно ярки имена в съвременната лирика, почувства възторжената подкрепа и обичта на ония, които търсеха в художественото слово озонирания въздух на своето време. Имаше гръмогласни поети, чиито пера се докосваха до оголените нерви на реалността и оттам издърпваха своите ефектни акорди. Имаше други, които се мъчеха да проникнат в същността на проблемите и да потърсят там измеренията на

съкровено, чието име можеше да бъде усмивка или сълза.

Младият Иван Драч принадлежеше към втората група поети. В техните редици той остава и до днес – верен труженик на честното, изстрадано слово.

Като сега го виждам как се изкачва към подиума на многолюдната аудитория в Киевския университет – блед от възбуждане, с високо чело, с очила, зад които меко синее очите му – как чака търпеливо да затихнат ръкоплясканията (това са първите приливи на славата), а после присвива клепачи, сякаш търси нещо, което му се изплъзва в пространството, и напевно започва да чете своята „Соната на Прокофиев“:

Аз обичам пожарите черни.
Той – стоманен – се ражда от тях.
Като щик на антена безмерна
аз в небето си го опознах...

След нея – апотеоза на умиращия колхозен председател от поемата „Нож в слънцето“:

Бетовен, сбогом! Сбогом и прости ми,
че нямах време аз при теб да дойда,
че знам симфонии на полята,
но ни една от твоите не зная.
О, сбогом и за всичко ти прости ми!...

Помня споровете около първата книга на Иван Драч „Слънчоглед“. Едни се възхищаваха от новостта на търсенията му, от неговите метафори, други го коряха, че се отдалечава от традицията, че набезите на въображението правят някои от стиховете му трудно разгадаеми ребуси. Но изминалите години показаха, че времето работи за неспокойните, търсещи творци, че то, рано или късно, коригира прибързаните присъди, че всичко в изкуството се решава от висотата на таланта и от позицията на твореца, от неговото чувство за отговорност пред времето, от щедростта на сърцето, което не се щади, а обрича всички свои мигове на хората, на пътя им към истината и справедливостта.

Поезията на Иван Драч – ту прозрачна като изгревите над неговата родна степ, ту сложна, многопластова и многозвучна

като симфония – има едно основно качество –искреността. Всичко, до което се докосва поетът, е дълбоко преживяно. Той търси сложните измерения на битието, за да извиси в лабиринтите му човека – не оня, осенения от благодатта на сладкия живот, а другия, чиито длани познават грубата ласка на земята и на когото едва предсмъртният час припомня, че на света има Бетховен, Айнщайн и Роден, до които не е имал време да се докосне със сърцето си. От всички струни на своята лира поетът изтръгва една драматична мелодия, чиито звуци, като късове глина, извайват образи, в които разпознаваме тревожните черти на нашето време и долавяме диханието на ония, които го крепят като атланти на раменете си.

И друго отличително качество има тая поезия: това е изконната ѝ връзка с изворите на украинската душевност. Колкото и съвременен – космичен, кибернетичен – да е Иван Драч в своите търсения, колкото и широки да са кръгозорите на неговия поетически полет, в стиховете му винаги се долавя трепет на чучулигово крило над степта, усеща се тръпчив сок на украинска калина или между строфите виждаме да се разхожда като принцеса със златна рокля една обикновена луковица, раснала в някой полтавски колхоз...

Прекарвал съм незабравими часове с Иван Драч в неговия дом между грамадите книги, обгърнали стените и натрупани по пода – цели преспи от книги, с тесни пътеки между тях, подобни на тия пътеки, които се виждат през прозореца му между купчините сняг по тротоара на киевската улица „Горки“, по която всяка вечер той се завръща у дома, – при любимите картини по стените, при музиката на Прокофиев, която населява с райски птици сребърните дървеса от скреж по стъклата. Разхождали сме се край Днепър, привечер, под вихрушките на листопада, той ми е декламирал своите нови стихове, изричани сякаш не от него, а от вечерния вятър и от пляска на древната река, и между нас, хванала ни за ръка, е потрепвала като златно листенце неговата дъщеричка. Вървели сме двамата през есенните гори на Владая – аз в болничен халат, а той – с току-що написано стихотворение в ръката – едно листче като бяла птица, долетяла от далечните простори на Украйна, за да ми върне надеждата и радостта от живота. И съм си мислел – колко силно е словото, когато го

раждат болката и човещината.

А тая човещина е непресъхващият извор в душата на поета...

Краят на празника

Името на естрадния композитор знаех още през ученическите си години, когато тайно се събирахме в някоя квартира с ученички от девическата гимназия – да потанцуваме. Плътното спуснатите пердета ни скриваха от погледите на преминаващите по улицата, но глухият, сипкав глас на прочутия тогава певец Аспарух Лешников, който едва се долавяше сред стърженето на игличката по грамофонната плоча, ни издаваше и ние, унесени в танца, усетили за първи път магията на ароматите, които се носеха от косите и от разкопчаните блузки на отпуснатите в ръцете ни момичета, очаквахме всеки момент вратата да се отвори с тласък и сред стаята – за ужас на всички ни – да застане някой от нашите учители. Но по стълбите не се чуваха стъпки, игличката все по-настойчиво стържеше по старата грамофонна плоча и златните листа на старата липа, които така меланхолично се носеха в гласа на певица, посипваха нашите лъснати от брилянтин коси и ни унасяха в едно блаженство, на което обикновено след години човек снизходително се усмихва...

Тогава си мислех с благоговение за композитора, който беше сътворил тая изпълнена с нея музика, и трудно можех да си представя, че той е реален човек, а ето сега, след повече от три десетилетия, го гледах да се разхожда по дюните край морския бряг. Беше облечен в лек бял костюм, който се дилеше от вятъра по неговото едро тяло на шотландски моряк. Походката му беше енергична и в побелялата му глава на патриций, обгърната от ситни къдрици, и в посребрените вежди, които правеха сивите му очи избелели и тихи, имаше нещо уверено и тържествено. Разхождаше се сам, с развлечена моряшка блуза под самото, с незакопчани сандали (сигурно беше излязъл набързо от хотела) и

не подозираше, че след него върви един човек, дълбоко вълнуван някога от песните му, оглежда го с любопитство и с тънка тръпка на разочарование може би, която често се долавя при срещата на мечтата с реалността.

Човекът с осанката на шотландски моряк беше вече остарял и когато поседнеше сред дюните, ми приличаше на уморен лъв, отпуснал върху лапите побелялата си грива, лъв, който едва ли щеше да трепне, дори край него да минеше най-грациозната газела. Така си мислех аз и сигурно се лъжех, като гледах младия блясък в очите му и като наблюдавах нежността, с която го обграждаха най-красивите момичета, изпълнили хотелите по крайбрежието... След годините на забравата отново беше настъпило времето на неговата слава. Сантименталните му песни, вълнували някога бабите и майките на сегашните дългокоси младежи, изведнъж бяха зазвучали с неочаквана сила в техните уморени може би от всекидневието сърца и сега, в нови разработки, ги изпълняваха оркестрите по цялото крайбрежие.

Щом композиторът, когото всички тук гледаха с благоговение, както се гледа прочут футболист, колоездач или автор на криминални и любовни романи, надникваше в някой от ресторантите, за да пийне чаша бира, оркестрантите се споглеждаха, посягаха към инструментите и след миг, в чест на скъпия гост, се понасяше някоя от неговите стари, незабравими мелодии. Той пиеше бирата си и потрепващата му от вълнение ръка опипваше студените ръбове на чашата, а оркестрантите сядаха край него да му изразят уважението си и той ги черпеше с онова удоволствие, което изпитва в такива мигове великодушният човек, за когото радостта от живота струва повече от всичко друго.

Научили, че композиторът е пристигнал тук за естрадните празници, идваха да го видят негови почитатели, обикновено възрастни хора, водени от сантиментални спомени, а един майстор на мискетово вино; който се славеше по крайбрежието, му изпрати няколко кашона бутилки от своя еликсир. Всяка бутилка беше номерирана. Композиторът помоли момчетата от ресторанта, където неговата маса – отвън, на тересата – винаги беше многолюдна, да сложат бутилките в няколко хладилника и му беше особено приятно, когато компанията започнеше своето

празненство, да извика келнера и тръснал едрата си глава, съсредоточен, сякаш трябва да реши нещо много важно, да му каже: „Донесете, моля ви, бутилка... номер 34.” Келнерът дълго тракаше в хладилника, докато да намери исканата бутилка, отпушваше я с елегантен жест и като се покланяше, сложил едната си ръка зад гърба, наливаше в чашите ароматното кехлибарено питие.

Тържествата продължаваха всяка нощ, до късно. Отначало композиторът държаша да му донасят точно исканите от него номера на бутилките, сякаш всяка от тях криеше своя тайна, после, когато алкохолът замайваше насядалите край масата, всичко се объркваше и естрадните газели, сгушени до отпуснатия на масата побелял лъв, усещаха по бедрата си нежното докосване на неговата лапа.

Особено шумна беше веселбата през нощта, когато решиха да удостоят с наградата на естрадните празници стария композитор. Неговата отколешна песен за жълтите листа на старата липа, в нова разработка, беше изпълнена тържествено, като химн, от оркестрантите, станали на крака, и побелелият човек с осанката на шотландски мореплавател, също станал прав, плачеше. Той разбираше, че тая вечер му е подарена от съдбата, както се подарява етапа на един стар колоездач, който утре ще бъде забравен, разбираше, защото беше разумен човек, че не след дълго вълната на сантименталността ще се отдръпне и неговите мелодии ще предизвикват само снизходителна усмивка, с каквато оставяме върху седалката на отминаващия влак вълнувалият ни до плач любовен роман, разбираше, че умореният лъв, както го наричаха неговите приятели, ще остане в клетката на забравата, но му беше приятно да се ласкае от мисълта, че хората го обичат сега – в тая нощ, която той няма да забрави никога, – а за онова, което щеше да дойде, не искаше да мисли в тия мигове.

За своите почитатели, чиито уморени гласове кръжаха в среднощния час под лампите заедно с долетелите откъм залива рояци дребни пеперуди, той беше подготвил една изненада. На самия морски бряг, сред дюните, рибарите бяха сготвили любимата на композитора рибена чорба, с подправки, които бяха само тяхна тайна. В часа, когато на изток едва се долавяше розовината на зазоряването, той поведе натам своите приятели, за

да седнат край грубо скованите рибарски маси и да завършат празника до паница рибена чорба тогава, когато слънцето едва ще се покаже над кръгозора. Вървяха боси по хладния, корав от влагата пясък, стиснали с по два пръста обувките си, и смешно залитаха, защото дюнните гъделичкаха петите им, а в дрезгавото развиделяване, над очертаните върху фона на изсивяващото море маси, прилични на стар кей, меко сребрееше изсечената сякаш от мрамор глава на достолепния римски патриций, чийто празник сега завършваше.

Той застана до тенджерата, в която беше рибената чорба, докосна дръжката на капака, както музикант докосва чинела, преди да проехти тържественият звук, и като дочака изгряващото слънце да прореже ивицата на хоризонта, вдигна енергично капака и се наведе да усети уханието на рибарските мрежи и на събуждащите се вълни.

Тенджерата се разклати от докосването му и той видя в нея да плуват като гъста ципа удавени, едва порозовели от зазоряването, мухи...

Пред картините

В Парижкия музей „Мармотан“ видях някои от последните картини на Клод Моне. По стените бяха накачени платна, които изглеждаха недовършени. Художникът беше рисувал само по средата им с нежна четка, която едва е докосвала грунда. Тоновете, от които имах усещане повече за музика, отколкото за водни лилии, рози и огледани във водата храсти, бяха бледозеленикави, виолетови и розови и изглеждаха избелели, сякаш са видени насън. Тоя неистов художник, който на младини беше вкопавал статива си на нормандския бряг и беше се привързвал за скалите, за да не го отнесе бурята, докато беше създавал своите платна от звуците на ехтящия с всичките си инструменти оркестър на океана, в своите последни картини

беше оставил да звучи един-единствен инструмент – обоят.

Тия платна са рисувани в годините на дълбоката старост. Художникът вече е изгубил остротата на зрението си, изгубил е близките си и усещането за света е станало за него размисъл и молитва. Тогава под четката му са се раждали тия лилии, изваяни сякаш от сребърната прах на изчезнали стъпки, тогава майсторът, в мигове на отчаяние, е палил есенната шума в своята градина и е давал на огъня, като жертвоприношение пред един безмилостен бог, своите картини.

Пътуването към молитвата – това е може би най-трудният път на душата.

Стипчивите плодове на късното лято

Дивите ябълки растяха в покрайнината на гората. Високите буки, превзели небето над тях, ги закриваха със своите корони и ги отбутваха до ръбовете на сипеите, където те едва се задържаха за каменистата земя. Дивите ябълки ми приличаха на циганки, които търсеха място да поседнат, раздиплили дрипавите си поли, или да пренощуват и буките великодушно им отстъпваха своя шатър.

Никой не забелязваше тия стари диви ябълки, чиито корони понякога биваха така тънко преплетени, че наподобяваха изящни брошки от потъмняло сребро. Никой не се спираше да послуша кълвачите, които дълбаеха сърцевината им и като синкави пламъчета излитаха из техните хралупи. Но полъхваше развигорът и само за една нощ всичко в гората се променяше. Склонът зашумоляваше, сякаш под ланската шума се събуждаше огромен мравуняк. Дори ми се струваше, че виждам как бакърените листенца помръдват от напористото движение на невидими бръмбари и стоножки. Но очите ми се лъжеха. Това беше нежният, опияняващ шум на разлистващите се пъпки.

А после, на разсъмване, цяла нощ разбуден от нарастващото шумолене, разбирах, че съм долавял насън как се разпукват цветенцата на дивите ябълки.

И ги виждах в покрайнината на гората – ослепително бели, облечени като за празник. Буките тъмнееха и само по някое листенце се мъчеше да разпали своята зелена искрица, а дивите ябълки се смееха, подвикваха си, радваха се, когато вятърът издуваше белите им дрехи, защото мислеха, че ще ги отнесе в безкрая, но те си оставаха до ръба на сипея, повярвали в непреходните мигове на пролетния празник.

А той траеше само няколко дни. Вятърът отвяваше белите цветчета на дивите ябълки, диплеше ги по тревата или засипваше с тях речното корито, по чиито брегове дълго не се слягаше пияната с дъх на тичинки и на пчелни крилца. Зеленината обгръщаше всичко и дивите ябълки изчезваха, сякаш бяха отишли в друга планина, край друга река, където празникът на пролетта продължаваше.

И аз забравях старите дървета, радвали с цъфтенето си моите утрини, както съм забравял случайно срещнат човек, с когото ми е било приятно да поседя и да поговоря. Мислил съм, че ще запомня чертите на лицето му, походката, покашлюването, преди да изрече „сбогом“, пошляпването на сандалите му по пътя, а после разбирам, че всичко това е изчезнало от паметта ми.

Така се случваше и с дивите ябълки.

Но в някой зноен ден на късното лято, когато реката пресъхваше и само по някоя жаба помръдваше и размътваше вирчетата, а дъната на сухите кладенчета се напукваха, сякаш ги обхващаха паяжини, аз тръгвах в покрайнината на гората да потърся прохладата на гъстата шума и тогава, горен от жажда, виждах да лежат по тревата, гъсто натрупани един до друг, отронените плодове на дивите ябълки. Друг път едва ли щях да посегна към тия киселици, чиято жилава корица скриптеше между зъбите и стипчивият сок пареше езика, но сега с първата хапка ме лъхваше прохладата, усещах дъха на килера у дома, където есен баща ми изсипваше цели кошове с ябълки и къщата така ухаеше, че учебниците и тетрадките ми, когато ги разлистех, дълго ме обгръщаха с аромата на отдавна обраната, затрупана от снеговете ябълкова градина. Отронените по тревата киселици, на

които сега така се радвах, ме връщаха към забравени мигове, които нерядко биваха стипчиви, както е стипчива и самата истина за живота. И тоя първичен аромат на късното лято, в който се долавяше дъх на конска пот от изчезнали табуни, ме съпровождаше през повяхналата от зноя гора и ме даряваше с оная езическа сила, с която могат да възнаградят човека едни съвсем скромни диви ябълки, които той успява да отличи от другите дървета само по това, че дребните им, отронени от вятъра плодове, лежат край корените като разкошна златна сянка.

Петроханският проход

Обичам да пътувам през Петроханския проход през всички сезони на годината, но особено ми е приятно, когато лъкатуша по неговите завои в ранна пролет.

В началото на април превалът е все още в преспи, клоните на буките сплитат над пътя дантели от скреж и аз минавам под тях като под елмазена арка, искряща от току-що изгрялото слънце. Тръгнал съм да се порадвам на първите цъфнали праскови в поречието на Огоста и си мисля, че няма да се изтръгна от плена на скрежа, но виждам, че неговите плетеници започват да изтъняват, по върховете на буките засияват едри капки, после се зареждат дървеса с голи клони, по които червенеет някой останал от есента листец – и след миг долавям първия повей на пролетта в шума на размразената река, която ехти, облива с пяна камъните край пътя, дипли тъмни откоси от ланшен листак и бърза надолу, където през тънката мъгла съзирам равнината. Ето една бука, цялата отрупана с изумрудени капки. Дали ме лъжат очите или това е пролетна магия? Не – аз виждам първите пъпки, които след миг се разлистват с нежно шумолене и усещам как над мен пърхат с крилца хиляди прозрачни, изумрудени пеперуди и се мъчат да понесат в небето запролетената гора и ведно с нея – моята душа.

Уводни думи към превода на романа „Зимните сънища на лъвовете” в украинското списание „Всесвит”

Уважаеми читатели на списание „Всесвит”!

Пред вас е моят роман „Зимните сънища на лъвовете”, част от поредица свързани помежду си творби, над които работя почти две десетилетия. Някои от тия книги са известни на украинските читатели. В страниците на списание „Всесвит” са печатани отделни произведения от тая поредица: първо „Къшей хляб за пътника”, след това „Вечерен разговор с дъжда” и „Бял кон до прозореца”, обединени под заглавието „Живееше един художник”. В превод на украински език са издадени и романите ми „Сбогом, Акрополис!” и „Билет за Бретан”.

Как се случи така, че аз, вече известен поет, чиито книги не бяха посрещани с безразличие от критиката и читателите, задълго останах в плен на прозата? Творческа криза ли ме накара да потърся убежище в друг жанр, лирическият ли извор пресъхваше? Не – причината беше друга. В началото на 60-те години булдозери заличиха от земята моето родно село Живовци, в северозападната част на България, защото там започваше строежът на голям язовир. Тая тема е твърде използвана от писатели в различни страни и самото ѝ назоваване напомня за нещо познато и банално. Но това е само от пръв поглед. Когато едно такова събитие е дълбоко свързано със съдбата на писателя, когато корените на изскубнатата ябълка се изтръгват не само от пръстта на неговия роден двор, но и от сърцето му, тогава словото зазвучава с неподозирано нова, изповедна, драматична сила. Така се случи може би и с моята първа белетристична книга „Далечните бродове”, сложила началото на поредицата и посрещната много радушно от критиката и читателите.

Успях ли в нея и в следващите романи да се изявя като истински прозаик? Едва ли. У мен продължаваше да живее поетът. В страниците на романите аз се стараех да разгърна по-широко пространствата на поезията и с изразните средства на друг жанр да надникна в сложните измерения на битието, да се

докосна до драми и съдби, за които е тясно в стиха, да потърся отговор на въпроси, които дълбоко и тревожно ме вълнуват. Така се роди тая белетристична поредица. Тя е асоциативна и мозаечна, с теми и вариации, които се разгръщат в отделните творби, подегани от различни инструменти.

Важно място в моите книги заема темата за твореца. Особено широко тя е разгърната в романа „Зимните сънища на лъвовете”. Творческата личност ме привлича с полетите и паденията си, с прометеевската обреченост към своето дело, с отговорността си пред времето, пред хората и пред своята съвест, с часовете на изпитание, когато трябва да се избере трудния път към истината и справедливостта пред пътя към лесния успех и към опетнената душа.

И в поезията, и в прозата аз съм привърженик на изповедното слово. Пиша тогава, когато преживяното не ме оставя спокоен. Никога не съм започвал творба по предварително обмислена, претеглена на везни схема, в която черните и белите фигури се придвижват като на шахматна дъска. Обичам тласъците на човешкото битие, внезапните асоциативни връзки, връщанията във времето и пространството, които дават нови измерения на отлитащия миг. Привързвам се към героите си, приятно ми е да изследвам техните душевни драми и радости, защото чрез тях по-дълбоко опознавам и изследвам себе си. Може би затова читателите откриват в образите на различни герои мои черти, а някои епизоди звучат като автобиографични изповеди. Така е и в романа „Зимните сънища на лъвовете”. Например епизодите, в които се разказва за Киев, за Днепър, съдържат мои преживявания, дълбок и свиден спомен от младостта ми, но аз ги отстъпих, нежно и великодушно, на моя главен герой.

Иска ми се да вярвам, че романът „Зимните сънища на лъвовете” няма да остави равнодушни украинските читатели, които аз дълбоко уважавам и обичам.

Соло на цигулка

Планинската река подскачаше по камъните, надничаше в подмолите, сякаш искаше да открие там някаква тайна, но усетила само помръдване на някое раче, отново се показваше и замижала от слънцето, продължаваше своя път през клисурата.

Беше средата на май. Пееха славеи, обаждаха се кукувици, сред ливадите подвикваше пъдпъдък, а на мен ми се струваше, че всички тия гласове на ликуващата природа са събрани в мелодията на реката. Чувах сякаш соло на цигулка, изпълнявана ту нежно (в листата на ясените се обаждаше вятърът), ту с протяжно ехо (по пътя минаваше каруца на дървар и вършините стържеха по коловозите), ту с резки звуци, сякаш пръстите на цигуларя подскачаха от струна на струна (по сипея слизаше стадо кози и камъните се сриваха в дерето). Слушах трелите на тая зелена музика, която избликваше от бързеите и вировете на реката – там дори отраженията на облаците бяха перленозелени – и ми се струваше, че виждах – само за миг – лъка на незримия цигулар: това беше една пъстърва, светнала в подмолите.

Клисурата на Триград

През клисурата на Триград аз и моят спътник минахме в един априлски ден, когато реката се пенеше, наплискала котешките лапички на върбите, а върховете над нас ослепително сияеха, с още недокоснати от развигора снегове. Пътят се виеше сред високи скали, в чиито пукнатини бяха израснали габъри, ясени и дъбове. Тая гола гора се възземаше към небето и като гледах нейните изкривени от бурите стебла и впитите в камъните корени, ми се струваше, че наблюдавах изкачване на алпинисти, които преодоляваха височината стъпка по стъпка, хванати за

въжетата на спускащите се по ската пролетни потоци.

Поклащан от коня, който се отбиваше от пътя, за да откъсне някой кичур млада трева, аз бавно възлизах към родопското небе, което сияеше, очертано като друга река над скалистия каньон и всеки следващ завой правеше все по-широки разливите на тая небесна река.

И ето най-после аз и моят спътник стигнахме до граничната застава. Момчетата, които ни чакаха, поеха юздите и докато конете тръскаха гриви и ровеха с муцуни разпиляното под боровите сено, влязохме в стаята, където щях да чета на граничарите своите стихотворения.

Печката бумтеше така, че капакът ѝ подскачаше от пламъците. Само след няколко минути топлината ѝ ме унесе.

В стаята седяха шестима граничари, върнали се наскоро от наряд. Дълго беше ги брулил вятърът по заснежените чуки и те, блажено примижали, слушаха сега попукването на главните в печката. До нозете им лежаха три кучета. Бяха отпуснали муцуни върху едрите си лапи и ме гледаха съсредоточено с присвити, жълтеникави очи.

Разтворих книгата и зачетох. Редяха се страница след страница сред тишина, в която се чуваше само съскането на боровата смола в печката. Когато вдигнах поглед, разбрах, че войниците спяха. Те бяха отпуснати на столовете и в тихото им дишане се долавяше повеят на развигора, който обхождаше със златни нозе техните сънища. Само кучетата лежаха все така съсредоточени и се вслушваха – може би в шумовете на гората, а на мен ми се струваше: в думите, които бях изрекъл.

За пръв път четях сред такова мълчание и ме гледаха с толкова дълбоки, мъдри и предани очи отпуснатите върху лапите си граничарски кучета.

Кимнах на моя спътник и на пръсти излязохме от стаята, за да не събудим уморените момчета.

А навън неочаквано беше завилнял развигорът. Сред разтопения сняг синееха широки езера. Помислих, че небето се е отразило в младата вода, прояла преспите, но когато копитата на коня се опитаха да я разплискат, разбрах, че това са сини минзухари.

Слизахме към клисурата на Триград. Разливите на

минзухарите ставаха все по-големи и конят ги заобикаляше, сякаш се боеше от техните въртопи.

Игра

Внучетата на съседа от горния етаж си играеха на балкона. Гласовете им сегиз-тогиз ме откъсваха от страниците на книгата, която четях, и аз едва ли щях да обърна внимание на тяхното занимание, ако не бях зърнал над главата ми да се мярка ято сапунени мехурчета. Погледнах нагоре и видях три детски главици, озарени от усмивки, и три сламки, от които се рояха в небето прозрачните балончета. Те се задържаха за кратко над мене, но тия няколко мига бяха достатъчни, за да могат сапунените мехурчета да отразят дърветата в градината, околните къщи, засиялите лица на децата и да ги понесат към безкрая, преди да изчезнат завинаги с едва доловим пукот.

Сапунените мехурчета се рояха над мен, сякаш вятърът беше донесъл отнякъде цял облак глухарчета, и колкото по-бързо изчезваха, докоснали се в полета си, толкова по-щастлив ставаше смехът на децата. Те не знаеха, че ще дойде време, когато изчезналото сапунено мехурче на една обич или на една надежда ще ги накара горчиво да заплачат. Сега всичко на тоя свят за тях беше игра. И те се смееха на балкона, съпроводи с поглед своите чезнещи небесни флотилии, а аз им завиждах за чистата и наивна радост, която животът така безмилостно щеше да им отнеме.

Цъфналата лавандула

Тия сини, разстлани чак до кръгозора полета с цъфнала лавандула останаха в съзнанието му със сиянието си на сапфир, което се изменяше от бледокобалтово до тъмновиолетово и когато, след дългото пътуване, застана на морския бряг, той си мислеше, че отново вижда къдравите полета с лавандула край Карлово. Странни му се струваха само големите пеперуди-платноходки, които помръдваха с криле и се мъчеха да полетят. Изглежда медът на сините валози, разлени до безкрая, беше ги залепил и не ги пускаше, но пътникът имаше усещането, че ако извика и размаха ръце, тия пленени пеперуди ще се сепнат и ще полетят на бял рояк в небето.

Натюрморт с ябълки

Старият живописец няколко пъти ме беше канил да му отида на гости.

Той живееше в подножието на Витоша, в скромна двуетажна къща и много рядко слизаше в града. Това се случваше обикновено, когато откриваха някоя изложба. Тогава старецът, съпроводен от наминал да го навести приятел, с мъка се качваше в автобуса, защото краката непоносимо го боляха, а после едва успяваше да възлезе по стълбището на изложбената зала. Сядаше в някой ъгъл, сложил на коляното своята избеляла барета, с която сякаш не беше се разделял цял живот, и докато другите шумяха и се разхождаха из залата, дошли може би не толкова да погледат картините, колкото да видят тях самите, старият живописец търсеше пролука сред множеството и се взираше към платната с онова вълнение, което изпитва от чуждата сполука добрият, душевно щедър човек. Съзрял в навалищата неговата едра, превита над бастуна фигура, аз тръгвах

да го поздравя и той, с поръсено от лунички олисяло теме, вдигаше към мен дребните си сини очи, които сияеха с особена чистота на неговото потъмняло от слънцето лице, и отново ме поканваше да му дойда на гости някой ден.

В една ноемврийска утрин аз поех към подножието на планината, където между оголелите дървета се виждаше покривът на неговата къща. Вървах край обхванати от скреж телени огради, които ми приличаха на изящни дантели, и усещах студено да докосват лицето ми невидими пращинки, отронени от сребърните дървета над мене. Розовите храсти в двора на художника също бяха заскрежени и ми се струваше, че техните кристални листенца позвънваха, разклатени от стъпките ми. Не знаех как живее старият майстор, никога не бях влизал в дома му, но тревясалата градина с неподрязаните, изоставени рози ми говореше за самота и бедност.

Това мое усещане се потвърди, когато се заизкачвах по стъпалата на къщата, към втория етаж. Лъхна ме застоял въздух и по пръстите ми остана прах, когато докоснах парапета. Прах сивееше и върху накачените по стените тъкани с шевици (знаех от художника, че бродирането е било любимо занимание на покойната му съпруга).

Домът беше студен и неуютен.

Мислех, че в ателието на майстора ще ме лъхне топлинка на печка, в която попукуват сухи дърва (още от дете обичах да гледам как искрите излитат през чугунената вратичка и се разпиляват по пода), а видях посред стаята котлон, на който димеше син чайник. До него стоеше статив със започнато платно, наполовината закрито от наметнатия с балтона си старец, който, чул стъпките ми, се надигна да ме посрещне.

Очаквах, че ще разгледам ателие с накачени по стените картини, с навити на рула платна в ъглите, с небрежно разхвърляни рамки край прозорците, а пред мен беше скромна стая с два избелели фотьойла, с диван, на който беше раздиплено одеяло (сигурно живописецът обичаше да си почива там) и с маса, където имаше оранжева от застинала мазнина чиния, навярно неприбрана снощи след вечерята и до нея – поднос с едри алени ябълки. Едничка украса на тая бедна стая бяха прозорците. Обхванати от скреж, те приличаха на фантастични

сребърни гори, сплели върхарите си като опашки на райски птици. Имах усещането, че майсторът току-що е завършил тия изумителни картини и оставяйки четката, се е навел да сложи чайника на котлона.

Поех чашата с чая. Котлонът, оставен да топли стаята, едва доловимо позвънваше със своите реотани, а аз гледах към зиморничаво свития старец, наметнат с дългия балтон, с който знае откога негладен панталон, издут на коленете, и си мислех: дали старостта беше направила моя приятел така небрежен и непохватен, или бедността, която беше го сподиряла цял живот, не му позволяваше и сега, когато беше получил заслуженото признание, да се почувствува господар на живота, да отпусне сърцето си?

Познавах го отдавна.

Помня неговите картини от Родопите – тъмнокобалтови лавини, които се сриваха от небето. Помня есенните му пейзажи от Витоша – с прозрачен въздух, с бледолилави далнини, обхванати от пламъци на диви круши и липи, в които се долавяше тръпката на Сезановата планина Сент Виктоар. Помня неговите натюрморти с ябълки и памидови гроздове, с наядени от охлюви гъби и със спаружени от жегата сплитки кромид, които сияеха като съзвездия. Помня пейзажите му от Румъния – с пъстрите пазари, с лъсналите от пот конски гърбове, с избелелите сламени шапки на влашките цигани, с високите сиви табани край шахтите в Хунедоара. Помня вълнението, с което гледах тия необичайни за онова време на младостта ми картини, наредени в изложбената зала (тогава на своя триумф се радваха ония, които рисуваха застанали като статуи пълководци, загледани в бъдещето). Помня как срещнах после на улицата потиснатия, обруган художник, когото обвиняваха в какви ли не грехове: той се връщаше у дома, притиснал до гърдите си отхвърлените от изложбите негови картини, както разтревожен баща носи в прегръдката си незаслужено обидена рожба... Помня как по-късно се радвах на тия картини, наредени в разкошна зала, как той, облечен в нов костюм, който изглеждаше развлечен и неизгладен, се чувствуваше неудобно, отрупан с цветя, заслепяван от светкавици на фотоапарати, как мачкаше в шепата си старата барета и ония, които бяха изричали над него

своите присъди, идваха, забравили всичко може би, да стиснат ръката му... Трябваше да се радва, а беше смутен и потиснат. Чувствуваше се неудобно сред толкова много хора. Усмиваше се виновно и гледаше по-скоро да завърши всичко, за да се прибере у дома, където се чувствуваше най-сигурен – в стаята, която му служеше и за столова, и за ателие.

Такъв беше характерът му.

Изглеждаше мек и отстъпчив. Смутената му усмивка често подлъгваше ония, които малко го познаваха, и те, помислили, че имат насреща си човек, приличен на възък, когото могат да моделират както си пожелаят, учудени виждаха, че са се докоснали до кремък, чиито остри ръбове могат да разранят пръстите им. Когато връщаха картините му от изложбите и циганите от влашките панаири седяха в някой ъгъл на стаята с покрити от прах сламени шапки, той не вземаше четката, за да изпише лампазите на пълководците, които щяха да му отворят вратите към успеха, а оставяше боите да засъхнат по палитрата. Пред лесния успех предпочиташе бедняшкия натюрморт на масата – парче евтин салам, къшей хляб и една луковица, чиито сребърни люспи лепнеха по ножа...

Гледах големите му длани, протегнати към котлона (светлината на реотана правеше прозрачни пръстите му), наблюдавах ги как шават, сякаш опипват невидим предмет, за да усетят формата му и да ѝ се възхитят, и се чувствах спокоен, защото такива ръце, които ми напомняха за каменоделците и за копачите на кладенци от моя роден край, винаги ме изпълваха с доверие.

Мислех си, като гледах тия ръце, държали толкова години четките и палитрата и не изневерили на онова, което е съкровено в душата, каква сила е нужна, за да отминеш примамката на лесната слава, да преодолееш пренебрежението и отчаянието и отново да седнеш до бялото платно. Това е може би най-голямата проверка на дарбата, мислех си аз. И оня, който избира пътя на страданието, в името на своята духовна истина, дори да бъде повален, не прави ли със самия избор крачка към бъдещата си – нерядко посмъртна – победа? А какво е победата на художника? Не е ли тържеството на неговата изстрадана истина, за което най-голяма награда не са похвалите и почестите, а миговете на

сътворяването, подобни на любовното опиянение – един порив на душата, който може би единствен прави свят човека?...

Ръцете, отпуснати над нажежените жички на котлона, познаваха това блаженство, макар че в зимния ден, когато скрежът беше обхванал всичко край нас, старият художник ми приличаше на овощар, който беше обрал своите градини и седеше с празни ръце сред стаята, а навън дърветата зъзнеха от зимния вятър. В тая гола стая нямаше нито една картина. Всичко, нарисувано от него, се беше разпиляло. Мислех си, колко по-щастлив творец е писателят. Книгите му отиват при хората, но не оставят самотен него, техния създател. А художникът се разделя завинаги с творбите си, когато те останат в някоя галерия. Може да отиде, да ги види, но не може дълго да общува с тях. Прилича на баща, чиято челяд се е запиляла по далечни краища и никога няма да се върне при него, в празния му дом.

Такива хора винаги са ме възхищавали. Откривал съм стойността на един осмислен живот в тяхното мълчаливо отшелничество, което съм разбирал, че е само привидно, защото вгълбения човек носи в душата си необозрими светове и примерът на такива хора ми е бил упование в мигове на съмнения.

– Докато бяха живи близките ми, къщата, дори в трудните години на моя живот, беше топла и радостна – обърна се към мене старият художник. – Отидоха си един по един и аз останах да разговарям само с картините. Когато и те изчезнаха, мой единствен приятел стана ей тоя вехт грамофон – посочи към ъгъла моят приятел, надигна се и след малко чух от плочата, която шумолеше под игличката, да излитат тържествените звуци на една позната симфония. Съдбата чукаше по вратата, но той не ставаше, за да ѝ отвори.

– Слушам тия предупредителни звуци и ми става жал. Но не за изчезващия живот – тихо прозвуча гласът му. – Аз съм стар човек като оголялата ябълка до вратата и е време вече да ме повали брадвата... Жал ми е само, че няма да мога сутрин да намествам платното върху статива и да усещам, когато вземам палитрата, мириса на лененото масло...

Гледах към подноса с ябълките на масата. Моят приятел се беше приготвил да рисува натюрморт (върху платното личаха

контурите на бъдещата картина – виолетови и зеленикави кръгове очертаваха скупчените ябълки) и аз се канех да си тръгна, защото разбихах, че му преча да продължи работата си.

Проследил погледа ми, той ме докосна приятелски по рамото (това значеше: приятно ми е с тебе, остани!) и продължи своя разказ:

– Имам син, който живее и работи в едно съседно градче. За половин час може да дойде при мен с автобуса, но не намира време. А когато продам някоя картина, пристига, дявол знае как научил за това. Води и внучето. „Ха сега прегърни дядо...“ Знам за какво е дошъл. И слагам на масата всичко, което съм получил. Заплатата му е малка и трудно свързва двата края. А аз съм лесен – малко хляб, бурканче кисело мляко или чаша чай – повече не ми трябва... Снощи също пристигна с внучето. Детето погледна ябълките на масата (бях ги наредил, за да рисувам тая сутрин), избра най-едрата и чух как кожичката изпука под зъбите на малкия. А баща му вика: „Ти защо пипаш, без да попиташ? Дядо ти е сложил ябълките, за да ги рисува...“ И момчето виновно остави нахапания плод.

Погледнах към купчината румени ябълки и съзрях оная, по която личаха следите от зъбките на детето – тънко извити като новолуние, когато залезът все още пламти, а в небето се вижда бледият рог на месеца.

Тоя белег на неизчезващия живот, който очертаваше нова дъга във вечната спирала, правеше от ябълката символ на надеждата и аз знаех, че когато си тръгна и старецът отново посегне към грамофона, първите звуци на любимата му симфония ще се понесат в стаята не като предупреждаващо почукване на съдбата по затворената врата, а като ехо на отбрулени по тревата ябълки, през август, когато духа вятър и старата ябълка скрипти с клони, прогризани от дървояди.

Райските птици по заскрежените прозорци се разхождаха с разперени опашки и аз виждах над тях празнично да сияе очертаното върху ябълката новолуние на детските зъбчета.

Прозата

Когато за пръв път прекрочвах прага на прозата и трябваше да преодоля непознатото от мен дотогава съпротивление на думите, несвързани с познатите ми стихотворни размери, имах впечатление, че вървя през огромно поле, залитам от неравностите му и ми е трудно да определя къде точно трябва да спра. Чувствувах се уверен само тогава, когато се държах за преживяното от мен – така, както пътникът държи своята тояжка. Мислех за въртопите на човешкото битие, но, бидейки неопитен плувец, навлизах в тях дотогава, докато усетех, че земята се изплъзва изпод нозете ми и боязливо започвах да търся обратния път към брега.

Когато завърших последната страница на своята първа прозаична книга, оставих папката в чекмеджето и си казах, че никога вече няма да се заема с такава мъчителна работа, каквато е прозата. Поезията ме беше приучила да сядам до белия лист само тогава, когато ми хрумнеше някой образ или внезапно обзело ме чувство ми подсказеше първия стих. При прозата нещата бяха други. Трябваше да се привиква на системна работа. Всеки ден по няколко часа над ръкописа. Делник, празник – цели месеци без прекъсване, защото опитът ме беше научил, че ако само за няколко дни оставех започнатите страници, после трудно можех да се върна към тях. Губех не нишката на разказа, а изчезваше атмосферата на словото, помръкваше колоритът. Затова аз се мъчех да не прекъсвам писането. Дори когато боледувах, намирах време и сили да напиша поне няколко изречения. Това се оказваше достатъчно, за да мога на другата сутрин успешно да продължа работата си. Имаше щастливи дни, когато успявах да напиша цели две страници. Но настъпваха часове, когато не ми вървеше. Обикалях край някоя случка, както плугът обикаля край каменист валог, и за да преодоля своята безпомощност, започвах да пиша някой още незапочнат откъс, където на преден план бе природна картина или размишление. Това изостряше сетивата ми, усещах, че думите се подчиняват на перото, увереността ми се възвръщаше и аз (това обикновено се случваше, когато

завършвах книгата) се заемах да напиша ония, съпротивляващите се страници. Те, въпреки старанието ми, си оставаха хладни и след години, вече забравил как съм работил над книгата, като я препрочитах, откривах отново тия нейни тревясали бразди.

Двуборството на крилете и корените

– *Вашият път в изкуството е пример за непрекъснато творческо обогатяване, за завоюване на нови духовни територии, път – сложен и противоречив, но винаги устремен към покоряване на една висока цел – нравственото извисяване на съвременника. Сега, от хребета на годините, кое в тоя път цените най-много и на какво останяхте верен през цялото това време?*

– Аз търсех измеренията на творческото начало у човека. Вълнувах ме поривите и душевните сригове на оня, който има призванието да бъде сеяч, а плесента на времето прегизва корените на неговия посев. Тревожеше ме мисълта за изчезналите добродетели в душата на човека, за пукнатините, които нашето сложно и противоречиво време оставя в нея. На тия проблеми посветих много страници в моите книги и отново се връщам, към тях като към нещо съдбовно.

– *Във вашата поезия важно място заемат две основни метафори, в които се отразяват две страни на творчеството – длетото и чукът и свързаният с тях сизифовски труд на каменоделеца, и стремежът на духа към своите висини, отразен във волния полет на птицата. Не си ли противоречат земното и небесното във вдъхновението?*

– В едно стихотворение аз казвам: „Човекът е роден не от жена – от птица – и негова е не пръстта, а далнината на света.” Но условностите на живота здраво държат корените му в тая пръст и крилете, помамени от безкрая и тайната, мъчно могат да ги

издърпат из нейния плен. Двуборството на крилете и корените е една драма, която особено ме привлича, когато небесното се превръща в етична мярка, а крилете – в трагичен порив. Изправени едно до друго, небесното и земното дават дълбоки измерения на битието.

– *Вече години наред поетичните и белетристичните ви книги излизат с обложки, на които са отпечатани репродукции на ваши картини, т. е. читателите вече ви познават и като художник. Кой се роди по-напред у вас – ваятелят на словото или художникът на багрите? Как си влияят те?*

– Всичко започна от поезията. Аз бях вече известен поет, когато написах първата си прозаична книга. По това време (средата на 60-те години) започна и моето увлечение по живописата. Поезията, прозата и живописата не само не си пречеха – те взаимно се влияеха и се обогатяваха. Боите и четките ме научиха да търся богат колорит в словото, от романите дойде засиленият драматизъм на стиховете ми, а лириката даде на прозаичните ми творби изповедното звучене, стремежа да се търси подтекста, да се дава превес не на фабулата, а на размишлението и анализа.

– *Вашата поезия днес е обичана и ценена в много страни по света. Но като че ли нейният втори дом е оная зелена равнина, през която тече Днепър?*

– С Украйна са свързани най-хубавите години от моя живот. Живях там, изучавах украински език, запознавах се с поезията и културата на този прекрасен народ, към който храня в сърцето си синовна обич. В Украйна имам много приятели, имам много спомени от пътищата ѝ, където се раждаха стиховете от книгата ми „Днепър под моя прозорец тече”. И досега чувам нощем мелодиите на древната славянска река, която ме изпълва с усещането за далнина и вечност.

– *Вярвате ли в преобразяващата сила на изкуството? В състояние ли е днес поезията да влияе на социалното поведение на човека?*

– Нашият съвременник, тласкан от водовъртежите на живота, намира малко време за общуване с изкуството. Но в миговете, когато се докосва до неговите изстрадани мисли и прозрения, той усеща с цялото си същество озарението му.

Изкуството е един извисяващ душата инструмент, чиито звуци нерядко се заглушават от други, по-властни мелодии на живота, но те не могат да бъдат погубени.

– *Все повече в различни области на живота, в това число и в изкуството, навлиза компютърът, сложната електронна техника, която може да облекчи дори творческия труд, но би могла и да му попречи в нещо. Как гледате на бъдещия диалог „човек – машина“?*

– В редица области на живота машината помага и все повече ще помага на човека. Но тя, колкото и съвършена да става, едва ли някога ще успее да нарисова картините на Ван Гог или да сътвори романите на Достоевски и елегите на Рилке. Защото машината не познава страданието, не знае измеренията на човешката сълза.

– *От прозаичните ви книги и поезията ви знаем как драматично сте преживели изчезването на родното ви село. Смятате ли, че изкуството може да съхрани корените, които самият живот е отсякъл?*

– Изкуството се мъчи да съхрани корените, а времето ги изскубва. Този двубой ражда на страниците болката и просветлението. Авторът не се сепва от последната победа – той знае, че тя е на Времето, но в неговия малък подвиг – възкресяването – има нещо богоборческо и в това е величието на неговите усилия.

*(Разговора водиха Владимир
Попов и Светлозар Жеков)*

Книгите

Бях научил азбуката преди още да тръгна на училище и когато разгърнах за пръв път подарената от баща ми книжка с приказки, ми се стори, че буквите по нейните страници приличат

на мравките, които се лутаха из тревата на нашия двор. Като тях бяха нанизани в дълги редици, една след друга, като тях, взелите на гръб сламки, зрънца или трохички, те носеха своя товар – красота, мъдрост и тайна. Аз растях и се оставях думите да ме водят по своите пътеки. И сега разбирам, че тия мои пътешествия са ме дарили с най-големите богатства. Те ми разкриваха загадките и тайните на небето и земята, просветляваха душата ми, правеха ме твърд в изпитанията, учеха на труд ръцете и душата ми. По-късно разбрах, че има книги-палячовци, които за миг те размиват и после забравяш всичко, разбрах, че книгата също може да подвиква като продавача на пазара, който бърза да продаде своите повяхнали ябълки... Аз се мъча да не давам ухо на тая гълчава. Търся за спътник искреното, миналото през сърцето слово, с бръчка от умора на челото, с усмивка в ъгъла на устните, в която има повече размисъл, отколкото радост. И съм щастлив, когато усещам да ме докосва по пътя приятелското рамо на това слово.

Високите зимни звезди

През годините на моето детство Нова година не се посрещаше така тържествено, както сега. Тя беше повече празник на възрастните, отколкото на нас, децата. Помня, че срещу Нова година в моето родно село винаги имаше вечеринка с весела част (така наричаха тогава забавата, на която свиреше селската музика) и в полунощ ловците от цялото село излизаха по заснежените улици и стреляха към небето, за да оповестят настъпването на очаквания миг. Помня с какво нетърпение се въртях в леглото и очаквах в тъмното да проехтят изстрелите. Когато ехото им тръгнеше да обходи затрупаната от преспи долина на Огоста, аз скачах и залепвах чело до заскрежения прозорец. Не виждах нищо навън – само светлината на звездите шаваше като жива през искриците на скрежа. С трептенето на тия

звезди беше свързано усещането ми за нещо светло и хубаво, което непременно трябваше да се случи през идващите дни.

Тогава по нашите села нямаше обичай да се правят сурвачки, да се кичат елхи. За нас, децата, истинският голям празник започваше срещу Бъдни вечер. Вземахме отсечените от дудовете чаталести клонки (наричахме ги рогалки), премяхме шалове, които само след миг се заскрежаваха от дишането ни, защото нощите срещу Коледа бяха изцъклени и мразовити, и като духахме в премръзналите си шепи, тръгвахме на групи из селото. Снегът скриптеше под нозете ни, кучета лаеха зад оградите, но ние неустрашимо помахвахме своите рогалки. Стопанките, излезли пред праговете на засветилите си къщи, ни даряваха със сушени сливи, орехи и кравайчета, които сладко ухаеха. Ние вървахме от двор в двор, обгръщаше ни мирис на хляб и на топли стаи, в които лежеше на пода кожата на одраната срещу празника свиня, а в коледарските ни песни се вмесваше дрезгаво кукуригане на разбуден петел и изчезваше в небето, където звездите бяха ситни като разпилени от вятъра снежинки.

Възпоминание за реката

Един пролетен следобед, когато черешите и ябълките край тревясалия живовски път цъфтяха, поех към развалините на моето родно село. Мислех, че ще видя отново познатите, обрасли с бурен улици, които са ме водили към училищния двор, че ще поседна върху темелите на сринатата родна къща и ще чуя чуруликането на лястовиците, които търсят отдавна съборената стряха, за да излепят под нея своите гнезда, но долината ме посрещна с тишина, каквато не познавах дотогава, и сияние на разляна между хълмовете вода – едно море, виждано само насън, което ми се стори сега пусто и замислено – заслепи очите ми. Развалините на селото бяха изчезнали под мълчаливата вода. Тук-таме се виждаше връх на потънало дърво – тополя или орех,

а залян двор, в който бяха цъфнали лалета, аленееше като коралов остров. Вълните полюляваха край брега слама и изгнили кошници. Всичко подсилваше моето усещане за самота и запустение. Единствено цъфналите круши и трънки по бреговете на разляното в своите нови владения море посветваха весело, диплени от ветреца, и ми напомняха детските ризки и панталонки, които ние, някогашните малчугани, хвърляхме край вировете на Огоста, преди да разпеним с подскоците и виковете си топлата, искряща от мренки вода.

Сега реката я нямаше. На нейно място помръдваше, сякаш му беше тясно и неудобно между хълмовете, новото море. Но разхвърляните от пролетта бели ризки на цъфналите дървета по брега ми връщаха годините на детството и аз чувах мелодията на бродовете – сякаш на някое момче му бяха купили устна хармоничка и то се мъчеше да налучка обичана песен, а пластинките само жужаха като крилца на пчели.

Аз усещах сега дишането на реката в помръдването на тая тежка, оловна вода. Но то беше като дишането на стар човек, нощем, когато не идва сънят и се нижат миговете на равносметката.

И си мислех, загледан в дълбината, където лежаха пътищата и спомените от ранните години на моята младост, че ако е имало в живота ми някое близко същество, с което да съм бил неразделен, без понякога да съм го усещал, това е била реката.

Спомних си, че реката ми подаде ръка, когато правех първите си крачки по земята, и ме поведе, като на всеки завой отдръпваше хълмовете, сякаш отваряше врата и аз виждах как тайните на света придобиват зрим образ: кон, птица, мелница с побелял от паспал покрив, брод, в който жени перат гръсти. Нощем реката ме унасяше с музиката на своите вировете. Това беше тиха музика, изпълнявана сякаш от цигулката на моя учител, и вълните, запомнили я, приспиваха с нея тъмната трева по бреговете. Но наставаше час, когато в мелодията на реката се вмесваха други инструменти – сепнато се обаждаха флейти, прокънтяваха басове, сякаш изскриптяваха люшнати от буря дървета, кларнети завиваха протяжно, като че ли тъмнината се прокъсваше от писък на невидими влакове и заплющял по покрива дъжд ми припомняше за лудо препускане на табун...

Това бяха първите симфонични концерти, на които присъствах, сепнат и очарован, и като си мисля за тях сега, виждам да се изправя връх Ком, обгърнат от облаци, с фрак от тъмни гори, виждам го да се вслушва в нарастващата мелодия на бродовете – един Караян или Стоковски с мълния вместо диригентска палка в ръката... И звънците на някое закъсняло стадо се вмесваха радостно и възторжено в ехтенето на нощта – сякаш невидим хор подемаше „Одата на радостта“ от Деветата Бетовенова симфония.

По-късно започна да изчезва усещането, че реката е огледало на радостта ми, че тя е избликнала от мъгливия балкан, за да люлее като рожби върху пазвата си сезоните на моя роден край – от първата зелена мъглица, обхванала пролетните върби, до пукащите под нозете на вятъра листопадни навеища. Реката подмиваше бреговете си и те се свличаха с грохот, отнасяше в безкрая отраженията на облаците, които ми приличаха на човешко лице, набръчкано от тревоги и размисли. Всичко, което отплуваше с реката, не се връщаше вече и аз разбирах, че край мен тече самото време и неумолимо отнася дните, радостите и тревогите ни – така, както отнасяше отраженията на птиците и заоблените, потракващи по бродовете камъни.

И си мислех, застанал до брега на реката, че словото, на което в свят или в неразумен час посветих живота си, също прилича на тая ликуваща под слънцето, сепваща с тайната на глъбините си, примамваща и застрашаваща вода, запътена към далечината – към надеждата или към знойните огнища на всепоглъщащите пясъци... Словото пътува през лъките на народната душа, през каменистите ѝ средоречи, натрупани в поройни времена, пътува под мостовете ѝ, стъпили върху гранита на надеждата, търси корените на възвишените човешки пориви, за да им даде своята живителна влага.

Нежни поети бяха дарявали на тая река светлината на своите съновидения, паднали по скали войводи и заключени зад решетки мъченици бяха направили сърцата си на извори, откъдето избликваше гъсто, с цвета на кръвта слово, което се вливаше в бързеите на времето и ставаше чудо, когато неговите талази се докосваха до напуканата земя на народната душа...

И ето, аз се обръщам към скромния извор на словото, който размърда свлачищата на моя живот, за да избликне то, както

избликват кладенчетата под корените на буките в Берковската планина или сред папратите на живовските бранища. Тоя извор нямаше самоуверения глас на водопадите, които вярваха, че сушата ще ги пощади, понякога шумни, заскачали бързеи го заглушаваха, но той бликаше и течеше в своето корито, понесъл песента си, научена от ветровете, от утринното позвънване на дъжда по покрива, от гласовете на отрудените хора и от корените, и аз се мъчех да опазя чисти струите му. Успях ли? Не знам. Но в горчив час, когато си припомням за безпощадния пясък, който ще погълне и миговете на моя живот, ме прави радостен лъжовната може би мисъл, че една капка от моето слово е дала сок на някой клас, чието зърно, грабнато от птица, търси път към небето, носено от свистящи в своя полет криле.

И тогава си спомням думите на стария матрос Бернар от разказа на Иван Бунин, думи, изречени в мига на безвъзвратното отпътуване:

– Мисля, че бях добър моряк...

И дочувам в душата си ехото на неговите думи... В моя скромн живот аз също се мъчех да бъда добър моряк.

Цъфналите градини на Довженко

Преди да посегна към книгите на Довженко, бях гледал неговите филми: „Щорс”, „Мичурин”, „Земя”, „Украйна в пламъци”, „Поема за морето”... Пред очите ми се разгръщаха просторите край Днепър – с ветровитите степи, където чучулигите преспиваха в браздите до гилзи от легендарни битки и над пречупените казашки саби, изровени от плуговете, цъфтяха слънчогледи. Мъже размахваха коси и поваляха тревата край река Десна, сякаш просваха в нозете си болките и тревогите на едно отминало време, а смъртно раненият Боженко, отпуснат върху раменете на бойните си другари, гледаше запалените жита и се прощаваше с Украйна... Запомнил съм тия сцени от филмите на Довженко не само заради това, че са нарисувани с четката на

голям художник. В тях има нещо друго, което винаги ме е вълнувало, когато съм общувал с изкуството на тоя творец – това е преклонението му пред величието на украинския народ и пред неговата история, пред чудото на обикновените от пръв поглед човешки дела и постъпки, които моделират от всекидневието, като от глина, образи и характери, задълго останали в съзнанието ни подобно брулените от ветровете каменни скитски жени в степите – тия касандри на отминалите векове.

За мен цялото творчество на Довженко е напрегнат спор със Създателя, сътворил толкова несъвършен света, в който живеем, едно титанично усилие да се надмогнат тъмнината и низостта и да се увенчае поривът на човека към душевна извисеност, красота и благородство. Мисията на човека, според Довженко, е не да бъде слуга на дните си. Той го изправя над хребетите на времето и дава в ръцете му, загрубели от двубоя с браздата, свикнали със скриптенето на люлката и с тракането на сриващата се гробищна пръст, силата и неспокойствието на един бог с цървули и излиняла конопена риза, който води своя мъдър и гневен разговор с Вседържателя...

„Омагьосаната Десна” беше първата книга на Довженко, която открих преди години в една киевска книжарница. Спомням си есенната вечер, която неусетно се изнизваше, докато седях над страниците, спомням си шума на Днепър, понесъл мислите ми на север, в ливадите край Десна, където беше започнал сенокосът и едно синеоко момче слушаше край купите сено разговора на старите коне – някога яхани от пророците, а сега капнали от умора, с охлузени юлари на шиите... Мирис на коноп и на мокра трева, плясък на риби, които подскачаха над вировете, вечерни огньове, огледани в реката, съзвездия, прекосявани от сенки на косачи и от прилепи, и в далечината – заревото на един лъв, избягал от своята клетка и поел свободен – край Десна, понесъл величието на тайната – това бяха страници, изпълнени с очарованието на простите земни мигове: уханни, ековити, с димяща от слънцето роса, с изумрудени облачета от скакалци – мигове, които правеха огромен света в очите на едно благоговеещо пред чудесата на живота дете... И най-голямо чудо за него си оставаха хората, които населяваха бреговете на тая благословена река. Това бяха скромни труженици, познали

повече болки и изпитания, отколкото радости, хора, дарени с мъдрост и доброта, които умееха да разговарят със звездите и да разгадават по небето тайнствените писмена на птиците и на ехото. Това бяха хора, които се привеждаха над кошерите и пчелите рисуваха образите им със сиянието на своите крилца, бяха косачи, които, седнали да обядват, подлагаха къшей хляб под лъжицата, за да не падне капка върху девствената трева, бяха старци-мъдреци, в чиито души живееше добрият дух на ливадите и на рибите...

И по-късно, когато препрочитях тия страници, обгърнати от сиянието на благородството и на мечтата, когато отново се вгълбявах в тая притча за вечния стремеж на човека да превъзмогне тленното и да надникне в най-съкровените тайнства на битието, аз виждах да върви в ливадите край Десна босоногото украинско момче и да разговаря със старите коне така, както в пясъците на пустинята разговаряше с лисицата едно друго момче – Малкият принц на Антоан дьо Сент-Егзюпери, с чиято прелестна, по библейски мъдра книга така се родее поетичната изповед на украинския творец...

Обичам филмите на Довженко, с които той остава в нашето време като един от най-човечните му художници, обичам тия симфонии от светлина и мъдрост, но не по-малко удоволствие ми прави прочита на литературните му творби – разказите, очерците, дневниците и особено киноповестите, в които по-късно е надникнала камерата, за да доизвае един озарен от болезнена човещина свят. Понякога тия литературни творби ми приличат на внушителни скулптурни композиции. Фигурите стоят здраво на земята, гипсът, моделиран с едри тласъци от ръката на майстора, само привидно е застинал. Имам усещането, че творецът след миг ще докосне стоящия до него мълчалив човек, ще му каже: „Стани и говори!” – и ще видя върху бялото платно на екрана онова чудо, което може да се роди единствено в душата на големия режисьор. Друг път неговите киноповести ми приличат на нахвърляни от вдъхновена четка живописни платна. Художникът е изградил контурите на един сложен свят, който, като мъглявина, след миг ще роди своите съзвездия. Усещам диханието на земята и небето, чиито образи камерата ще извае по-късно, но в някой ъгъл на това платно авторът, с око на

фламандски майстор, е изобразил най-тънките трепети на природата и на душата. Това са лирическите отстъпления на киносценариста, в които заблестява с пълната си сила неговият писателски дар. Те са или смайващи със свежестта и яркостта си картини от детството на Довженко, където поезията на битието се разкрива с особена глъбина, или монолози на неговите герои – тайнствени, мъчителни и възторжени пътешествия на душата, където нерядко, в размислите за делничните мигове, се носи ехо от глас на творец и на пророк.

Ако потърсим ярък символ за творчеството на Довженко, ще го открием, струва ми се, в един от най-поетичните му филми – „Мичурин”. Това е цъфналата ябълка. Върви сред жуженето на пчелите един стар, опиянен от пролетното възкресение на земята човек (когато съм гледал този филм, винаги в образа на Мичурин съм виждал автопортрета на Довженко), върви, озарен от цъфтенето – символ на бъдещето и на надеждата... .

И си спомням, че в един пролетен ден, запътен към Киевската киностудия, където много години беше работил Довженко, минах през цъфнала ябълкова градина, засадена от него. Небето сивееше, тревата бе кална, приплесната от наскоро стопения сняг, но цъфналите ябълки излъчваха край мен тиха светлина и накъдето да се обърнех, виждах да се поклаща фиданка – сребриста като косите на отдавна отпътувалия от нас майстор. Помня тия коси от една снимка – развети в небето на Каховка, когато бе създавал своята „Поема за морето”.

Довженко го нямаше. Но бяха останали цъфналите ябълки – символът на неговия живот. Беше останала красотата и надеждата.

Есенните дъждове

Станах и погледнах през прозореца. Беше съмнало отдавна, а долината, която бях свикнал да виждам в тоя час на деня

озарена от слънце, с мокри от нощната влага дървета и с гъста роса по тревата, сега беше обгърната от мъгла – мътна, неподвижна, лепкава мъгла, през която едва прозираха оголелите дървета, изписани като че ли с размит туш върху сивото небе. Тоя туш се стичаше към корените, но пръстта, изглежда, не го попиваше, защото контурите на дърветата с едва доловимо пулсиране отново се очертаваха, изменяйки формата си, сякаш чернилката, поела обратно към небето, се размиваше в мокрия въздух и аз виждах как някоя призрачна клонка се разлюляваше от кацнала птица, за която трудно можех да кажа дали е сойка или сврака.

Мислех, че навън е мъгла, а когато прекрачих прага, усетих по лицето си студеното докосване на есенния дъжд. Капките му бяха толкова дребни, че аз ги усещах повече с ноздрите си, отколкото с протегнатите към небето длани. Друг път дъждът се обаждаше по покрива. Чувах го как върви на пръсти от единия до другия край на стряхата, как после се мята върху клоните на близкото дърво, както съм виждал да се мята катерица, забелязвах го да тича по двора, съпроводен от отронена, пошляпваща във въздуха мокра шума. Сега той мълчеше край мен – неподвижен, лепкав и ако влажното ухание на гъби, на мъх и на късни цветя, чийто дъх беше горчив, не ми подсказваше, че съм пленен от една дълга, тягостна ръмка, щях да си помисля, че някой мой мъчителен сън се е утаил в долината, полепнал е по тревите и по храстите и търпеливо чака да се изнижат безкрайните часове на деня, за да се прокрадне отново до моята възглавница.

Бях свикнал да виждам как по това време откъм реката изпълзяваше едно каракачанско стадо (то изпълзяваше по-късно, след като звънците му залееха ливадата и блеенето на овцете потънеше в мелодията на хлопатарите), а жената, която съпровождаше стадото, помахваше кривак и гърлесто подвикваше. Беше висока, кокалеста балканджийка с изрусена от слънцето, сплъстена коса, с обелен от горещините нос и с толкова много лунички по бузите, че когато я погледнех, виждах прашецът им гъсто да трепти и в ирисите на нейните избелели като лятна ливада очи. Жената миришеше на тор, на мляко, а от бедрата ѝ, които енергично отмятаха излинялата басмена пола, се

носеше дъх на влажни руна и на овчи муцуни. Съпровождаше я облак мухи, който не се отделяше от нея дори когато стадото го нямаше – и тя вървеше винаги съпроводжана от тия зелени торни мухи, които се местеха край нея като сияние, излъчвано от пъргавото ѝ, кокалесто тяло.

Сега есенният дъжд беше затворил стадото в кошарата. Овцете навярно докосваха мокри муцуни и пръхтяха, посветвайки в тъмните ъгли със зелените въгленчета на очите си, а каракачанката се събличаше и като прекрачваше надиплената си на пода пола и ремъка на пастира, извит като смок под нара, усещаше бедрата – да се хлъзгат край неговото изопнато тяло – и се отпускате до него като Хлоя в прегръдката на Дафнис...

По обяд се появяваше оня, който береше боровинки по стръмния склон на планината – над водопадите. Разбихах, че се задава по тракането на газената тенекия, която носеше в раница на гърба си. Тенекията беше пълна с боровинки и при всяка крачка на пътника тънко проскриптяваше. Той прекосяваше двора, снемаше раницата и сядаше до прага, като дълго изтърсваше боровите иглички и камъчетата от гумените си обувки. Широките му стъпала бяха мастиленосини от сока на боровинките, дланите му също тъмнееха, както и устните, само в очите, дребни и проникателни като на полска мишка, се долавяше ослепителната белота на снега по върховете. Моят гост разгръщаше моряшката си фланелка, под която се виждаха татуираните му гърди – с преплетени котви и сърца, и като загрибаше шепа боровинки, които пълзяха между пръстите му като сини живачни капки, казваше:

– Вземи да опитаеш! Няма по-голям лек за очите от боровинките! Знаеш ли защо соколът чак отнякъде си открива мишката между къртичините? Защото всяка сутрин, докато ние с тебе си прием ракийката, соколът си прочиства гърлото с по някоя и друга боровинка...

Гледах моя гост, отпуснал до прага уморените си от дългото бродене по горите крака, гледах присвитите му мигли, през чиито цепнатини светеха ирисите на неговите остри, като на споменатия сокол, очи, и си мислех, че сутрин и той по примера на планинската птица сигурно прибавя към ракийката и по шепа боровинки.

– Връщам се онзи ден от пасищата под Ком – смееше се побратимът на соколите и зъбите му синееха между тънките устни. – Пътеката върви между буките, а долу, в подножието, се вижда вир. Гледам – в него се къпе жена. „Каракачанката е!“ , думам на горския, дето се тътри след мене, а той слага длан над веждите и изглежда нищо не забелязва, защото ми казва: „Каква ти каракачанка. Не виждаш ли, че това е пяна... Там реката е буйна...“ А аз виждам как водата се стича по голите бедра на каракачанката, сякаш съм на няколко крачки от вира, виждам гърдите ѝ, виждам и мухите, дето все се въртят край нея, и си думам: „Дявол да го вземе горския, ако го нямаше сега, щях да издебна каракачанката – отдавна съм ѝ хвърлил око – щях да прибера дрехите ѝ и видех ли я да излиза от вира (няма как да не се сепне от моето появяване), щях да ѝ кажа: „Ти искаше една тенекия боровинки за мармалад. Донесох ти я... Ела, ще отидем зад храста. Там никой няма да ни види...“

Той ме гледаше и се смееше така блажено, сякаш усещаше под себе си мекотата на нейните вмирисани на овчи руна дрехи, а зъбите му синкаво просветваха като зрънцата на боровинките, които все някой ден щяха да подскочат в тавата на каракачанката, запретнала се да вари мармалада...

Привечер по пътя между глоговете минаваше ловецът. В дясната му ръка се поклащаше едно убито зайче, чиито омекнали уши обираха праха по коловоза, а над лявото рамо, над островърхата качулка на неговата дреха, се полюляваше двуцевка. Мръкваше и избистреното небе над върховете още порязко очертаваше тъмните контури на планината. Зайчето висеше в ръката на ловеца и се поклащаше, тласкано от коленете му – дребно, с приплесната козина, навярно със синкаво, слузесто телце, което ловецът ще хвърли на котките, когато го одере, но сега той вървеше като победител, понесъл своята жертва, и бялото коремче на горския бегач меко посветваше, обагрено от сачмите, както сребрееше над Ком едно тънко облаче, озарено от залеза.

Гледах как вървеше ловецът – с леки, дебнещи стъпки, дори сега, когато жертвата се поклащаше в ръката му – и си спомних един есенен ден, когато ме поканиха на лов и аз, примамен не толкова от предчувствието за изстрели и за лай на ловни кучета,

колкото от мисълта за пожълтелите есенни гори и орници, през които щях да скитам на воля до мръкване, метнах на гръб раницата и тръгнах. Цял ден бродихме из тревясали валози и сечища, съпроводжани от кучетата, пред чиито муцуни не се мяркаше заешка следа, а излитаха с метално звънтене само едри, зелени скакалци. Привечер нагазихме в разорани ниви. Додето ми стигаше погледът, се диплеха орани в сушаво време бразди, чиито буци лъщяха от плуговете. „Щом в сечините и във валозите не открихме нищо, едва ли тук ще се наскита заек“ – казах си аз, но моята мисъл сякаш повика дълго търсената жертва и видях между браздите да се мяркат уши, които опипваха въздуха, а след това, като накуцваше, през нивата тръгна дребно, сиво, едва различимо сред оранта зайче. В момента, когато зърна насочената към него пушка, зайчето се изправи на задните си крака и вместо да се спусне през браздите и да потърси спасение, закуцука към мен – човека без оръжие. Може би не ме забелязваше сред буците, може би търсеше закрила при мен. Канех се да извикам на ловеца да не стреля, но пръстът му вече беше докоснал спусъка и видях как зайчето подскочи, задимя като духнато глухарче и се просна на буците.

После гледах как ловецът вървеше през оранта и жертвата му се поклащаше до бедрото. Беше мръкнало вече и коремчето на зайчето посветваше миг-два, докато мрачината го попи...

Сега, години след тая случка, гледах как ловецът се отдалечаваше с островърхата си качулка и ми се струваше, че той носи същото онова накуцващо през оранта зайче, по чудо изтръгнало се из ръцете на моя отколешен приятел и попаднало тук, в планината, на друга безпощадна мушка...

Ловецът отмина и започна оная ситна, лепкава ръмка, която обхвана като мъгла долината, и всичко се отдръпна от мен, изчезна в безкрая.

Към обяд дъждът се засили. Глухата, попиваща всичко мътилка, която сякаш не от няколко дни, а от незапомнени времена беше се утаила в долината, изведнъж се изпълни със звуци. Чух ситно барабанене по покрива, после изпука гредата – като че ли над мен вървеше не есенният дъжд, а пристъпяше човек, качил се на стряхата, за да смени някоя счупена цигла. Барабаненето стана по-отчетливо. Близките дървета се

размърдаха, приближиха се едно до друго, сякаш си казаха нещо, и тръгнаха по поляната, водени от звуците на капчука така, както едно барабанче води децата на дълго чакан празник.

Тая мелодия на дъжда започна да възкресява метър по метър отнетите ми от глухата есен пространства. Появи се пътят, в далечината се мярна тъмнопепелявото свлачище на каменоломната. И си припомних изведнъж стихове, които бях чел някъде или ги бях сънувал неизвестно кога. Спомних си ги така ясно, дума по дума, сякаш ми ги подсказваше не дъждът по покрива, а някакъв невидим човек изричаше пълните с влага и есенно мълчание строфи:

Звездата, която от ниския свод
нощес до нозете ми падна,
и пъстрата сойка над мътния брод –
ах, всичко дъждът ми открадна.

Жуженето глухо на дива пчела,
искрата на капката хладна
и огъня, свил пеперудни крила –
ах, всичко дъждът ми открадна.

Разходката плавна на златни листа
в небето – с тъга безотрадна,
и танца на пушека над пепелта –
ах, всичко дъждът ми открадна...

И ето сега дъждът ми връщаше часовете на преживените радости, връщаше ми ги, възкресени от шума на реката и от писукането на синигера сред кораловите острови на глоговете, и аз, представял си допреди минута, че всичко е сън, отново се връщах в реалността. Но това беше за кратко, защото шумът на дъжда вече замираще и изчезналата мъгла отново изпълваше долината, все така лепкава и непроницаема. През нея се виждаше едва различимо в далечината дърво, островърхо като гугла на мокра дреха, а на мен ми се струваше, че това е ловецът, когото бях виждал да носи мъртвото зайче. Не обичах тоя човек, чиито панталони, вкоравени от засъхналата кръв на убития дивеч, глухо попукваха, не обичах дрезгавото му покашлюване, което ми

напомняше внезапен изстрел, но сега, самотен в дъждовната мъгла, го очаквах. Виждах в далечината да се поклаща качулката на неговата дреха и ми се струваше, че съзирам в ръката му – издължено, приплеснато от влагата – телцето на мъртвото зайче. Сачмите бяха уллучили корема му и раната, още незасъхнала, аленееше... Не обичах този човек, понесъл в дъжда своята жертва (сякаш зайчето, едно и също, беше възкръсвало и отново беше попадало на мушката му), не обичах неговата тежко поклащаща се фигура, която ми напомняше за вечното дебнене на смъртта, но сега, ограбен от есенните дъждове, го очаквах. Струваше ми се, че когато седнем с него до огъня и заговорим, в стаята ще се развидели, а мъртвото зайче, положено от ловеца до камината (то ще ме поглежда с изпъкнало стъклено око), неусетно ще се размърда в мига на най-унесения ни разговор, ще прекоси стаята, без да го усетим, и ще видя през отворената врата как на двора се мярка уллученото му от сачмите коремче – алено като гроздовете на есенните глогове...

Съдържание

Пауните / 2
Къпането на конете / 6
Припомнени мигове / 8
Глас на звънче / 30
Островът на Робинзон / 31
Пътят към океана / 36
Когато цъфтят кестените / 40
Катедралите / 41
В степта / 42
Мрените / 43
Цъфналите бадеми край залива / 44
Човешката песен на поета / 47
Завоевателите на Парнас / 49
Тъгувам / 56
В концертната зала / 56
Момиче с есенен букет / 57
В края на март / 59
Паметникът / 60
Една далечна киевска есен / 61
Циганското лято / 62
Зимна нощ в Пиренеите / 64
Предчувствие за песен / 65
Портрет / 66
Златотърсачите / 69
Зимни гнезда / 70
Ятата на враните / 70
Прецъфтелите слънчогледи / 71
Капанът / 71
Сватбеното пътешествие до Ванкувър / 78
Нощно виолончело / 86
Един приятел разказваше / 87
Градчето / 87
Една метафора на Волошин / 89
Среща с легендата / 90
Земните и небесните корени на словото / 91
Краят на празника / 94
Пред картините / 97
Стипчивите плодове на късното лято / 98
Петроханският проход / 100
Уводни думи към превода на романа „Зимните сънища на лъвовете“ в украинското списание

„Всесвит“ /	101
Соло на цигулка /	103
Клисурата на Триград /	103
Игра /	105
Цъфналата лавандула /	106
Натюрморт с ябълки /	106
Прозата /	112
Двуборството на крилете и корените /	113
Книгите /	115
Високите зимни звезди /	116
Възпоминание за реката /	117
Цъфналите градини на Довженко /	120
Есенните дъждове /	123

Иван Давидков

НОЩНО ВИОЛОНЧЕЛО

Първо издание

Редактор Кирил Апостолов
На обложката репродукция
от картина на Иван Давидков
Художник Елена Маринчева
Худ. редактор Кирил Гогов
Техн. редактор Виолета Кръстева
Коректор Екатерина Тодорова

Формат 32/84/108; тираж 1612 екз.; печатни коли 8,50;
издателски коли 7,14; унк 7; л. г. VI/56°; изд. № 6848;
поръчка № 92/1989 година на издателство „Български
писател“; дадена за набор на 3. II. 1989 г.; излиза от
печат на 30. VII. 1989 година. Цена: 1,26 лв.

Код 25/9536275411/5605-119-89
ДП „Димитър Найденов“ – Велико Търново